

vigilia

J. P. VAN NIPPEN

Alternatív krédók?

FILA BÉLA

A hívő és hite

ASZALÓS JÁNOS

Az imádságról

VASADI PÉTER

Az őszinteségről

KAPRONCZAY KÁROLY

Az egyház
és a lengyel menekültügy

CZAKÓ GÁBOR

Igazság gazság

Fracz Werfel elbeszélése

Beszélgetés

Konrád Györggyel
és Mészöly Miklóssal

1989

11

J. P. van Noppen: Alternatív krédók? (T. J. fordítása)	801
FILA BÉLA: A hívő és hite	808
JOÓS ERNŐ: A költői igazságról	813
ASZALÓS JÁNOS: Az imádság mint üzenet	816
KAMARÁS ISTVÁN—ZSOLNAI LÁSZLÓ: Humanizáció — itt és most	821
BISZTRAY ÁDÁM: Nélkülem (vers)	827
BARNA RÓBERT: Az Angyal zuhanása (vers)	828

Zsinati fórum

VASADI PÉTER: Az őszinteségről	830
RAINER MARIA RILKE: Záróvers; Szorongás; Elahvás előttre (versek, Kányádi Sándor fordítása)	815, 820, 863
SURJÁN LÁSZLÓ: A cserkészlet mai feladatai	833
SOMFAI BÉLA: Humanae Vitae. Egy enciklika, amely megosztotta az egyházat	836
KUKORELY ENDRE: „Életnek beszédét tartván elébök” (vers)	842
FRANZ WERFEL: A káplán elbeszélése a visszaigazított keresztről (elbeszélés, Kalász Orsolya fordítása)	843
KAPRONCZAY KÁROLY: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültügy	852

BESZÉLGETÉS KÖZÉP-EURÓPÁRÓL

Konrád Györggyel és Mészöly Miklóssal (Filippinyi Éva)	858
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

CZAKÓ GÁBOR: Igazság gazság	864
-----------------------------	-----

DOKUMENTUM

Magyar templomok Amerikában (Dojcsák Győző)	873
---	-----

NAPLÓ

Irodalom Grendel Lajos: Szakítások (Kiss Szemán Róbert)	875
Művészettörténet Dr. Tóth K. János: Római virágszedés (Kruttsay Miklós)	876
Kiállítás Reneszánsz és manierizmus (Fábry Eszter)	876
Zene Respighi: A láng (Fáy Miklós)	878
Színház Vízkerecszt vagy amit akartok (Erdei János)	879
Kulturális krónika (Rónay László)	880

A címlapon a kanadai Stockholm katolikus templomának lobogója, a hátlapon a detroiti Szent Kereszt templom

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkeszt: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 89/90 898 Index szám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 177—246. 173—933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk száma: OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes szám ára 40,— Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Alternatív krédók?

A keresztény üzenet nyelvezete

Bármilyenek legyenek is azok az emberi szavak, amelyeken keresztül Isten fölfedi magát, akár azok, amelyekkel az ember fordul az isteni világhoz, vagy amelyekkel a többi embernek Istenről beszél; végzetes módon beleütközünk a nyelvezet kínosan paradox voltába. Ez a nyelvezet szavainak elsődleges jelentése révén feloldhatatlanul kötve marad a földi kategóriákhoz és helyzetekhez, mégis szeretné bekeríteni a transzcendens valóságot, amely az emberi megértés és fogalom határain túl helyezkedik el.

Valamiféleképpen minden kor vallási kifejezésmódja problematikus volt. De az utolsó évtizedek folyamán, a növekvő szekularizáció következtében a hagyományos nyelv (legyen az biblikus, liturgikus vagy teológiai) egyre gyakrabban szembesül a váddal, hogy képtelen a vallási élet tartalmát továbbadni. Hasznos lehet, ha néhány reprezentatív példát idézünk. Paul Tillich (1963) panaszkodik, hogy „a vallás által használt szavak inajdnem teljesen értelmüket veszítették... Meg kell kérdezni önmagunktól, mit jelentenek a mi életünkben, hogy képesek-e valami végtelenül fontosat közölni velünk.”

Altizer és Hamilton (1966) még élesebben fogalmaz: „Isten eszméje és maga az Isten szó is radikális átalakítást igényel... Liturgikus és teológiai beszédünket komolyan újra kell formálni... A valóság létezik, de a gondolati és kifejezési formák, úgy tűnik, jelenleg már túlhaladtak... Az Istenre vonatkozó beszédünk soha nem teljes és tökéletes... A keresztény elbeszélés (récit) többé nem tölti be hagyományos funkcióit... Le kell rombolni bizonyos, Istenre vonatkozó fogalmakat; a bálványokat, melyeket az emberek saját eszméiknek emeltek, el kell pusztítani, hogy végre megmutatkozhasson az igaz Isten.”

Hartford 13 tézise (Appeal, 1975) a vallási nyelvezet hitelvesztettségét azon eretnek-ségek között említi, amelyek a mai világban aláaknázzák a keresztény hitet.

Az egyház, melynek az a küldetése, hogy Isten üzenetét elvigye a világba („to communicate, not to excommunicate”), eleinte arra törekedett, hogy megállapítsa azokat az okokat, amelyek miatt a szavak többé „nem hatolnak át a korlátokon”, és azután ezt próbálta orvosolni több-kevesebb sikerrel. Részben megpróbálták modernizálni a szókincset és a nyelvezetet, részben pedig átalakítani azt a fogalmi perspektívát, amely inspirálja és alátámasztja a kifejezést. Mindkét eljárás feltételezi azt, hogy: 1. a hagyományos szimbólumok érthetatlenné váltak, 2. lehetséges ugyanazt az értelmi tartalmat más jelek használatával is kifejezni. A munkahipotézis nem szükségszerűen téves, ám megérdemli, hogy tovább finomítsuk, sőt kiegészítsük.

Az aktualizálási kísérletek, amelyek a vallási nyelvet archaikus jellegétől megtisztítják, biztosan megközelíthetőbbé teszik a szöveget a be nem avatottak vagy a nyelvileg kevésbé műveltek számára. Az anglikán liturgiában és bibliafordításban például több ilyen kísérletnek lehettünk tanúi. Ezen átdolgozások mögött az az okoskodás húzódik, hogy a biblikus szöveget irodalmi alkotásnak tekintik: a tömeg elutasítja, mert a szövegek rögzítettek, mégpedig olyan formában, amely nem felel meg többé az idő szükségleteinek. A Revised Standard Version szerkesztőbizottsága úgy véli, hogy az Igét nem kell olyan szavak és mondatok jelmezébe öltöztetni, amelyek értelme megváltozott vagy jelentése elveszett: „Az Igét olyan nyelven kell visszaadni, amely a ma embere számára közvetlen,

egyszerű és jelentésteli.” Ezt a véleményt azonban nem osztja minden hívő: a közönség részéről ellenállást lehet tapasztalni, mert szeretnék megvédeni a hagyományos szöveget ékesszólása, misztérium-jellege miatt. A szöveg legyen bár homályos, mégis kifejezi Isten fölségét és numinózus jellegét. Ha igaz is az, hogy bizonyos részeket, biblikus történeteket, mint például a világ teremtése vagy Isten és Mózes párbeszéde, nem lehet visszaadni a futballmeccsek közvetítésének hangnemében vagy napihír gyanánt a közönségessé tétel büntetése nélkül, a szándékolt homályosságnak még sincs létjogosultsága; a keresztény nyelv nem válhat a ráolvasó formulák nyelvezetévé azok félig mágikus jellegével. A közölt igazságot arra rendelték ugyan, hogy egyetemes legyen, mégsem minden fordítás felel meg minden közösségnek és minden helyzetnek: a New English Bible (NEB), amelyet bár „fireside Bible”-nek neveztek, meg a beat-nemzedék és a primitívek bibliájának, mégis azt keresi, hogy az angol nyelven beszélők újabb nemzedékeihez szóljon megújított nyelvezeten. A legszélesebb bírálókat azzal érveltek, hogy a NEB angolja sohasem volt és lesz a beszélt angol. Be kell vallani, hogy ha bizonyos fordulatok rendkívül jól sikerültek is (What the Word was, God was), néha mégis megkérdőjelezzük, miért kellett külön fordítóbizottság és külön irodalmi bizottság ilyen eredményhez, amelyből hiányzik a szépség és jó a ízlés.

Am a nyelvi megújulás más védelmezői szerint a nehézség nem kizárólag a szókincs-nyelvtan szintjén helyezkedik el: megállapítják, hogy minden szöveg egy adott tér–idő összefüggésben szól hozzánk, és üzenetét sajátos kultúrába zárja. Így manipulálja az értékeket és a képeket, amelyeknek a be nem avatott közönség számára nincs többé értelme. John Robinson „Honest to God” (1963) című sikerkönyvében azt állítja, hogy a keresztény hit hagyományos nyelvezete a túlhaladott világképből származó kifejezési formákkal él. Az alkalmazott képek eltorzítják az isteni valóságot, amelyet ábrázolniuk kellene, és a ma embere azt kockáztatja, hogy nem csupán az avított nyelvet veti el, hanem általánosságban Isten fogalmát.

Első látásra a megoldás egyszerűnek tűnhet: ha a hagyományos szimbólumok megközelelhetetlenné váltak, ugyanazt a tartalmat más, közvetlenebb vagy a mai közönség számára gazdagabb értelmű jelek segítségével kell kifejezni. A teológusnak ennek alapján az a feladata, hogy megkísérelje egy új vagy alternatív nyelv létrehozását. De lehetséges-e transzponálni, adaptálni egy kulturális jelrendszerhez tartozó, gazdag jelentéstartalmú valóságot úgy, hogy biztosak lehetünk benne, a közvetített jelentéstartalom szigorúan ugyanaz marad? Az antropológus Chamberlain azt javasolta, hogy az „Isten báránya” kifejezést az „Isten rénszarvasa” kifejezéssel helyettesítsék, amikor a lappok számára közvetítik a bibliai üzenetet. Föltételezem, hogy javaslata kevésbé a rénszarvashoz fűződő túlvilági képzetársítások miatt fogalmazódott meg így, hanem az ok inkább az, hogy a lapp nyelv szókincséből a juh szó hiányzik. A két metafora között létezik ugyan egy közös összetevő (az állat fő táplálékul szolgál), de sok-sok más motiváció (húsvéti bárány, bűnbak, néma áldozat) elveszne. És attól félek, hogy „Az Úr az én pásztorom” zsoltárverset „Isten az én szociális gondozóm”-ra nem lehet büntetlenül áttenni, és a korszerűségből következő nyereség nem kárpótol az eredeti szövegben levő értelem elvesztéséért.

Változtathatjuk-e a hitvallás formáját?

A mai keresztények által újraírt hitvallások valójában csak nyelvi megjelenésük révén különböznek a hagyományos hitvallásoktól. Más újraírók messzebb mennek, és a nyelvet megpróbálják „mítoszaltalítani”, szeretnék rábukkanni a fogalmi tartalom egyértelműbb vagy egzisztenciálisabb kifejezésére. A „történelmi” tények (ítélet Pontius Pilátus alatt, keresztthalál) és a „mitologikus” bemutatások (alászállás a poklokra, tartózkodás az

Atya jobbán) egymás mellé állítása kétségkívül megzavarja a pozitívista szellemet, amely a nyelv használatában csak a valós és igazolható tények hírüladási lehetőségét látja. Senki sem bizonyította be, hogy a Credo használója, vagyis a templompadban ülő ember képtelenné vált ez idézett állítások többé-kevésbé pontos értelmezésére; vagy — ami nem ugyanaz — sajátos módon élni vele, még ha a tanbeli finomságok elkerülik is figyelmét. Armin Adler (1975) kimutatja, hogy a hívők és gyakorlók köreiből, vagyis ahol a hit megvallása a maga természetes „hajlékában” működik, a hagyományos szókinccs megőrzi azt az értelmet, amely vallásos összefüggésben is megfelel az iránta támasztott elvárásnak. Csak ezen a körön kívül tartanak a jelentések a szekularizált olvasat felé. A hagyományos hitvallások védelmezői az itt-ott megjelenő fantasztika-hitvallások eltiltását követelik, az érthetőség, megközelíthetőség vagy a szépség szempontjait csak másodlagosan érintik. „Az új hitvallás keresése magamutogatásba és a saját hit viszketegségébe megy át az egyház hitének és alapvető hitvallásának kárára” (Delumeau, 1977. 134.) — mondják.

Szükségszerűen kizárja-e egymást a személyes hit kifejeződése és az egyház hitvallása? Bizonyára fönnáll annak a lehetősége, hogy nagy különbség legyen egyrészt a magánhitvallás, másrészt azon hitvallás között, amely által az egyház nyilvánítja ki saját tanítását és egységét. De a kettő között csak akkor lehet ütközés, ha az egyik a másikat helyettesíteni akarná, vagyis amennyiben az alternatív hitvallás föltételezné, hogy a hagyományos megfogalmazású hitvallások valamennyi eddig végzett feladatát el tudja látni. A hitvallások átalakítási kísérleteivel kapcsolatban meg lehet kérdezni, hogy az új hitvallások vajon az értelmük újráfelfedezését segítik-e elő, vagy pedig inkább arra törekednek, hogy a hitvallás tetteinek visszaadják az elveszett funkciót? A hitvallások eredetileg expresszív aktust képeztek, vagyis a krisztusi események (Jézus az Úr!, Feltámadt!) előtti csodálkozás, öröm, imádás spontán és rövid felkiáltásai voltak; de lassacskán, az idő előrehaladtával ezek az események távolibbá váltak, és ezek a felkiáltások formulákba merevedtek. Megőrizték kifejező erejüket (a tények ugyanazok maradtak), de az inkább informatív értékű hitösszefoglalások formáját vették fel. A hitjelöltek oktatásában használták őket, de fel is szólították őket a csatlakozásra, az elkötelezettségre és a tanúságtételre.

Az egyházban a viták, nézetkülönbségek során a hitvallások bizonyos „változásokon” mentek át, tanbeli kifejtésekkel változtak, következőképpen kijelentő vagy normatív, esetleg polemikus értékkel gyarapodtak: ilyen egyház ilyen hitvallást ír alá, az ilyen elnevezéshez való tartozás föltételezi az ilyen Credóhoz való ragaszkodást, ez az egyház a másikkal fűződő kapcsolatában így viszonyul ilyen vagy olyan hitcikkelyhez. Így a spontán és változatos kijelentések együtteseként jelentkező Credo visszaszorul a történelmi fejlődés egy pontján kikristályosodott és engedélyezett formulák játékára. A különböző hitvallások ilyen megfagyott formában jutottak el hozzánk. Egy egyház hitének meghatározása csak ezeken a proposíciókon keresztül történhet; a formáknak még egy könnyed változtatása is a hit tartalmának megváltozását vonhatja maga után, márpedig ezt a tartalmat változhatatlannak tartják. Végeredményben, a beszélő szintjén a hitvallás az első igazságok szisztematikus és objektív kifejtése akar lenni, amelyen az egyház hite nyugszik, az alapvető tanítás részletes, ha nem irodalmi leírása.

Az egyházban a Credo az a norma, amely meghatározza a vallásos kifejezés és gondolat ortodoxiáját vagy heterodoxiáját.

A közösségen belül a Credónak dicsőítő és imádó funkciója van a liturgikus környezetben; főleg azonban a helyi közösségnek az egyház iránt való ragaszkodását fejezi ki. Nemcsak megkülönböztető jegy a nem keresztényekkel szemben, hanem a közös hithez tartozás megerősítése is, amint nemzeti egységet fejez ki a zászló, a himnusz, s a többi hazafias szimbólum, jelenlétükkel és alkalmazásukkal hozzájárulnak annak megteremtéséhez és fennmaradásához, amit jeleznek.

Az egyéni hívő a Credo elismertélésével jelzi az egész egyházhoz tartozását éppúgy, mint

engedelmességét, elköteleződését, hogy e közösség méltó tagjaként cselekszik. Így a fő hangsúly a szándékolt ígéretre helyeződik, és valóban létre tudja hozni az egyház hitéhez való ragaszkodást anélkül, hogy a hívő a hitvallás minden kifejezését értené.

Kortársak egyéni krédói

Így alkalmazva, mint hivatkozási szöveg, mint csatlakozási cselekedet, a Credo már nem annyira spontán és egyedi kifejezés. Ez azonban lényeges veszteséget jelenthet, hiszen az emberi gondolat annyira gyökeret vert a nyelvben, hogy ha az embernek nem sikerül érzelmeit nyelvi formába foglalni, félő, hogy azok meghalnak, mint a tápanyagtól és víztől megfosztott növény. Csak a hivatalos Credót engedélyezve az egyház megkockáztathatja azt, hogy föláldozza azt a köteléket, ami a hívő embert vallása megéléséhez, tapasztalathoz fűzi. A keresztény ember a személyes Credóján keresztül az eredeti felkiáltásokhoz közelebb eső módon fejezheti ki az imádás, a rácsodálkozás, az elismerés érzelmeit, amikor személyes élete eseményeivel szembesül. Ezek révén ismeri fel az isteni jelenlétet, cselekvést, kinyilatkoztatást.

Ha az egyént arra ösztönöznénk, hogy öntse formába Istennel szembesült egzisztenciája jelentős eseményeit, akkor azt bizonyára kevésbé meghatározott formában tenné, mint az egyház, de több egyéni meggyőződést tartalmazna és hitelesebben hangzana. A személyes tapasztalatra alapozott Credót az a pillanat befolyásolja, amit a hívő ember az őt körülvevő világra vet. Ez a személyes Credo tehát nem tarthat igényt az egyház Credójának szisztematikus jellegére: az egyéni szándék ereje helyettesíti azt, amit a hivatalos Credo látszólag elveszített történelme folyamán, de tanító-kifejező ereje korlátozottabb marad. Ezért bármilyen érvényesek legyenek is egy gyakorló hívő hitcikkelyei, nem szükségszerűen közölhetők vagy általánosíthatók. Ez azonban nem akadályozza meg a hívő embert abban, hogy ezt ne oszthatná meg másokkal és ne tanúskodhatna saját tapasztalatáról, ne írhatná le „misszionárius” perspektívában azokat a kiváltságos helyeket, ahol Istennel találkozott, ahol felismerte Istent az életében. De ez nem akarja azt sugallni, hogy ez a tapasztalat az Isteni Lét teljességét tükrözi. Mégis lehet azt remélni, hogy a Vele párbeszédet folytatóban is ugyanazt a hatást kelti; másokkal is fölfedeztetni Isten kezét ilyen vagy olyan helyzetükben, felhívja őket arra, hogy ők is kövessék saját útjukat a hit szemével.

A kortárs krédók változatosan illusztrálják az elmondottakat. A szókincsükben egyszerűsített hitvallások közül idézni lehet M. Debaisieux Credóját: könnyen érthető nyelven elismétli az egyetemes Credo cikkelyeit. A mondatokat énekelt válaszok szakítják meg.

Hiszek, Uram, te vagy az élet forrása!

Hiszek Istenben, az Atyában (Hiszem Istenben az Atyát). Ő teremtette a világot és mindazt, ami a földön és az égen él. A világmindenség csúcsára megteremtette az embert az ő képmására.

Hiszek, Uram, te betöltöd a világmindenséget!

Hiszek Krisztusban, Isten Fiában. Ő a mi emberi sorsunkban osztozott, Ő annyira szeretett bennünket, hogy meghalt. De szeretete legyőzte a halált! Ő föltámadt!

Hiszek, Uram, szereteted jelen van!

Hiszek a Szentlélekben, aki nekünk adja szeretetét! Hiszek az egy, szent, katolikus és apostoli Egyházban. Várom a baltak föltámadását.

Hiszek, Uram, te nekünk életet adsz!

Az effajta áttétel felel meg legközvetlenebbül a liturgikus nyelv elterjedt vágyának, mert anélkül, hogy a „lényegre érintené”, közelíti a kortárs hívő nyelv használatához.

A „rövidített” változatok a hagyományos hitvallás nyelvi és fogalmi világában maradnak, nem botránkoztatják meg tehát a hívek közösségét. Az egyház Credójától mégis eltávolodnak, hiszen válogatnak a hitcikkelyek között, s így hangsúlyeltolódások történhetnek. Az eljárás nem szükségszerűen rosszindulatú. Egy közösségen belül ez komoly segítség lehet egy sajátos témára összpontosító ünneplés alkalmával.

Hiszem, hogy Isten mielőbb megvalósítja az egész földön az igazság, a szeretet, a béke uralmát.

Hiszem, hogy Jézus újra eljön, hogy minden ember ismerje és szeresse úgy, amint ő szereti az embereket.

Hiszem, hogy a Szentlélek föltámasztja balandó testünket, és Isten örökkévalóságából részt ad nekünk.

A hangsúly más eltolódásai azonban azzal a kockázattal járnak, hogy az értékrendek megfordításával megbotránkoztatnak, nem csupán a kifejezésben, hanem a gondolat szintjén is.

A következő megfogalmazás Bultmann és Tillich gondolatvilágát tükrözi, s célja a „mítosztalanítás”. Inkább a filozofikus gondolkodáshoz szokott intelligenciához szól, mintsem a vasárnapi ünneplések nyelvéhez:

Hiszünk Istenben, mint valóság eredetében és céljában, aki révén mindennel összeköttetésben vagyunk, aki értelmet ad az életünknek;

és Jézus Krisztusban, a mi Urunkban, aki egy ember, úgy született, mint mi, akiben megvolt a valódi élet, a közelség Istenhez és hatalmához. Minket megbívtott egy új, felajánlott életre, az elismerésben és szabadságban megélt életre, jóllehet mi arra méltatlanok voltunk. Az emberektől elvette átadták az állambatalomnak a keresztfeszítésben és átadták a halálnak. Elbagyatottan a legmélyebb abszurdításban, bennünket mégis elkötelezettségre hív, bátorságot ad, hogy higgyünk, reméljünk, szeressünk, mert ő részese Isten teremő valóságának. és Isten az, aki közelít hozzánk, hív bennünket, s aki megadja kegyelmét.

Hiszünk jelenlegi tevékenységében: hogy őbenne minden egybáz egyesül, hogy rajta keresztül lehetséges a közösség, hogy megszabadít bennünket életünk elidegenedésétől, hogy reményünknek értelmet ad, még a halállal szemben is.

Más alternatív krédók még személyesebbek: teljesen elhagyják a hagyományos fogalmi építkezést, hogy ezek helyett a szerzők számára fontos tényeket állítsanak a költői nyelv eszközeivel. Ezek a szövegek látásmódjuk frissességével és eredetiségével vonzóak a közönség egy részének, de nem pályáznak a szisztematikus hitvallás rangjára. Nem is törekszenek arra, hogy a hagyományos keresztény tanítást tükrözzék.

Egyetlen példát idézünk: F. Cromphout Credója (Een tijd van spreken) kettős eljárást követ: először arra törekszik, hogy a valóság pesszimista és önkényeskedő víziójához kötődő képzettársításokat lerombolja, elhalványítson egy sereg hamis képet, hogy azután ennek helyébe tegye a Jó Hír, az Új Születés, az igazság és béke országának saját olvasatát:

*Nem akarok binni az erősebb jogában,
a fegyverek nyelvében, a hatalmasok hatalmában.
Hinni akarok az emberi jogban,
a nyitott kézben,
az erőszakmentesség hatalmában.*

*Nem akarom binni, hogy az éhség és a báború
kikerülhetetlenek,
és a béke megközelíthetetlen.
Hinni akarok a látszólag tehetetlen
szeretet kicsiny gesztusában,
a földön lévő békében.
Nem akarom binni, hogy minden erőfeszítésünk hiábavaló,
Nem akarom binni, hogy az emberiség álma örökké
álom marad
és hogy a halál a véget jelzi.
Merek binni mindig és minden ellenére
az új emberben.
Merek binni abban az álomban, hogy van Isten
Merek binni Isten álmában,
egy új égben és új földben,
ahol az igazságosság megmarad.*

Fogalmi szinten azzal lehetne érvelni, hogy ez a Credo csak a szerző személyes látomásának kifejezése. Márpedig úgy is értelmezhető, hogy a beszélő elkötelezi magát: részt vállal az Ország elérkezteiben; vagy felhívásként is értelmezhetjük arra, hogy mi is kötelezzük el magunkat.

Dorothee Sölle Credójában, amit egy kölni politikai imavirrasztásra írt, még kifejezetbben szólít fel a cselekvésre. A forradalom metaforájával fejezi ki azt a radikális változást, amit Krisztus véghezvihet az emberi lét síkján. Elfogadhatjuk vagy elutasíthatjuk a képet, amely a Szentírás új születéséről beszél, de az adott összefüggésben ez a kép az elkötelezettség és a hűség eszméjét fejezi ki.

Az alternatív krédók értékelése

Az egyházak és a hívek magatartása az új hitvallások elburjánzásával kapcsolatban módszeres feltárást érdemelné. Miként fogja fel és ítéli meg ezeket a különböző kísérleteket egy kor és egyházi hovatartozás szerint sokrétű közönség? Delumeau (1977, 132) szerint „a hívők tömege egyszerűsített Credóra vágyik”, ma jobban, mint valaha. A pápai megnyilatkozások bátorítanak a hit kortársi kifejezésére, de figyelmeztetnek is annak veszélyeire: „még ha (a hitet) olyan módon is kell bemutatni, ami megfelel a mi korunk követelményeinek (...), a biztos és változatlan tanítást hűségesen tisztelni kell”. „Ha a vallás elismeri is azt a tudományt, ami az igazságnak szerencsésebb megformálást próbál adni (...) az egész igazság csak azokban a formulákban érthető és írható le, amelyeknek a jelentése mégis változatlan marad” (XXIII. János és VI. Pál. Guillerrou-nál, 1978. 244–245). A római egyház igyekszik elkerülni a „túl nagy számú és többé-kevésbé kétséges nyelvi újítást”, amely „néha azzal a kockázattal jár”, hogy megzavarja a híveket, és jaj azoknak, akik a kicsinyeket megbotránkoztatják. Végeredményben a visszahatások annak a félelemnek képezik részét, hogy a hitvallások újraszerkesztései netán a „lényeket érintenék”, hogy „a dogma lényegét nehogy tűrhetetlen módon sértsék” (Guillerrou, ibid.), hogy „a gyermekeket kiöntik a fürdővízzel, a lényeket elkötyavetyélik a megformálás címén”, egészen addig, amíg elérkeznek „egy valláshoz, ami elfogadható a ma emberének, de többé nem katolikus” (Volle 1977: 317–318). „Ha mindenki (az egyszerű laikustól a pápáig) elkezd megformulálni a saját Credóját — írja egy francia katekéta —, ha az egyház az individualizmus minden kísértésének enged, mi lesz a liturgia egyetemességéből? (...)

Ha megszűntetik a szilárd kapaszkodó pontokat, (...) a hit érinthetetlen magját (...), akkor nem marad más, csak az összeomlás...

Az újítók követeléseivel szembehelyezkedik itt az a meggyőződés, hogy a hagyományos hitvallások nem akadályozzák a megtérést: a modern ember hozzászokott a tudományok és jelenlegi technikák új nyelvezetéhez, és nem elutasító az értelmezési kísérlettel szemben, amelyet a modern irodalom bizonyos hermetikus szövegei megkövetelnek. Egy, az övétől különböző vallási nyelvezet tehát nem jelent problémát. Az érvek van némi súlya: hozzátársítva azokhoz az utalásokhoz, amelyeket Armin Adler tanulmánya szolgáltat, azt lehet remélni, hogy a vallásos gyakorlat belsejében a hagyományos megformálások tovább is életben tudnak maradni egy tudatos és türelmes törekvés árán.

VI. Pál figyelmezteti a híveket, hogy ez az értelem soha nem tárlukozik föl teljesen: a jelentés érinthetetlen marad. Igaz, hogy a theographia vagyis az isteni dolgokról értekező emberi szó soha nem képes többet leírni, csak Isten emberi megértését, és nem tudja őt fölfedni, megismerni. Ennek a megállapításnak az egyházat nagyobb nyelvi szerénységre kellene inspirálnia: a mi szavaink, bár hosszú, tisztelettel teli hagyomány övezi őket, csak emberi kísérletek annak kimondására, ami lényege szerint kimondhatatlan. El kell ismerni tehát a mi megformálásaink átmeneti jellegét és el kell fogadni: ennek tökéletesítését keresik az emberek lépésről lépésre, hogy önmagának mindenki megvilágítsa a hit misztériumát.

Ebből a szempontból a protestáns egyházak nagyobb nyitottságot tanúsítanak az egyéni krédók iránt. A Credo ott csak egy lehetséges kifejezési formája a hitnek a többi között, és amint a Szentírást alá lehet vetni az egyéni értelmezésnek, úgy az egyén lelki ösvényének akármelyik állomásán szabadon megformálhatja a maga Credóját, amely szabad kutatásának eredménye. Ez a szabadság azt az öntudatos akaratot jelzi, amely megtagadja a dogmát és állandóan kérdésessé teszi a megtalált igazsághoz való ragaszkodást. Ha a hit megformálása nem normatív, bármelyik egyház megkérheti tagjait, hogy fogadjanak el egy „alternatív” hitvallást. Egy brüsszeli gyülekezet például tagjainak jóváhagyását kéri egy Credóhoz, aminek egyik pontjában a hívő — a reformátusok méltó gyermekeként — fejezi ki hitét Isten ígéjében:

Teljes alávetettséggel fogadom be és fogadom el Istennek a Szentlélek által a Szentírásban kinyilatkoztatott Igéjét, mint az élet és a hit egyetlen, legfőbb, abszolút szabályát.

Ha a hit olyan út, amelyen járnunk kell, ha a hit az igazság „növekvő” keresése, akkor kifejeződése több állomáson átmehet. Eimert Pruij lemeze a „Credo s Onderweg”, az „Úton lévő krédók” sokatmondó címet viseli, és azt keresi, hogy „Isten úton lévő népének kortárs hitvallást adjon, ott, ahol a hagyományos megfogalmazások többé nem visszhangoznak, nem vigasztalnak és nem provokálnak”. A szerző a hívőktől azt kéri, hogy „próbálják ki” ezeket a szövegeket, a lelkészeket pedig arra is bátorítja, hogy használják azokat a gyülekezetben. A protestantizmus mégsem téveszti össze az egyházi Credo és a magán-Credo sajátos funkcióit. A Francia Reformált Egyház gyűjteménye (1983) nem veti el a régi krédókat, de felel a megújulás vágyára és a liturgikus szövegek változatosságának növelésére. Különbséget tesz az „egyetemes hitvallások” és a mai „hit-vallomások” között, amelyek egy személy vagy egy csoport kifejeződései.

A gyűjtemény szerzői a differenciált használatot ajánlják: az egyetemes hitvallások meg fogják találni helyüket „a kultuszokban és az ökumenikus jellegű, ünnepélyes alkalmakkor”, ugyanakkor a „személyessé tett” megnyilatkozások arra szolgálhatnak, hogy a hitnek vagy gyakorlatának ilyen vagy olyan sajátosabb pontját hangsúlyozzák.

Ha az „alternatív” Credo lehetővé teszi, hogy föltaláljanak egy funkciót, amelyet a

hagyományos Credo többé nem ajánl föl, ha nincs szükségszerűen konfliktus vagy ellentmondás a két hitvallási forma között, ha a kettő közötti keveredés elkerülhető azzal a formulával, ami bevezeti elmondásukat, akkor nem feltétlenül kell száműzni a személyes vagy a „részleges” kredót a liturgiából. Nevezetesen megtalálhatja helyét egy-egy sajátos csoport (tanulók, munkások, fiatal szülők) ünneplésében, akik a maguk sajátos módján szeretnék kifejezni hitüket. Világos, hogy ennek a hit-vallomásnak nem lehet ugyanolyan értéke, mint annak a Credónak, amely az adott közösséget és tagjait a csoport határait meghaladó egyetemes egyházhoz kapcsolja, de ennek a kijelentésnek is megvan a saját értéke, és ezt kár lenne elhanyagolni.

T. J. fordítása

FILA BÉLA

A hívő és hite

A keresztyén hitben szorosan egybekapcsolódik a szubjektív-személyes és az objektív-tárgyi mozzanat. Ha a kettő szétválna, a hit alapvető veszélybe kerülne. A két mozzanatot az egyesíti, hogy mindkettő a keresztyén kinyilatkoztatásra támaszkodik: abból ered és az alakítja — így válhat az emberi létezés legmagasabb rendű formájává. Az ember léte és valamennyi képessége valami másra, többre irányul — végső soron az abszolút titokra. Létezésünkben ez a titok nyilatkoztatta ki magát, s vált így megragadhatóvá és kifejezhetővé.

A keresztyén hit sajátos magatartást alakít ki — megvalósítása különleges figyelmet, értelmi megragadást, egzisztenciális erőfeszítést igényel. Mind a hívő magatartás, mind a hit tárgya sajátos feszültséget rejt magában: olyan maradandó titok, amely az életnek átfogó és végleges értelmet ad. Ez a titok Isten kinyilatkoztatásában tárult fel: Isten önmagát közli az emberrel. A kinyilatkoztatásban feltáruuló igazság nem egy igazság a többi igazságok között, hanem az egyetlen, minden más igazságot meghatározó igazság.

A hit igazsága mindaddig nem okoz gondot, amíg valaki a hit értelmezési körén belül marad. Akkor válik kérdésessé, amikor a hitet olyanoknak hirdetik, akik más értelmezési körben mozognak. Ekkor szükségessé válik a hit feltételeinek, változó és változatlan tényezőinek, alanyi-tárgyi mozzanatainak, fogalmi-nyelvi eszköztárának, különböző rétegeinek és szintjeinek tudatosítása, a létezés alapvető tapasztalatának értelmezése. Mint általában a szellemtudományokban, itt is igazolható a sajátos értelmezési kör. Isten szabadon, abszolút szuverenitással nyilatkoztatja ki önmagát, de ez mégis a történelemben, nyelvi formákban történik. Ha az ember igyekszik feloldani, megérteni a titkát, súlyos konfliktusba kerülhet. Tragikus félreértések adódhatnak az önmagát feltáró és megalapozó hit és a konkrét történelmi, emberi értelmezés között. Ilyenkor nem megoldják, hanem feloldják a hit igazságát. A hívő és hite szélsőséges vélekedésekbe, merev dogmatizmusba,

személytelen, tárgyilagos tudálékosságba, gnózisba torkolthat bele: a hitet feloldani próbáló okoskodás ingoványai. Mivel ez a kérdés ma is erősen vitatott, próbáljuk újra tisztázni a hívő és hitének kapcsolatát.

A hit megjelenése

A keresztény hit nem vezethető le létezésünk adottságaiból, csupán valami sajátosan keresztény adottságból. Amit a hívő hisz, az nem egyszerűen a lét tapasztalatából adódik, nem csupán emberi tapasztalatra irányuló kérdésből fakad. A hit feltétlensége és az ember kérdezésének méltósága két különböző adottság, noha egy ponton a hívő hite összefonódik a létezés alaptapasztalataiból fakadó kérdésekkel és értelmezésekkel.

A hit jelenségénél a kinyilatkoztatás tényéből kell kiindulnunk. Isten közvetlen feltárulkozásából. Csak ebből az adottságból derül ki a hit és a hívő magatartás lényege. A kinyilatkoztatás adottsága határozza meg létezésünket, annak lehetőségeit. Kétségtelen, hogy csak az érthető meg és fejezhető ki, ami adottságként megjelenik ezen a világon, vagyis viszonylagos és véges valóságként jelentkezik. A kinyilatkoztatásban viszont a feltétlen és abszolút valóság jelenik meg a saját erejében. A hit éppen úgy létezésünk eredeti lehetőségeit tárja fel, mint a tudás, amely csak korlátozott és meghatározott területeket láttathat meg velünk. A hitben a kinyilatkoztatás, Isten egyetemes és abszolút önközlése nyilvánul meg előttünk, mégpedig eseményszerűen, történeti formában. Úgy azonban, hogy ez az esemény létezésünk legmélyebb lehetőségét tárja fel előttünk. Ezért mondhatjuk, hogy a kinyilatkoztatás létszerűen történik. Ekkor az emberi létezés már olyan adottságokkal rendelkezik, amelyeket nem önerejéből hozott létre, nem ő a kezdeményező és a meghatározó, hanem benne és általa nyilvánvaló lesz az, ami szuverén módon megragadta és meghatározta.

A hitben feltárolt kinyilatkoztatás aztán közlés, üzenet, hirdetés közvetítésével jut el a történelem egyes korszakaiban élő emberekhez. Ebben a kinyilatkoztatott üzenetben az a különös, hogy nem csupán ismereteket közöl, megtörtént tényekről tudósít, hanem annak meghallója maga is létszerűen, személyesen részesül Isten önközlésében. A hit azáltal igazolódik, hogy a kinyilatkoztatott igazság azonos a kinyilatkoztató személyével. A hit révén Isten színe elé kerül az Igét meghalló ember, belekerül Isten jelenlétebe, Isten személyes valóságával kerül kapcsolatba. Ezért állítható, hogy csak a hit aktusában válik nyilvánvalóvá a hit tartalma, csak a hit aktusában ragadható meg a hit lényege. Amikor a hívő Isten jelenlétebe kerül, akkor „újjászületik” (Jn 3, 3). Ebben az újjászületésben beteljesedhet létezésünk, végérvényes értelmet nyerhet a mostani létünkben megnyilvánuló feltétlen igény a teljes létre. A hitben a létezés végső értelme jut kifejezésre. Történelemben ágyazott létezésünk észreveszi és elfogadja az időben eseményszerűen megtörtént kinyilatkoztatást. Isten személyesen tárta fel magát, úgyelve arra, hogy az ember személyét érintse meg, hogy így az ember önmaga lényegét beteljesítve, de azon túl is jutva kapcsolódhassék Istenhez. Isten az emberben és az ember által akarta kinyilatkoztatni önmagát. Az Ő befogadásával valósíthatja meg önmagát az ember, miközben tülemelkedik saját transzcendens lényegén. Így aztán a hit, a kinyilatkoztatott igazság befogadása maga is része lesz a történelemben továbbfolytatódó kinyilatkoztatás átadásának és értelmezésének. Hit nélkül paradox és ellentmondásos, beteljesületlen lény maradna az ember.

Isten önközlése végérvényesen és felülmúlhatatlanul Jézus Krisztusban, a Keresztrefeszített és Feltámadott Úrban valósult meg és lett nyilvánvalóvá. Jézus Krisztus történelmi alakja, isten-emberi mivolta egységbe foglalja a hit tárgyát, alapját és indoklását. Krisztus óta a hívő létezésben teljesen áttetszővé vált a létezés. Benne és általa a véges ember megérti és elfogadja a létét.

A hívő akkor igazolhatja a hitét, ha nem akarja átugorni a saját „árnyékát”, ha nem akar kilépni a hit sajátos értelmezési köréből, hogy így megszabaduljon tőle. Hite adja meg számára mindazt, ami szükséges hite igazolásához. A hívő tisztában van avval, hogy hitének tárgyát és alapját a kegyelem hozza létre. A kinyilatkoztató Isten azonban létezésünk legmélyebb lehetőségét ragadja meg, abban tárja fel önmagát. Ez pedig feltételezi részünkről a megtérést, hogy új teremtményként születhessünk újjá.

A hívőnek tehát hite önértelmezésére kell hagyatkoznia. Kívülről, emberi eszközökkel nem sikerülhet a hit igazolása és megalapozása. A hiten kívüli, hit nélküli igazolások nem számolnak a hit sajátos lényegével. A hit nem szünteti meg, de nem is veti el a hitetlenséget, a hitnélküliséget, hanem — fájdalmasan — fölveszi a saját lényegébe, anélkül, hogy feladná önmaga lényegét.

A hit története

Még jobban belepillanthatunk hitünk valóságába, ha szemügyre vesszük a hit történetiségét. Isten személyes párbeszédet kezdett a történelem folyamán választott népével. Az Ószövetség hitét a várakozás, az oltalomkeresés, a reménykedés és a bizakodás jellemzi. Ezek a magatartásformák két támpont köré csoportosulnak. Egyrészt feltétlen bizalommal hagyatkoznak rá egy hűséges, megbízható személyre. Másrészt viszont — az ígélet és a jelek alapján — megismerésük horizontjában megjelenik a teljes valóság, bár még nem látható egészen. Isten konkrétan belenyúl választottainak életébe, az ember pedig bizakodva aláveti magát Istennek, vagy szembefordul vele. A kölcsönös kapcsolat alapja Isten kiválasztása és szövetségkötése.

A hívő magatartás az Újszövetségben éri el csúcspontját. Jézus Krisztusban valóságosan, közvetlenül és személyesen nyilvánul meg Isten szeretete. Követői, különösen Pál apostol tovább értelmezik a Jézus-eseményt és annak következményeit. Később, ahogy időben távolodnak a történelmi Jézus személyétől, inkább Jézus szavainak hirdetése kerül középpontba. Tanítását Krisztus egyházzá, közösséggé szerveződött hívei hirdették a történelemben. Az üzenet továbbadása Ige-hirdetés volt, amelyben magával Jézussal, az Úrral találkozott a hívő. Krisztus Isten Igéje, és mint Ige él tovább közöttünk. Az Ige meghallása és elfogadása a hívő magatartás alapja, amely alapvetően új létmódot is követel.

A hívő hitének megélésében és értelmezésében többször is következett be változás. Ezek a fordulatok azonban nem szüntették meg a hit lényegét, csak módosították azt. Az első változást a héber „aman” szógyök görög („pisztisz”) illetve latin („credere”) fordításai jelzik. Komoly veszélyt jelentett a hitnek a gnózis, amely a titok magasabb rendű megismerésére törekedett, s a hitet merő intellektuális feladatnak vélte. A hit aktusa és a hit tárgya közti különbséget először Szent Ágoston tisztázta. A középkori keresztény gondolkodásban egyre inkább az intellektuális, rendszertani szempontok kerültek előtérbe.

Szent Tamás szerint a hit olyan értelmi meggyőződés, amely a kegyelem, az akarat indítására fogadja el a kinyilatkoztatott igazságot. Ebből alakult ki az a felfogás, hogy a hit az értelmi belátás magasabb formája, amelynek alapja Isten kinyilatkoztató tekintélye. A reformáció kora aztán inkább szubjektív oldalról közelítette meg a hitet. Luther a skolasztikus felfogással szemben erőteljesen kiemelte a hit személyes mozzanatát, a bizalmat. A 18. és 19. század ellenséges szellemi légkörében az I. Vatikáni zsinat a hit és a tudás kapcsolatát vette védelmébe. A II. Vatikáni zsinat pedig arra törekedett, hogy pozitív módon korszerűsítse a hívő hitét, visszanyúlva az eredeti forrásokhoz, de szembesítve a hitet a kor szellemi igényeivel is.

A személyes hit

Mi a személyes mozzanat a hitben? Isten megszólította az embert, ajánlatot tett neki: szóban adta a kinyilatkoztatást. Az ember pedig szabadon ad választ Istennek. A hit tehát eredendően személyes és dialogikus. Vannak, akik — tévesen — olyan képződménynek vélik a hitet, amely csak gondolatok, eszmék, információk hordozója. Valójában a hit elsődlegesen esemény, személyes találkozás. A szó onnan kapja igazi jelentését és erejét, hogy megszólítanak valakit. Szavainkban önközlés, szeretet, harag, barátság, vigasz, jókívánság fejeződhet ki. Felszínesen nézve a szavak csak információt közölnek. Valójában azonban személyes eseményekbe eresztik gyökereiket, és azokból táplálkoznak. Isten szóbeli megnyilatkozása mögött Isten személyes tette, személyének titka rejtőzik. Jézus Krisztusban a testté lett isteni Ige szólalt meg. Isten nemcsak ismereteinket akarta gyarapítani, hanem személyes közeledésre, önközlésre törekedett. A kinyilatkoztatás kiindulópontja és lényege a személyes kapcsolat beteljesítése.

Az ember a maga hitével Isten szóbeli, személyes megnyilatkozására válaszol. A hívő meggyőződés csak totális emberi magatartásban fejeződhet ki. A hit elfogadása és kibontakoztatása egész létünket átfogó és igénybe vevő feladat. Képzeldörönk, érzelmeink, ismereteink, döntéseink, egész személyiségünk részt vesz a hívő magatartásban. Személyiségünk éppen a szabad és feltétlen döntésben, az Abszolút Titok előtti meghajlásban, annak elfogadásában valósul meg. Végső és feltételes személyiségünket Isten abszolút személyes megnyilatkozásában emeli magához. Ha a személyiség elzárkózik Isten megnyilatkozásától, akkor reménytelenül és kárhozatosan önmagába záródik. Hiába próbálja birtokolni, megvalósítani önmagát, egész lénye a semmi fölött lebeg. Ha pedig a személy elfogadja Isten ajánlatát, akkor megtalálja az üdvösségét. Isten és ember találkozását Isten kezdeményezi, lehetőségét Ő garantálja. Isten önközlése azonban dialogikus: részt vesz benne az ember szabadsága is. Isten legbenső megnyilatkozása valóban megérleli és beteljesíti az ember személyiségét.

A hit objektív elemei

A hit jelenségében találunk objektív elemeket is, tárgyilag megfogalmazott igazságokat, követelményeket. Isten léte, jósága, irgalma, szentsége, dicsősége, sorsirányító hatalma már az Ószövetségben megfogalmazódott. Jézus igehirdetése is igazságokat, követelményeket állított hallgatói elé. Üzenetének tartalma, fő témája az, hogy Isten uralma, az üdvösség órája közel van, meg kell tehát térnünk. Isten jósága és irgalma így újszerűen mutatkozott be. Jézus örömhíre kihívás és ajánlat, de válasz is az emberi sors legfontosabb kérdéseire. Az „egyetlen szükséges” tétele objektív igazságként és követelményként jelenik meg. Pál apostol is ezt mondja: „Azt hagytam rátok, amit magam is kaptam... Krisztus meghalt bűneinkért, és harmadnapra feltámadott... kiárasztotta kegyelmét.” (1 Kor 15, 3–11)

Az apostoli igehirdetésben objektív igazságokká és követelményekké formálódtak az üdvösség személyes tényei és misztériumai. Az eredetileg csak szóban meghirdetett tan az egyházi igehirdetésben lassan összefüggő hitvallásokká, dogmákká tömörült a történelem folyamán. Az eredeti kinyilatkoztatás így történeti értelmezést kapott. Minden dogma a veszélyek, tévedések elleni küzdelemben fogalmazódott meg: kiérződik belőle a tanítás, az összegzés igénye, de Isten dicsőítése is. A dogmák magukon viselik saját koruk bélyegét: hogyan értették meg a kinyilatkoztatást és hogyan alkalmazták egy adott korban és helyzetben.

A hívő hitében kimutatható hitének objektív alapja, a kinyilatkoztató Isten tekintélye is. Minden hitigazság megfogalmazásakor különbséget kell tennünk Isten benső lényege és

felénk forduló, tekintélyi megnyilvánulása között. Minden kinyilatkoztatott igazság tárgyi és logikai alapja Isten tekintélye. Ezen alapul a hívő megfogalmazott hite. A megfogalmazott hitigazságok nem személyes döntésen alapulnak — a döntés alapja az isteni tekintély, amely garantálja a hit igazságait és követelményeit. A személyes és az objektív mozzanat persze szervesen összekapcsolódik.

A keresztény hit objektív tényezőihez tartozik még az egyháziasság is. Egyház, tanítóhivatal nélkül a történelem sodrásában nem maradhatott volna épségben a végérvényes és felülmúlhatatlan isteni kinyilatkoztatás, mert a szubjektív vélekedések keresztültüzeiben feloldódott volna. Másrészt senki se juthatott volna hozzá a kinyilatkoztatott igazságokhoz hiteles egyházi közvetítés nélkül. A hívő hitéhez lényegesen hozzátartozik az egyházi igehirdetés. Az egyház nemcsak őrzi és továbbítja a hit igazságait, hanem helyet is ad a hit megélésének és megvalósításának. A kinyilatkoztatás történeti értelmezése, mélyebb megértése és továbbfejlődése csak az egyház keretén belül lehetséges.

A hit rövid megfogalmazása

Manapság igen bonyolulttá, sokrétűvé, mozgalmassá vált az emberiség élete. Ilyen szellemi világban érthető a mai keresztény hívő igénye, hogy hitét röviden, világosan, érthetően, mindenki számára átláthatóan megfogalmazza. A hívő szeretné hitét olyan tömören kifejezni, hogy megmutathassa életének és hitének alaptapasztalatát. A rövid megfogalmazás a hit tömör és élő magvát fejezhetné ki. Egyszerűnek, de a lényeges elemeket magába foglalónak kell lennie az ilyen rövid formulának. Már az Ószövetség is ismerte ezt az igényt. Ilyen formula volt a „Halld Izrael”, a „Jahve a mi Istenünk”, „Jahve egyedül az Isten”. Az Újszövetségben is találhatók ilyen formulák: „Jézus a Krisztus”, „Jézus Krisztus az Úr”. Később keletkeztek a keresztségi és a zsinati hitvallások.

Manapság többek között Karl Rahner kísérletezett rövid formulákkal. Szerinte három eleme lehetne egy ilyen formulának. Létezésünkben a névtelen, megfoghatatlan Titok nyilvánul meg, akit Istennek nevezünk. A végtelen titok eseményszerűen és személyesen is megfoghatóvá vált Jézus Krisztus személyében, akiben Isten végérvényesen és felülmúlhatatlanul nekünk ajándékozta önmagát. A harmadik mozzanat az egyház közössége, amelyben megéljük és megvalósítjuk egységünket Jézus Krisztussal.

A hit rövid megfogalmazásának igényét az a belátás veti fel, hogy keresztény hitünk egyszerű, lényeges, valóságos adottság, minden embert létezésének legmélyén érintő tény: valóságos, mégis konkretizálható. Manapság különösen fontos, hogy létünk legbenső magvát, lényegét állandóan tudatunkban hordozzuk és szerinte éljük.

Számunk szerzői

J. P. van Noppen egyetemi tanár, Brüsszel

Joós Ernő egyetemi tanár, Montreal

Aszalós János matematikus

Surján László nyugalmazott egyetemi tanár, a Magyar Cserkészszövetség elnöke

Somfai Béla jezsuita, egyetemi tanár, Kanada

Dojcsák Győző nyugalmazott egyetemi tanár, Kanada

A költői igazságról

(A hermeneutika és a metafizika viszonya)

Költői igazság. Olyan fogalom ez, melynek már alkotóelemeit is rendkívül nehéz meghatározni. Nem kisebb nehézséget okoz a költői és az igazság viszonyának tisztázása sem. Ha ellentétpárokból gondolkodunk — s mi mást tehetnénk, amikor nyelvünket használjuk —, akkor azt kell mondanunk, hogy a *költői* ellentéte a *prózai*. Hová soroljuk azonban ebben az esetben a prózaverset, melyben szintén megtalálható a költői elem? Azt kellene megkeresnünk tehát, mi is ez az elem.

Előbb azonban vizsgáljuk meg, milyen eszközökkel dolgozik a történész, a szociológus, a természettudós, a filozófus. Találunk-e munkáikban metaforát, hasonlatot, használják-e a paradoxont? Marcel Proust szerint: „Sans métaphore il n'y a pas d'art éternel”. (Az örök a műben, ami költői.) A tudomány azonban halad, fejlődik: a természettudósok, abbéli igyekezetükben, hogy az ismereteket tudományos formában rögzítsék, egyre tökéletesítik módszereiket, s ez „változással” jár.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a költői nem a tudomány fogalma. Filozófiai megfogalmazásban: a tudomány mindig ismeretelméletre támaszkodik, az ismeretelmélet pedig éles különbséget tesz a tudományosan bizonyítható és a tudományosan bizonyíthatatlan között. Ily módon a tudomány: a szociológia, a politológia, a történelem, sőt az irodalomtudomány is a valóságot, a szilárd ismereteket keresi. Ezért sokszor nagy árat fizet az az irodalmi alkotás, melyet az ismeretelmélet értékkel, bár az irodalomtudósok kétségkívül nehezen állnak ellen a kísértésnek, hogy haladjanak a korrallal.

Ha tézisünk szerint az örök a műben, ami költői, akkor a művészetben nincs haladás: mert amit a költő (a festő) intuícióban megragadott, s konkrét poétikai nyelven megjelenített, az megváltoztathatatlan, azt csupán bővíteni lehet. A költői igazság tehát nem ismeretelméleti igazság; a képben, metaforában vagy szimbólumban kifejeződő gondolat nem logikai, univerzális ítélet; elvont, absztrakt nyelven nem lehet a világot a saját idejében kifejezni, mivel a világot mindig konkrét érzékeinken keresztül tapasztaljuk meg. A költő ebből a világból többet vagy kevesebbet tár föl. Értelmezésemben a költői igazság intuíció, meglátás, a valóság mérlegelése, tehát ontológia a szó legszorosabb értelmében; ontológián pedig a *minőség* tudományát értem. Az ontológiai meglátás ugyanis az *abszolúthoz* mérve nevez meg valamit, s ezáltal születik meg a jó, az erényes, a hiú, a csaló, a hős konkrét leírása. Minden költői igazság csak részletigazságot adhat, mert egyetlen meglátás nem tartalmazhatja az összes nézőpontot. Tehát az ontológia körébe tartozó meglátások, létmeghatározások mindig befejezetlenek, mert minden kor új valóságot, a témák új variációját kínálja a költő számára.

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy amikor a hermeneutika újra elénk akarja tárni ezeket a költői műveket, akkor a tradíció, a repetíció fogalmához nyúl. A repetíciót, az eredeti élmény megismétlését azonban a szemiotika nem tudja véghezvinni, mert természetének analitikus jellege miatt képtelen a repetíciót szintetikus voltában megragadni.

A szemiotika nem boldogulhat a költői képekkel, mivel a költői kép nem részekből, nem darabokból áll. Az első meglátásból kiindulva azonban már föltehetjük kérdéseinket, vagy Heidegger szavaival szólva: ráléphetünk az útra (*Weg*). Ez az út pedig a metafizikából jól

ismert *intuáció* — a meglátás. A metafizika ellen Hume óta sokan harcoltak. Metafizika nélkül azonban megragadhatatlan a konkrét valóság. „A hermeneutika is elkötelezett, részrehajló abban az értelemben, hogy preszuppozíción, előfeltevésen alapul. Maga a hermeneutika figyelmeztet bennünket arra, hogy ne essünk a semlegesség illúziójába” — írja egyik cikkében P. Ricoeur. (*Hermeneutics and the Human Sciences*, 43. old.)

Aki előfeltevessel él, az valamilyen formában metafizikai gondolkodást folytat, tudniillik az előfeltevés az a láncszem, amely áthidalja azt a szakadékot, amelyet a gondolat logikai, pusztán racionális eszközökkel áthidalni nem tud. Esetünkben ez a szakadék a tudatunkon kívül álló (*extra-mental*), csak érzékeink számára megközelíthető valóság és a tudat között található. E szakadék áthidalásának a lehetősége a költészet létfeltétele, s egyben a költői igazság záloga. Enélkül a költészet csak a körülöttünk lévő világ illúzióját tudná nyújtani, s nem lenne érdemes értelmezésével, vagyis a hermeneutikával foglalkozni.

A *költői igazság* tehát két metafizikai előfeltevéshez kötődik. Először: a költő (és mi mindnyájan, hiszen különben nem értenénk meg üzenetét) élményein, érzékein keresztül képes megragadni a külső valóságot és azt kép formájában elélni tárn. Másodszor: a kép gondolatot hordoz, s ez a gondolat alkotja a kép keretét. A kép határát tehát nemcsak érzékeinkkel, hanem elménkkel is megragadjuk. Mindazonáltal nem mindenki látja egyformán a kép határát. Bár érzékeink többé-kevésbé hasonlóak, elménk származhat más-más irányban. Ebben a meghatározásban található még egy metafizikai elem, amely a filozófia tárgykörébe tartozik: amennyiben a kép gondolatot hordoz, s a valóság egy metszetét adja, a kép által közvetített gondolat vagy a világban, vagy önmagunkban található — így tehát mindenki, aki csak hermeneutikával foglalkozik, akár tudatában van ennek, akár nem, *metafizikai pókbáló rabja*.

Descartes és Hume óta minden ismeretelmélet kompromisszumon alapszik. A filozófia azért mondott le arról, hogy bölcsélet legyen, mert ismereteit szilárdabb alapra kívánta helyezni. Azaz mindazt, ami csak meglátás, ami logikai eszközökkel nem bizonyítható — s a bölcsesség ilyen természetű —, kiutasította a filozófiából. A bölcsesség így a költészet birodalmába került, amennyiben persze a költészet hű marad az intuációhoz, vagy Nietzsche szavával, az inspirációhoz: „Az inspiráció erejének a mértéke a ritmikus kapcsolat iránti érzék, amely a formákat minden irányban kiterjeszti... a kép, a metafora spontán jellege. El is felejtjük, mi a metafora, mi a kép, mindez a leghívebb, legközvetlenebb, a legegyszerűbb kifejezési módnak tűnik. Itt minden kép egy igazsághoz vezet.”

Ha a költő útját a szövegmagyarázó járja be, azaz megfordítjuk a folyamatot, kitűnik, hogy a kép mondanivalóját ismét csak egy élményben ragadjuk meg. Tehát a repetíció során elevenedik meg a kép. A repetíció azonban feltételekhez kötött: „Ahhoz, hogy Zarathustrámból valaki megértse valamit, talán az kell, hogy hasonlítson rám”, valamint „...senki sem képes a dolgokról, a könyveket is beleértve többet megtudni, mint amennyit már ő maga ismer” — írja Nietzsche *Ecce homo* című alkotásában. Más szóval: amit nem tapasztaltunk meg, azt nem ismerjük, s a könyvekből sem ismerhetjük meg. Tehát még az interpretáció is élményhez, tapasztalathoz van kötve; így lesz a hermeneutikából ontológia, pontosabban létfilozófia. A hermeneutika ilyenfajta értelmezése kizárja a költészet tisztán racionális elemzését és megértését. A költői igazság oly módon válik létigazsággá, hogy a költészetben, amely a metaforák és a költői képek által a konkrét világhoz köt bennünket, részigazságokat fedezünk fel: a részigazság pedig nem fél igazság, hanem az ideális világ konkrét megnyilvánulása.

*Középen, t. i. a terem
Középén, négykézláb egy bizonyos állvány
Áll, mint komoly bölcs, szenvedélytelen,
Nebézke méltósággal pauzálván;*

*Dagasztó-lábnak híják sok helyen;
Öblös tekenőt emel görbe vállán,
Melyben, kovásztól szellemet ha nyér,
Feltámad a rozs, mint élő kenyér.*

Arany János Bolond Istók című költeményében föltárul — mint Van Gogh parasztcipői láttán Heidegger számára — a falusi ház belseje, a falusi élet egyszerűsége, a kenyérsütés misztériuma.

*Köszönöm, oh Isten, köszönöm azt neked,
Hogy batvan évemig láthatám remeked,
Ezt a szép világot...*

Arany János Vakságban című verse pedig tartalmazza a költő életfilozófiáját: nem panaszkodik, hogy *nem lát*, hanem megköszöni, hogy *látott*. A költő a nyomorúságot nem tulajdonítja Isten művének. Arany a dolgok mélyére lát, tudatában van, hogy valami összefoglaló gondolat, keret nélkül nem létezhet a világ, ám ha ez a keret túl szűk lenne, elferdítené a valóságot. A költészet szerepe az, hogy szélesíti horizontunkat, tágítja világunk keretét, amely egyszerre forrása és megoldása is problémáinknak.

A filozófiai és a költői gondolkodásmód megkülönböztetéséről — Heideggerhez fordulva — azt mondhatjuk: *Der Denker sagt das Sein. Der Dichter nennt das Heilige.* (A gondolkodó a létet fejezi ki. A költő megnevezi azt, ami isteni.) A létet kifejezni pedig annyit tesz, mint a Lét értelmét, jelentését adni. Ezt csak a létezőn (*das Seiende*) keresztül tudja a gondolkodó véghezvinni. Az *isteni* kategóriájába pedig csak tágabb jelentések, globális megértések tartozhatnak, s ugyanakkor magának a fogalomnak nem szabad különösebb vallásos tartalmat tulajdonítani: isteni mindaz, ami titokzatos, de nem teljesen érthetetlen. A „költői” tehát mindig „isteni”, mivel igazsága egyetemes, s egyetemeségében egy kép keretében jelenik meg. Ami „isteni”, vagyis titokzatos, az sohasem elvont, sohasem absztrakt. Az elvont fogalom a konkrétban, a képben kristályosodik ki, melynek legjobb példája Arany János Vakságban című költeménye. Többféle vakság, többféle látás, többféle költészet létezik: gyűjtsük az isteni költészetet, amellyel tágíthatjuk világunk határait!

RAINER MARIA RILKE

Záróvers

*Nagy a balál.
S mi az övét:
víg mosolyok.
Életünk teljében, mikor élni
kezdünk remélni —,
belénk zokog.*

Kányádi Sándor fordítása

Az imádság mint üzenet

Az elmúlt évtizedek imádságos kultúránk szántóföldjén is jókora kárt okoztak. A mélyebb kutakból ugyan tisztultabb víz fakadt, de a rendszeres, „öntözéses” imádságkultúrák rendkívül nagy kárt szenvedtek. Pedig most jött el igazán az imádság ideje; nem a szavak, hanem az *életformává nemesült imádság kora*.

Az imádság sokféle szempontból és sokféle céllal vizsgálható. A teológiai, pedagógiai, biblikus megközelítések mellett igen tanulságos lehet az imádság történeti, pszichológiai, szociológiai, irodalmi vizsgálata is. Elmélkedésünk kiindulópontjául szintén ilyen másodlagosnak tűnő vizsgálati szempont, a *modern nyelvelmélet* szolgál. Ezen tudományág néhány alapgondolatára épül eszmefuttatásunk az imádságról.

A mai nyelvelmélet éles határt von a nyelv *alapjelei* és *nyelvtana* (szintaxisa) között. A beszélt nyelv alapjelei az önálló jelentéssel bíró szavak; a nyelvtan pedig olyan szabályok halmaza, amely segítségével az alapjelekből nyelvtanilag helyes mondatot szerkeszthetünk. Az így keletkezett mondat azonban nem feltétlenül értelmes. A nyelvtudomány ezért a mondat szintaxisától megkülönbözteti annak *szemantikáját* (jelentését). A jelentést az alapjelekből a szintaxis szabályai szerint felépített mondat hordozza. A szemantika azonban tágabb összefüggésekben vizsgálja a jelentést: függővé teszi a „feladó” (kimondó, leíró) és a „címzett” (befogadó) pillanatnyi helyzetétől, idő- és térbeli meghatározottságától is: ezáltal a jelentés a szereplők gondolkodásában bonyolult utaláshalmazokon keresztül jön létre.

Mindezt azért bocsátottuk előre, mert az imádság is nyelvnek tekinthető: olyan nyelvnek, amely több, egymásra épülő, s több szinten értelmezhető szemantikus jelentéstartományból épül fel.

Isten, Igéje által (Jn 1, 3), saját mintájára és saját magának (Kol 1, 13–17) teremtette a világot; a teremtett világ Isten vallomása, a végtelen szeretet beszéde. A világ beszédszerkezetű: bizonyos alapjelekből áll, meghatározott nyelvtani szabályok szerint válik értelmezhető üzenetté. Címzettje az ember, aki egy-egy mondatot alkot az üzenetben. Főmondata Krisztus; minden egyéb neki rendelődik alá (Jn 1, 16), de a főmondat felfogására csak azok képesek, akik a Lélektől születvén (Jn 3, 5) eleven üzenetté tudnak válni (Jn 4, 13–14).

Pilinszky János szavaival: „Tudjuk, hogy az Ige szülte a világot, s a világ megkapta a Beszéd kegyelmét. S ha ez igaz, igazában: minden Beszéd...”

Az imádságnak négy — egymástól élesen el nem választható — jelentésszintje különböztethető meg: az üzenet, az állapot vagy státus, az esemény, és a részvétel vagy „asszisztencia” szintje. Ezeknek megfelelően beszélhetünk üzenet-imáról, állapot-imáról, esemény-imáról és részvétel-imáról. (Az elnevezések természetesen önkényesek és a természetfölötti valóság kifejezhetetlensége miatt pontatlanok. Mindazonáltal a legtöbb imádkozó megjárja a különböző szinteket, még ha ez nem is tudatosodik benne.)

Az üzenet szintjén az imádság „naív” értelmezését értjük: az imádság az embertől (a feladótól) az Istenhez (a címzetthez) küldött üzenet (információ). A „naív” jelzőt nem lekicsinylő értelmében használjuk, hanem arra a szerepjátékra hívjuk fel vele a figyelmet, amely során úgy imádkozunk Istenhez, „mintha” az emberek közötti közlésmód átvihető lenne Isten és az ember közötti kapcsolatra is. Az üzenet tartalma lehet kérés, könyörgés, alku, panasz, eskü, átok, ígéret, hálaadás. A dicsőítés kifejezheti bizalmunkat is. Az üzenet-

ima jogosultságát — a Biblián kívül — korlátozott ember-voltunk, Istent sejtő értelmünk, Isten felé nyújtózkodó, önmagát túlnőni akaró létünk igényei egyértelműen bizonyítják; de a naiv értelmezés abszurdítására is azonnal felhívják a figyelmet: a leghetlenebbnek a Szentírás is (1 Jn 5, 14–15; Mt 6, 8; Mt 6, 32) a kérő imádságot tartja. Ennek Aquinói Szent Tamás is külön figyelmet szentel (*Summa Theologiae*, Q. 83, Art. 1–3.). Az üzenet szintű imádság a leggazdagabb alapjelkészlettel, a legváltozatosabb grammatikával rendelkező nyelv. Alapjeleikhez nemcsak a szavak, hanem bizonyos gesztusok, dallamok, események is hozzátartoznak.

Az állapot szintű imádságban a közlés fontossága csökken, az üzenet tartalma másodlagos: az imádság az Isten és az ember közötti kapcsolat valamely nagy tényét mondja ki, valamely jelentős állapotát fogalmazza meg: az istengyermekséget, az ember bűnösségét vagy a megszabadítás pillanatát. Az imádság naiv szintje ebben az esetben arra való, hogy hordozza az egyébként kimondhatatlan titkot rejtő tartalmat. Tanulmányunk fő témája éppen az állapot szintű imádság lesz.

Az esemény szintű imádság középpontjában olyan történeti esemény áll, mint cél vagy feladat, amelyben Isten akaratának kell megnyilvánulnia, s amelyben az imádkozó a próféta szerepét tölti be. Ilyen imádságnak tekintjük a prófétai tettet, a jövődőlést, az ítéletet, az eukarisztikus imát, az ördögűzést, az áldást, a gyógyító imát, a „történelmi rendező beszédet”; kissé tágabb értelemben az ihletet, Isten dicsőségére készülő művészi alkotást is. A Miatyánk első három „kérése” is ilyen parancsoló jellegű imádság: nemcsak kérünk Istentől, hanem egyben parancsolunk is a világnak s benne önmagunknak, s ezzel bizonyos mértékig előkészítjük Isten országának eljöveteletét.

Az asszisztencia szintjén zajló imádság részvétel a Szentháromság belső „társalgásában” (Gal 4, 6; ApCsel 4, 25). Az ember ezen a szinten inkább eszköze, semmint alanya az imádságnak, mégis talán ez a legigazibb emberi imádság.

Az egyes szintek imádsága természetesen nem különíthető el élesen egymástól. Kovács Gábor hasonlatával élve: az imádság orgonamű, melyben minden szint regisztere egyszerre működik, s a vezérszólam hol az egyik, hol a másik szintről hangzik erősebben.

Az állapot mint imádság

A hűséges intézőről és a tíz szűzről szóló példabeszéd (Mt 24–25) azt az alap gondolatot fejezi ki, hogy a keresztény ember élete a hűséges kitartásban, a készenlétben, az egész életet átjáró „virrasztásban” teljesedik ki. Olyan állapot ez, amely az embert Istennel összeköti, s amelyben az ember önmagát teljesen eléggé áldozatként Istennek szenteli.

Ha az imádságot tágabban értelmezzük, s nemcsak értelmünk Istenhez emelését (*elevatio mentis ad Deum*), hanem életünk állandó készenlétét, felajánlását is imának tekintjük, már közelítünk a felismeréshez, hogy az üzenet szintű ima csupán a jéghegy csúcsa, vagy találóbban szólva: a tűzhányó torka, ahol a láthatatlan mélységek ölni forró magma rejlik. Ebben a mélységben az ember létét Isten előtt meghatározó, alapvető helyzetek, állapotok találhatók. Ezek egyikének tekinthetjük a virrasztást. Az üzenet-imádság értelmezési nehézségei rögtön megszűnnek, mihelyt kiterjesztjük az imádság fogalmát e mélységekre is: az imádság ezen a szinten nem egyéb, mint bizonyos állapot elfogadása, megvalósítása életünk által.

„Nem mindaz, aki azt mondja nekem: Uram, Uram, jut be a mennyek országába, csak az, aki mennyei Atyám akaratát teljesíti” (Mt 7, 21) — így ösztönöz bennünket a Szentírás az imával kapcsolatos szemléletváltásra. Jézus ezzel a kijelentésével nyilván nem az imádság értékét akarja csökkenteni, csupán nagyobb mélységből ítéli meg az ima értékét. Szent Ágoston szerint „... ha a jó élettől sohasem hajlasz el, nyelved hallgathat, életed kiált és Isten

fülei a szíveden vannak”. (En in Psalm. 148, 2) Hans Urs von Balthasar ezt írja az imádsággal kapcsolatban: „Mária odaadottsága gyermekének lényegileg ima, függetlenül attól, hogy ez konkrét gondolatban, kimondott vagy kimondatlan szóban megfogalmazódik-e. Egészen neki él, s ez imaként kíséri őt minden földi tevékenységben — vizet húz a kútból, főz és takarít —, semmi sem zavarja az elmélyülést. (*A keresztény elmélkedés*) Belon Gellért: *A felnőtt ember imája* c. művében kifejti: „Ha alapelveként elfogadom Jézus evangéliumi mondását, hogy Isten hajunk szálát is számon tartja (Mt 10, 30), s ezt abban a helyzetben, amelyben éppen vagyok, jelenvalóvá, vagyis élővé teszem, ebből a tudomásulvételtől erőt merítek, és valami szelíd nyugalom száll meg... körülbelül ez lehet a felnőtt ember imaállapota.” Dienes Valéria így ír *Az ima értelme* című művében: „Az imában nem a tartalmiság az elsősorban lényeges, hanem a lelktület, mely a tartalmat hordozza.” Pilinszky János szerint pedig az „imádkozó ember számára minden, kivétel nélkül minden imádság, válogatás nélkül, ha egyszer valóban imádkozik”. (*Van Gogh-kiállítás Párizsban*.)

Az üzenet- és az állapot-ima kapcsolata

Az üzenet-ima, mint már említettük, mondatokból áll, melynek alapjeleit a (kimondott vagy gondolt) szavak, érzések, dallamok, mozdulatok alkotják; az alapjelek sorrendjét és fölépítését igen gazdag szintaxis vezérli; szemantikáját pedig kérdés, hálaadás, imádás stb. alkotja. Az állapot-ima alapjelei is az üzenetszintű ima mondataiból, rendkívül laza grammatikai szabályok szerint formálódnak. Az állapot-ima fajtáit az egyes állapot-típusok szerint különíthetjük el. Röviden szólva: az állapot-ima „nyersanyagát” az üzenet-ima szemantikai összetevői alkotják, jelentését pedig az adja, hogy az ember felismeri, elfogadja és átéli alapvető, Isten előtti helyzetét.

Isten és ember ilyen viszonyát a divatos „metakommunikáció” fogalmával is illelhetjük: ez a szavakon túli, a gesztusokkal, hanghordozással kifejezett közlésmód. Ezt a kapcsolatot az anya és a kisded „társalgásához”, vagy a szerelmesek látszólag felesleges (jel)beszédéhez hasonlíthatjuk. Az üzenet-szintű mondatok tényeket fogalmaznak meg (például: Milyen jó idő van ma), s ahogy ez a tény nem szűnik meg a tény megfogalmazásával, az állapot-ima sem szűnik meg a hallható, látható beszéd hiányában — csak így értelmezhető a „szüntelenül imádkozzatok” (1 Tessz 5, 16) parancsa.

Az üzenet-imában kéréseinket, vágyainkat, hálaadásunkat, dicséretünket igyekszünk, képességünkhöz mérten, pontosan megfogalmazni. Az üzenet-ima az emberi lét egy-egy részletét ragadja meg. Az állapot-ima ezzel szemben létünk teljességét, az emberi élet egészét igyekszik formába önteni. Éppen ezért az üzenet-ima bizonyos szempontból kevesebbet jelent az állapot-imánál, más szempontból azonban jóval többet: ugyanis arra is szükségünk van, hogy a felismert valóságot azonnal és közvetlen formában is megfogalmazzuk. Az üzenet-ima „alulról felfelé”, az állapot-ima inkább „kívülről befelé” irányul. Avilai Szent Teréz *Lelki várkastélya* is az egyre beljebb hatoló imádság matematikai pontosságú leírását adja, ahol a várkastély termei az Isten felé vezető zarándokút egyes állomásait, állapotait jelképezik.

Az állapot-ima fajtái

Tíz alapállapotnak megfelelő imádságot különböztethetünk meg.

A teremtett állapot vagy *az alázat imája* a legalapvetőbb egzisztenciális emberi élményből fakad, abból, hogy létünk egyetlen hatalmas erőforrás függvénye. Alázatunkkal ezt a tényt fogadjuk el.

Bűnösségünk felismerésének imája Isten szentségének meglátásából ered, e szentség tükrében fölismerjük önmagunk bűnösségét. Fölismerjük, miként a vámos is, hogy önmagunkra nem számíthatunk, egyes-egyedül csak Isten irgalmában bízhatunk, aki már fel is kínálta nekünk irgalmát anélkül, hogy eddig tudtunk volna róla. Minél inkább elismerjük a bűnösségünk okozta távolságot Isten és önmagunk között, annál inkább eltűnik ez a szakadék közülünk; azonban minél jobban bízunk saját felemelkedésünkben, annál jobban távolodunk Istentől.

Az ítélet pillanatának imájában számvetést készítünk életünkről. Isten szemében pillantjuk meg kendőzetlen önmagunkat, így ez a fajta imádság egyben az utolsó ítélet egy fejezetének is tekinthető.

A távollét és az elbagyatostság imáját, miként az Ószövetség népe, akkor mondjuk, ha Isten távollétét tapasztaljuk. Isten távollétének érzése bukkan fel „Isten halála” teológusainak sötét látomásaiban is, s ugyanez kísért bennünket nap nap után, getszemáni elhagyatottságunkban, amikor minden a földi értékek hiábavalóságáról, értelmetlenségéről tanúskodik. Mégis, ez az Isten-vesztett állapot egyik leghívebb hitelesítője eltemetett, elfeledett hitünknek.

Isten szeretetét napról napra, hétről hétre, évről évre korlátlan mértékben tapasztaljuk meg. Szeretetének imája a kereszttetésben, a szentmisében, a húsvéti liturgiában nyilvánul meg. A keresztnemcsak bűneinkről, hanem Isten korlátlan és feltétel nélküli szeretetéről is tanúskodik. Isten szeretetének csöndesebb megnyilvánulásai szintén a keresztnévében sarjadnak: a növekedést, a gyógyulást, a barátságot, a szépséget mind Jézus vére pecsételi meg.

Az istengyermekség imáját mondjuk a „Miatyánk” megszólítás után: Krisztus által gyermekei, Krisztus társörökösei vagyunk. Korlátlan örökségünk az Isten. Jézus nevében imádkozni azt jelenti, hogy Krisztus érdemeinek köszönhetően istengyermeki jogainkra hivatkozhatunk Isten előtt. Ez „belső barátság Istennel, amennyiben gyakran maradunk vele négyyszemközt, tudván azt, hogy szeret bennünket” — írja Nagy Szent Teréz. Tudatosítanunk kell azonban, hogy nemcsak mi kérhetünk valamit Istentől, hanem ő is kér tőlünk; hogy azt kérjük, amit ő sugallt, és azt adjuk neki, amit tőle kaptunk. Egyfajta játékos elem szövődik imádságos helyzetünkbe, ahol nem ritka a bujóciska, az előre tudott meglepetés és az édes elpihenés.

A megkezdett örökélet imájának alapja a feltámadt Jézus mindennapi közelségéből fakadó döbbenet, annak a ténynek a megsejtése, hogy valamilyen titkos, de valóságos módon mi is részesei vagyunk feltámadásának. Ez az érzés segít bennünket mindennapi teendőink elvégzésében. Ebben az imádságban egységre lép az ünnepélyes és a közönséges, a mindennapi.

A készenlét imáját az Ura parancsára váró szolga végzi. A készenlét mondatai a várakozást és a parancs azonnali teljesítésének vágyát fejezik ki. Ez olyan állandósult életformát jelent, amely akkor is készenlétben tartja az embert, ha mással foglalkozik, ha figyelmét mindennapi teendőinek elvégzése köti le. Az ilyen embernek nincsenek szokásai, nincsenek meghitt kötődései, nincs hol lehajtania a fejét, mert nem is keres ilyet. Ez az állapot a keresztyén élet sajátos modelljének tekinthető. Jézus ezt az állapotot a hű szolga hasonlatával jellemzi, aki mindenkor kész ura fogadására, ahogy azt a 118. és a 119. zsoltár fogalmazza meg. A készenlét legfőbb fegyvere a figyelem, amely értelmünk és akaratunk sajátos összjátékán alapul. Meg lehet tanulni, ahogy azt Nagy Szent Teréz tanítja az összeszedettség imájáról elmélkedve: figyelmünk középpontjában a bennünk lakó Isten áll, aki vár, hívogat bennünket, hogy ébredjünk rá végre valódi méltóságunkra, s fogadjuk el tőle adományát igaz alázattal. Inkább egyéni, semmint közösségi imaformának tekinthető.

A zarándokének-imát úgy cipeljük magunkkal fáradtan, mint megunt terhet, hiszen az imádság teher volta fejezi ki leginkább zarándok mivoltunkat. Zarándok-létünk másik jellegzetességét a Miatyánk utolsó könyörgése, a „szabadíts meg a gonosztól” tudatosítja bennünk: azt, hogy bizonyos szempontból még mindig rabságban, fenyegetettségben élünk. Anthony Bloom szerint a Miatyánk nem csupán imádság, hanem a rabságból a szabadság felé vezető út. Olyan kiindulópont, amely a zsidóság egyiptomi fogságban való vergődéséhez hasonlít. A szabadság vándorútja azonban tele van kétségekkel, veszélyekkel, melyeket ebben az imában fogalmazunk meg.

A szolidaritás imája összekapcsol bennünket az egyházzal, s minden élő, megholt és leendő emberrel. Ez többnyire a közösségért és a közösségben mondott imákra jellemző, mindazonáltal legintimebb imáinkban is megtalálható ez a jellegzetesség, hiszen érzéseinkben is az egész egyházat, sőt az egész emberiséget képviseljük.

A bűn és az imádság

*Valójában két szó, mit ismerek,
bűn és imádság két szavát.
Az egyik bozzámtartozik,
A másik elhelyezhetetlen.*

(Az ember itt...)

Pilinszky János versében a világ és önmagunk végső mérlegét ismerhetjük fel. Ha végigbukdácsolunk Jézus keresztútján, rá kell döbbernünk: a világban csupán két állapot létezik: a bűn és az imádság állapota. Az imádságot többnyire idegen teherként, elhelyezhetetlen holmiként cipeljük, míg a bűn szinte természetesen virágzik életünk talaján. Ez az állapot egészen addig tart, amíg be nem lépünk az állapot-ima kapuján. Itt az ima már életformánkká, alapvető életközegünké, a bűn pedig elhelyezhetetlen jelenséggé válik, s még ha elkövetjük is a bűnt, lehetetlen, abszurd, idegen test marad az életünkben. Hiszen mindnyájan arra vagyunk hivatottak, hogy életünket egyetlen szóban, egyetlen állapot-ima szóban összegezzük. Ez a szó lesz a nevünk, amit Isten elolvas elhívásunk pillanatában. Azon kell fáradoznunk, hogy ez az egyéniségünkre szabott, a sorsunk által megmunkált szó tisztává és hittől ragyogóvá váljék.

RAINER MARIA RILKE

Szorongás

*A hervadt erdőn egy madársikoly,
értelmetlenül száll a hervadt erdőn.
És egy ideig mégis úgy bonol
a gyűrűződő bús madársikoly,
akár egy tágas ég a hervadt erdőn.
Minden e kiáltásba csillapul:*

*hangtalan terül a környék alája,
s mintba a vad szél is belejubázna,
belesápad a perc, mely élne még,
s mintha a dolgok sejteneék e csendben:
meg kell és meg fog halni minden,
magából messze szállva.*

Kányádi Sándor fordítása

Humanizáció — itt és most

A magyar társadalomra ráfér a humanizáció, hiszen *humán szféránk* jelenleg egyike a leginkább lepusztultaknak Európában. 1981 óta népességünk fogy, társadalmunk elöregszik, s ebben a tekintetben az NSZK-val együtt a legrosszabb helyzetben vagyunk kontinensünkön. Az öngyilkosságok (évi 5000 körül) és az öngyilkossági kísérletek (15 000 körül) száma nálunk a legnagyobb. Az alkoholbeteg emberek száma közel félmillió, s a drogfogyasztóké is több tízezer. Mentális-idegrendszeri bajokkal küszködik a felnőtt lakosság közel negyede. A várható élettartam csökkent a hetvenes évekhez viszonyítva, nőtt viszont a depriváltak és az elszegényedettek száma, jóval meghaladva a kétmilliót. Tömeges méretű a közömbösség, a fásultság, a cinizmus, a türelmetlenség és az elmagányosodás társadalmunkban. Az emberek egymás közötti érintkezési kultúrája mély válságban van. Nemzeti, közösségi és egyéni önismeretünk torz és hiányos. Gyermeteg problémakezelési módok és önző életstratégiák jellemzik honfitársaink többségét. Egyetérthetünk Levendel doktorral: „Beteg az ország, beteg a népe.”

Körkép: dehumanizált humán szervezetek

A humán, vagyis az oktatási, egészségügyi, közművelődési és vallási szervezetek, amelyek az emberek szolgálatára hivatottak, jelenlegi formájukban nem képesek eleget tenni *humanizációs* küldetésüknek. Sem az iskolagyár, sem a kórházüzem, sem a művelődési erőd, sem az egyház-hivatal. Valamennyi humán „alrendszerben” megtalálható a hierarchikus és centralizált bürokratikus-hivatali szervezet, amely nem avatja be „ügyfeleit”, s uniformizálja az emberi problémákat. A művelődési intézmények fogyasztókat és helyreigazítandó tudatokat látnak az „igényjogosultakban”, ahelyett, hogy szolgálnák, „népnevelik” őket, gyámkodnak felettük, kereskednek velük. Az iskola futószalag-pedagógiája beszereli a szaktárgy-alkatrészeket a diák-agyakba, s igyekszik kiszűrni a „selejtet”. Az orvosi munka tárgya a betegség, a beteg pedig a kórtünet személytelen hordozója marad. A kórházakban szakmunka folyik, szinte kizárólag szomatikus orientációjú, rideg gyógykezelés. Az egyházak (elsősorban a történeti egyházak) alig-alig képesek kommunikálni híveik többségével, a papok többségének tevékenysége kimerül a szertartások (illetve az ige) szolgáltatásával, az engedélyezéssel és ellenőrzéssel. Elsorvad a vallás közösségi, kulturális és személyes dimenziója.

Terápia: humanizáció

Az emberi természet célok, értékek, korlátok és hiányok dinamikus összekapcsoltsága. Az emberi létállapot tehát — mint Magyar-Beck István megállapítja — egyfajta problematikus valóság, életünk szakadatlan — bár sokszor nem tudatos — problémaállítás és megoldáskeresés. A hiánylény-ember az egész-ségét óhajtja. Ehhez kevés a jólét, a *jól-létre* kell törekednie, ami *teljességet* és *összerendezettséget* jelent. A szomatikus, a pszichikus, a szociális és a spirituális dimenziók, azaz a természet, a lélek, a társadalom és a szellem felé irányultságunk egyensúlyáról van szó, ahogy ezt Oláh Andor is tanítja.

A modern társadalmakban különböző *humán szervezetekkel* találkozhatunk, amelyek az emberek szolgálatára (fejlesztésére, gyógyítására, gondozására, segítségére) hivatottak. A humán szervezetek fontosabb fajtái a mai társadalmakban az oktatási, a közművelődési, az egészségügyi és vallási szervezetek. A megújuló és a kísérletező oktatási, közművelődési, egészségügyi és vallási szervezetekben a humanizáció sokféle példájával találkozhatunk, mindazonáltal közös vonások is fellelhetők bennük:

a) *Emberléptékűség*. E. F. Schumacher fogalmazta meg a „Small is beautiful” elvet a szervezetalakítás vonatkozásában. Az ember — akkor is, ha a szellem, az akarat, a hit vagy a munka óriása — kis léptékű lény, aki egyszerre vágyik a szépségre, a jó szóra, a játékra, a szabadságra és a rendre. Ezért az emberek számára kicsi, független szervezeteket kell létrehozni, illetve a nagy szervezeteket kisebb, önálló egységek együttesévé kell átformálni.

b) *Személyközpontúság*. C. R. Rogers munkássága állította újra az érdeklődés középpontjába az „emberi személy” kategóriáját. Egy embert személyként tételezni annyi, hogy őt a maga teljes valóságában mint individuális lényt vesszük tekintetbe. Vagyis felebaráti „én—te” viszonyt alakítunk ki vele, még akkor is, ha nem kerülünk vele intim „én—te” viszonyba.

c) *Hiteles vezető — beavatott vezetett*. Az emberformálás, az emberre hatás múlhatatlan előfeltétele a vezető mint személy hitelessége. A vezetőnek szabad és morálisan felelős egyénnek kell lennie, aki képes követendő mintákat nyújtani klienseinek. A vezetett személy beavatása, partnerként való kezelése pedig az emberformálás, az emberre hatás másik nélkülözhetetlen feltétele.

d) *Saját értékvilág*. Egy humán szervezet akkor lehet sikeres, ha önálló értékvilágot képvisel. Ez azt jelenti, hogy a szervezetnek saját „mitológiája” van, amit hatékonyan közvetít klienseinek. Tükröződnie kell ennek a legapróbb részletekben is, az épülettől és a tárgyi környezettől kezdve a szervezet tagjainak viselkedési kultúráján át a stratégiai célkitűzéseikig.

e) *Szeretőközösség*. A humán szervezet tagjait szeretetkapcsolat kell összekösse, máskülönben komoly és tartós hatás nem jöhet létre. A szeretet-kapcsolat — ahogy ezt E. Fromm mondja — a másik ember létének feltétlen elfogadását és a hozzá való pozitív odafordulást jelenti.

Önművelő közművelődés

Számos olyan tartópillér akad alapvetően beteg közművelődésünkben, amelyekre felépíthető a művelődés humán szervezete. Ilyenek a tiszta színvonalon *szolgáltató szolgáltató* hagyományos intézmények (elsősorban a könyvtárak), az önmagukat társadalmasítva megújító szervezetek és legfőképpen a művelődési mozgalmak és kezdeményezések, amelyek — amint ez Tóth János, Köles Sándor és mások megállapították — csaknem mindig közösségi, politikai, vallási jellegűek is.

A bürokratikus-hivatali művelődési szervezetekkel nem csupán az alulról induló, spontán mozgások állíthatók szembe, hanem a *hagyományt megőrző és átadó*, azt a művelődni kívánók nyelvére lefordítani képes, a palackpostára választáviratot feladó, munkatársai számára — ahogy ezt Németh László elképzelte — „gályapadból laboratóriumot” csináló, a közönséget *értékekkel* ingerlő, a környezetével dialogizáló, önmagát nem célnak, hanem *eszköznek* tekintő művelődési intézmény is. A rendeltetése szerint működő intézmény a vele kapcsolatba kerülő ember számára tájékoztató pontot, tiszta forrást jelenthet, teret s eszközt kínál egyéni és közösségi kezdeményezésekhez, és egyben agórója a társadalmi nyilvánosságnak is. A megújulás első fontos lépése lehet az,

hogyan a művelődési intézmény leveti magáról a sokféle ideológiai ráakódmányt. Így aztán előbukkanhat az „olvasónevelés” címkeje alól a dialogizáló könyvtáros, az „agitprop” népművelő alól a személyre, csoportra, helyi társadalomra érzékeny animátor.

Elégé sokféle újítással próbálkoztak az utóbbi években a talán legkevesebb sikerelménnyel rendelkező művelődési szervezetek, a művelődési házak. A „nyitott házak” beengedik a leghétköznapibb igényeket és tevékenységeket. Így találhat otthonra a korszerű táplálkozás propagandája, a lakásfelújítás „módszertana”, a titkárnőképző, a kismamák klubja, a korrepetálás, a testi-lelki kultúra fejlesztése és gyakorlása, az önismereti kör, a főzőtanfolyam, a használt tárgyak adásvétele. Így vált az új módon gondolkodó népművelők feladatává a fogyatékos gyerekek üdültetésének megszervezése, a kapcsolatteremtő tréningek megrendezése, az önállóságukat elvesztett falvak talpraállításának támogatása, a politikai vitakörök, reformklubok és alternatív mozgalmak befogadása. Így került be a városi kalendárium, a népünnepe, a számítógépes játék és az órajavítás is a művelődési házak tevékenységi körébe.

Fontos pillérek a helyi kulturális élet megszervezését kezükbe vevő *közművelődési és szabadidős egyesületek*. Ezek már több pusztulásra ítélt faluban delejezték életre a művelődést és a faluközösséget, újra megjelent a kugli, a tollfosztás, a táncház, a búcsú, a bál, a játszóház, a falupark, a színjátszókör, a borverseny, az anyák napja, a falukrónika. Így válhatott — mint azt Heit Gábor és Vidra Szabó Ferenc, a kezdeményezés kutatói is bizonyították — a művelődési reform helyi *önérzet- és közérzet-reformmá*.

Nagyon fontos pillérek az egész települést át nem fogó, de már az egész számára is kihívást, értéket, orientációs pontot jelentő *kiseb közösségek*: a kommunák, az olvasóköri, a gazdakörök, s még inkább a faluszemináriumok és népfőiskolák, a városokban pedig a közéletre felkészítő fórumok, vitakörök, kávéházak és társaságok. Önismerethez és pályamódosításhoz hozzásegítő módszereikkel, kiscsoportos beszélgetéseikkel, játékos-kreatív találmányaikkal, világkép-jövőkép-nemzetkép vezérelvükkel közművelődésünk egyik legeredetibb mozgalmát jelentik az olvasótáborok. Ugyancsak jelentős és jövőbe mutató kezdeményezések a lelki egészséget mentő, javító, erősítő mentálhigiénés klubok, tanfolyamok, közösségek, teaházak, Fodor Katalin és társai tevékenysége.

Pillérként szolgálhatnak a népművészetet ápoló és újrafelfedező, a modern (városi) *népi kultúrát* kialakító mozgalmak és az *amatőr művészeti mozgalom*, a maga közösségszerű alkotócsoporthaival.

Az *alternatív művelődési formák* közül alig néhány került el, hogy ne válják kampánnyá vagy üzleti vállalkozássá, hogy ne „államosítsák” őket, hogy ne készüljenek róluk hamisítványok, tehát az új művelődési formák meglehetősen védtelenek, törékenyek.

Ezen a *művelődési szigeteken* a művelődés a megmaradási ösztönnek, a spontán energiáknak tudati, szellemi, lelki erővé átalakítását jelenti, ahol a művelődés *értékmodellező, önkifejező és öngyógyító* tevékenység, amelynek keretében a jellel élő ember önmaga is *jellel* válik. Így lesz az ember *művelt*, vagyis harmóniában a világgal (a természettel, önmagával, a másik emberrel, a társadalommal) és a transzcendenciával.

Mi tehát az önművelő közművelődés lényege? A hasonló igényekkel, kérdésekkel, programokkal jelentkező csoportok és közösségek kérhetik az erkölcsi és anyagi segítséget mind az őket szolgáló közművelődési intézményektől, mind a település művelődésre fordítható pénzeit kezelő és szétosztó testülettől, amelyben mindenféle politikai csoport képviselteti magát. Ebben a rendszerben nem a művelődési otthonban érzi otthon magát a szórakozó és művelődő polgár, hanem az övé között, az általa kezdeményezett (és esetleg a velük dialógus-kapcsolatban lévő animátorok által módosított) programokat megvalósítva. Ekképpen kerül haza a kultúra, így szolgál a kultúrára

szomjazók egész-ségére. A „házasított kultúra” — Deme Tamás kifejezése — otthonaiban nem lesz az ember a képernyő foglya. A klubhoz, körhöz, agórához, vagyis a közösséghez és kultúrához szokott életfogytiglan művelődőt nem fenyegeti elnyeléssel a tömegkultúra, hisz ő már kivált a tömegből. Így lehet számára a televízió a rálátás eszköze, gombokkal kezelhető értékkorras (persze csak akkor, ha a csatornák között több is akad, mely róla, érte és hozzá szól.)

Beavató alma materek

Az oktatási szervezetek ideálisnak mondható alapmérete 200—250 fő körül mozog, iskoláink döntő többsége ezért (is) nehézkesen mozgó pedago-saurus. Elemi követelmény ugyanis, hogy egy iskolában az igazgató és minden pedagógus ismerje az összes tanulót *személyesen*. A túl nagy oktatási szervezeteket föl kellene osztani kisebb, önálló szervezetekre, még akkor is, ha egy épületben kell maradniuk. Az iskolának nem szabad alkalmazkodnia az építészek és az oktatástervezők korábbi gigantomániájához. Felsőoktatásunkban az embertelen szervezeti méretek elleni lázadás egyik, sikeres formája a *szakkollégiumok* létrejötte, a maguk 50—70 főt tömörítő, „második oktatás”-szerű tevékenységükkel, amelyben benne foglaltatik a tudományos műhelymunka, a politizálás és az együtt lakó közösség kialakulása is.

A *pedagógus hitelességét* a tanulók úgy fogalmazzák meg, hogy a tanárnak „varázsa van”. Mitől lesz egy pedagógus varázserejű, vagyis hiteles? Attól, hogy egészséges ember (nincsenek személyiségzavarai), fölkészült (azaz naprakész biztos szaktudással rendelkezik). A tanulók elvárják — joggal — a pedagógustól a modernséget is. Az eredetiség, a kreatív közelítés ugyancsak fontos egy pedagógusnál. A megszállottság szintén fontos érték a tanulók szemében: legyen a tanárnak valami „ügye”, sajátos értékelkötelezettsége, akarjon valamit a világtól.

A *partnerség* kulcsfogalma a pedagógiának: a partnert beavatják a tanulási folyamat céljaiba, megismertetik vele a tanulás módszereit és átadják nekik az értékelési normákat. Ez a hármas követelmény már teljesül a Zsolnai József és munkatársai által kidolgozott kisiskoláskori nyelvi-irodalmi-kommunikációs alternatív programban.

Az oktatási szervezetek igenis kialakíthatják *saját profiljukat*. Nem egyszerűen valamely különleges oktatási feladat felvállalásáról van szó (nyelvoktatás, tagozatindítás), hanem egy átfogó elképzelésről, a saját értékvilág képviseléséről. Még leginkább az egyházi gimnáziumok rendelkeznek saját értékvilággal, de néhány „világi” iskola is felvállal már saját arculatot, például a naturista-ökológiai kultúra vagy a művészeti kreativitás terjesztése terén. A fasori evangélikus gimnázium, s más nagy múltú egyházi gimnáziumok újjáélesztési kísérlete is ebbe az irányba mutat, föllevenítendő a régi alma matereket.

A *Szeretetközösség* akkor alakulhat ki a pedagógiai folyamat során, ha a pedagógus képes „okosan szeretni”, vagyis szilárdan hisz minden egyes tanulója fejleszthetőségében, és persze akkor, ha a tanulók föltétlen bizalommal vannak a pedagógus iránt. A tanulók közötti szeretetlenséget a pedagógus ellentételező magatartása, azaz a kitaszított, megalázott, megvetett tanulók pártfogolása billentheti helyre.

Értéksugárzó orvoslás

Az egészségügyben elsősorban a *báziorvoslási rendszer* megszervezésével biztosítható az emberléptékűség. A háziorvosnak ugyanis lehetősége adódik hosszú távon, akár egy életen át törődni a család egészségének védelmével, és a családtagok egészség-

magatartását is kedvezően tudja befolyásolni. Az otthoni közeg szinte kínálja a pszichoszomatikus, általános orvoslás gyakorlatát.

A személyközpontúság a *többdimenziós* orvoslási szemléleten alapuló *betegvezetésben* valósulhat meg. Itt az orvos a gyógykezelést-gondozást, majd pedig az utókezelést és a rehabilitációt a beteg szomatikus és pszichoszociális egységére tekintettel végzi, illetve végezheti, fölhasználva a beteg személyiségdiagnosztizálása adta eredményeket is. Ezen a téren Levendel László és munkatársai értek el jelentős eredményeket a légzőszékárosultak és az alkoholbetegek gyógyításában.

Az orvos mint hiteles személy sorsdöntő szerepet játszik a betegek gyógyulási folyamatában. A *hiteles orvos* Oláh Andor szerint őt „personát” egyesít magában. Mindegyik egy-egy lelki kategória ideális megtestesülésének felel meg. Az életérzés, az ösztönös magatartás „personája” az, aki szuggesztív erejével, személyes varázssával megbűvöli partnerét: a „Varázsló”. Az érzelemvilág megtestesülése a türelmes, szelíd, megbocsátó, a betegét mint gyermekét szerető, gondozó, szánó empátiás „Anyja”. A jó orvos értelmi kategóriája a „Medicus doctusban” ölt testet, aki széles látókörű tudós, megbízható szakember. Az akarat a tekintélyes, szükség esetén erőlyesen cselekedni tudó „Atyában” inkarnálódik, aki nem él vissza hatalmával. Végül az orvos szellemi erővel rendelkező áldozatos ember, „Pap”, lelki vezető is.

A beteg aktív részvétele a gyógyulási folyamatban nem érhető el *beavatás* nélkül. A bio-feedback technika és az autogén tréning alkalmazhatóságát Lakatos Mária és Levendel László a légzésrehabilitációban bizonyították.

Az egészségügyi szervezetnek minden ízében-porcikájában sugároznia kell azokat az *értékeket*, amelyekre munkája épül. Így alakulhat ki az a gyógyító légkör, az a *milióhatás*, ami látenszen, de rendkívüli mértékben hozzájárul a betegek egészségesüléséhez. A F. Leboyer-féle szülészeti szisztéma — a „bien naitre” — minden egyes mozzanatában megvalósítja alapvető értékvalasztását, az — indiai világszemlélet és az ottani anya — gyerek viszony sugallta — erőszakmentességet és természetességet.

A beteg ember fokozottan vágyja a gondozást és a törődést. A *szeretetteljes odafordulás* az orvos és az egészségügyi személyzet részéről nélkülözhetetlen a beteg számára csakúgy, mint a *betegtársak együttérzése*, szolidaritása. A szeretetközösség szép példáit adják az érdekközösségen túllépő *önsegítő csoportok* a rehabilitáció és a reszocializáció terén. Ilyenek például a budakeszi Gyógyult Alkoholbetegek Klubja és a magyar rákellenes alapítvány keretében működő kezdeményezés, ahol a rákból felgyógyult önkéntesek lelki segítséget nyújtanak beteg sorstársaiknak.

Emberhalász bárka

Az emberi psziché valódi része a numinozitás. Ha ezzel az ember nem tud élni, kielégítetlen marad, és teste-lelke, valamint embertársai károsítását eredményező pótmegoldásokat keres. A jelekkel és jelekben *önmagán túllépés* az ember lényegi sajátossága, ennyiben az ember vallásos lénynek tekinthető. Meggyőzően bizonyítja M. Eliade, hogy a mai világ vallástalan embere a „homo religiosusból” keletkezett, a deszakralizáció terméke és egyben áldozata. A legtöbb vallástalan ember is gyakran „vallásosan” viselkedik, bálványokat imád. A maga végességét átélő, önmaga kifejezésében korlátozott, az istenített tárgyakban, szervezetekben és személyekben csalódott mai embernek fokozott mértékben van szüksége értékmintákra, abszolút értékekre, és ezeket hitelesen képviselő személyekre és közösségekre.

Európánkban a *kereszténység* több mint szép emlék, több mint egyfajta színes másság, itt ez a gyökérfzet. A kereszténység mint zsidó—görög gyökerű *kultúra* ma is alapvető

értelmezési keret a mindennapi életben éppúgy, mint a magas művészetben. A több vonatkozásban is világalumra jutott európai kultúra megszűnt keresztény lenni, mégis, még világnézeti kisebbségként is a kereszténység szerves része és fontos tényezője mind az európai, mind a magyar kultúrának. Alapot és kihívást jelent egyszerre. A ma kereszténysége immár nem európaizálni kívánja a „pogány” világot, hanem szolgálni akar, s jelszerű jelenléttel részt vállalni a társadalmak életében.

Mit kínálhat a mai kereszténység? Olyan emberképet, amely szerint a *szabadnak* alkotott ember relációra, azaz *szeretetre* teremtett. Olyan társadalomképet, mely a versennyel szemben a kölcsönös *felelősségvállalást* hangsúlyozza. Olyan jövőképet, amelyben a szakadatlan fejlődéssel szemben az — egyébként végtelenre nyitott — ember téridőbeli *végeességét* hangoztatja. Olyan gondolkodásmódot, mely bensőséges kapcsolatban van a tudománnyal, de amelyben megmarad a bizalom a *titokkal* szemben, amelyben a humanizmus nem redukálódik az ember racionalista önteltségére, melyben a megszentelt természet a kozmosz részeként lesz környezetünk. Jólét-receptek helyett *jól-lét modellt* kínál, amelyben a megszerezhetőnél, a bírhatónál fontosabb a *boldogság*, melyben a termelés és a fogyasztás *asztkézise* a szellemi és lelki gazdagodásra takarít meg időt, energiát és egészséget. Olyan kultúra-képet, melyben a kultúra nemcsak változó és megvalósuló-kifejező folyamat, hanem meghatározott *értékrend* is, melyben, mint ezt Lukács László megfogalmazta, a kultúra, az ember, a személyiség, a közösség, a viszony, a jó és a szeretet egymást átlapoló fogalmak. Jogosan figyelmeztet arra Ökrös Tamás, hogy mindez ma még elsősorban a kontraszt-társadalom jellegű keresztény közösségekben és mozgalmakban van jelen. Inkább a nagyobb városokban, mint a hagyományos vallásossággal jellemezhető vidéken, inkább a fiatalok, mint az idősebbek körében, inkább „lent”, a kisközösségekben, mint „fent”, a hivatalos-intézményes egyházban.

A leghatékonyabb művelődéssel jellemezhető csoportok, közösségek és mozgalmak ma hazánkban éppen a vallási berkekben találhatók. Az ifjúsági találkozók, a lelkigyakorlatok, a kisközösségi táborozások, a fiatalok zárandoklatai, de még a katekézisek egy része is értékekben igen gazdag és kataritikus erejű művelődési formák. A keresztény *kisközösségek* és a jól működő *hittan-csoportok* tevékenysége joggal értelmezhető egyidejűleg művelődési és pszichohigiénés tevékenységnek is. A katekézis-csoportok egy része egyben művelődő és szórakozó együttes, a kisközösségek nagy hányada egyben művelődő és másokat segítő csoport, kisebb hányaduk pedig már életközösség is. Több egyház-község már a helyi társadalom építésének és a honpolgári önréter helyi reformjának segéd- vagy éppen élcsapata.

Szokás az egyházat hajóhoz hasonlítani, s voltak már az egyházak a történelem során csatahajók, luxushajók, meg lélekvesztők is. Hogyan válhatnak értékmentő, „emberhalász” bárkává? A keresztény megújulás hívei és részesei gyámkodó atyák helyett testvéreket, partnereket, „játszani is engedő” szerető atyákat látnának szívesen. Az államtól teljesen elválasztott egyházat szeretnének, amely *felelősséget vállal* az egész társadalomért, s *egyenrangú félként működik együtt* „világi” szervezetekkel, mozgalmakkal, csoportokkal, mindenkit elfogadva útítársnak. Szükségtelennek ítélik az állammal párhuzamos intézményrendszert, de a vallási alapokon szerveződő *humán vállalkozások* beindítását (bölcsőde, óvoda, napközi otthon, nyaraltatás, öregek gondozása, rehabilitáció) föltétlenül szorgalmazzák. Mint a megújulás egyik vezető egyénisége, Blanckenstein Miklós is, sürgetik a vallási elkötelezettségű szociális és egészségügyi *segítőhálózat*, ifjúsági házak, egyházközi klubok, *vallási egyesületek*, keresztény népfőiskolák és kommunák létrejöttét. Hasonlóképpen szorgalmazzák a keresztény értelmiségieknek a haldokló falvakban való letelepedését, keresztény alapon álló munka- és életvállalkozások megindítását, kutató és módszertani műhelyek kialakítását, újabb lapok és folyóiratok beindítását, a kisközösségi vezetők legális képzését, a kreatív és művészeti tevékenység

egybázi mecénálását és menedzselését, a keresztény értékrendnek megfelelő játék- és szórakozási kultúra megteremtését, a templomi színjátszást, a fesztiválokat. Mindezt pedig a deklarátorizálódás jegyében, ami azonban nem jelenti sem egy laikus egyház, sem egy civil vallásosság kialakítását, csak a papok igazi helyének megtalálását.

Humanizációs mozgalom

A bajok megállapítása nem szabad, hogy levertséggel, föladással párosuljon. Éppen ellenkezőleg: a cselekvés, a részvétel, a jobbítás éthoszát foglalja magába.

A humán szférában másképpen merül fel a sikeresség kérdése, mint például a gazdaság területén. A humanizáció ugyanis *értékracionális cselekvés*, itt a cél a folyamat minden egyes mozzanatában benne van. A humanizációban bármely előrelépés már siker, hisz „minden ember fenség”. Az ember *abszolút érték*, mert abszolút érték áhítója és hordozója. Egyetlen ember megmentése nem kevesebb, mint tízmillióé, és egyetlen igazán emberi tett nem kisebb jelentőségű, mint az emberek szolgálatában eltöltött emberöltő.

A magyar humán reform — nézetünk szerint — csak *mikroszintű akciók sorozatában* képzelhető el mint „nemzeti önépítés” (Csurka István). Vagy ahogy Varga Csaba mondja: az egyszer majd országossá növvő helyi reformok jegyében. A makropolitika föladata a humanizációs akciók támogatása lenne, jogszabályalkotással, központi pénzalapok felállításával stb. Ami pedig a konkrét cselekvést illeti, a már meglévő jóból és előremutatóból kell kiindulni, a már humanizált kis szigetekről kell kihajózni, abban a reményben, hogy a megsokszorozódó szigetek kontinenssé állnak össze. Az oktatási, egészségügyi, közművelődési és vallási kezdeményezések *összekapcsolásából*, dialógusaiból, együttműködéséből bontakozhat ki a humanizációs mozgalom. Elkezdődhet azzal, hogy egy pszichológus és egy lelkész egymáshoz küldi másféle gyógyításra is rászoruló gondozottjait, de azzal is, hogy az iskolai hittant „oktató” pap ideológiai ellenfélből egyenjogú tagja lesz egy tantestületnek. A népművelő fedelet és eszközöket ajánlhat a vallási kisközösségeknek saját intézményében, azok meg „kulturmissziós” feladatot vállalhatnak fel. Munkacsoportok alakulhatnak orvosokból, könyvtárosokból, tanítókból, papokból, a helyi testi-lelki egészségügy felelőseiből. Egy háziorvos összehozhatja a hasonló sorsú betegeit. Szakítanunk kell a „Nagy Reform” illúziójával. Megmaradnak az intézmények, még a „központiak” is, de a humanizációs mozgalom szíve-lelke a kisebb-nagyobb közösségek lesznek.

BISZTRAY ÁDÁM

Nélkülem

*Uram, lerombolják, új nevet kap,
De már nélkülem építik fel,
Városomban nincs többé helyem,
Angyalaid nem segítenek,
Reng a begy, süllyed csontjaimmal,
Harangom néma, kertem üres,
Engem se találsz soba többé,
Lyukas a térkép, nincs történet.*

BARNA RÓBERT

Az Angyal zuhanása

Zuhan, zuhan, zuhan át a világon az Angyal. Zuhanásban van.

Minden zuhanásban van.

Magával ragadó kép.

Mióta van ez? Mióta látható ez?

Nem tudom.

De mindenki látja. Mindenki élvezi. Ez jó! Ez jó! Ez jó!

Kiáltoznak. Ott egy, ott egy, ott, ott!

(Mintha nem is ők hullanának.)

De mi zuhan itt?

Mi zuhan, zuhan, zuhan át a világon?

Mi zuhan át a képeken, zuhantában újra és újra átszakítva minden réteget?

Senki se tudja.

De a zuhanás folytatódik. Jól látható, ahogy valami, hirtelen kiválik, kilép a képből és egyre gyorsulva, egyre gyorsabb ütemben szakítja át, szakítja el magát a világtól.

Az előbb még volt. Kész. Vége. Csattanás. A becsapódások egyre nagyobbak.

Pedig mintha minden állna. Mintha állnának az órák. Mintha az angyal esése, végtelen zuhanása is maga a mozdulatlanság lenne, vagy legalábbis mintha most minden esendő együtt állna. Talán épp az utolsó zuhanásra.

De hát mi az, hogy zuhanás? Mi az, hogy Angyal? Ki ez az Angyal?

Egy? Több? Én? Te? Senki?

Ezt senki, de senki pontosan nem tudja.

Van olyan nézet, mely szerint minden mozdulatlan és csak az álom előérzete, az ájulás előtti pillanat édessége téveszti meg az embert. E nézet szerint csak egyetlen kép van. Az eredeti.

Egyetlen pillanat van: éppen kileng az Angyal.

Mások szerint nem is az Angyal, csak az ember hullik alá, egyik a másik után, egymástól független és amit ebből az ember érzékelhet, az talán semmi más, mint az iszonyú gyorsulástól elmosódott belső táj, vagy épp a többiek rémálma, mely végtelen álomba szövi önmagát.

Az ember már-már azt hihetné, hogy ez a Létezés itt, ez az elhullás.

Amióta az első zuhanás csokra a képből kibomlott, azóta így hullik el minden, ami valóságos.

És közben jól hallatszik, ahogy nyílnak, csukódnak, szakadnak a rétegek. Sőt, más se hallatszik, mint a reccsenések, a tompa koppanások.

Fény, sötét fény és felvillanás. Fenn, valahol egy hirdetés ragyogja megnyugtatóan, nyugalom, nyugalom, nincs semmi baj. Tündéri gépek a torkolattűzre állítva. Az égő törzsek csak látomás.

Ablakban állok. Nézem az árnyékomat. Nézem, ahogy egy éles fény áthúz rajtam és a fehér falon megfeketedik.

Meghúzom magam a háttérben. Az árnyékban. A nem létezésben. Én, aki még talán sohasem voltam, én, aki talán nem is leszek soha, próbálok ráismerni egy-egy felizzó, égő szárnyra.

Istenem mi törik itt, cseng, szikrázik, hogy így belereszket az ember?

Mi vonzza így, mi vonzza ezt a hullást, hogy minden így hullni kíván, hogy ez a zuhanás ily feltartóztathatatlan?

Mi remeg így, mi lüktet ebben a súlyos dobogásban?

Imádkozom. Áteresztem újra és újra a szívemen a vért. Áteresztem magamat ennek a dobogásnak. Valakinek most döngetik a mellét, valahol most egy villám lecsap.

Vagy talán nem is történik meg, vagy ha igen, csak máshol, mással, soha senkivel.

Persze a rosszullét igaz, az élmélygés ismert, a látvány megrázó, ahogy zuhan egy Angyal.

Van, kihull, felfénylik, cikcakkos ívet húz, elcsattan.

Istenem, ki fogja fel ezt? Felfogható-e ez egyáltalán? Megállítható-e az elhullás?

Nem én nem, én nem, én nem, nem, nem, nem!

Én ezt az elhullást nem tudom felfogni. Sokkal súlyosabb ez nálam.

Tudom, ha felfogom, magával ragad, ha áteresztem magamon, kiéget.

Istenem, ha csak egy kicsit is könnyebb lenne és ne szakítana ki, ne szakítana el innen, ne szakítana ki belőlem egyre többet!

Az égő hús szagát érzem.

Mintha egy éles ív érintene, de csak egy fecske szárnya.

De aztán újra, újra! megüt.

Imádkozom. Ne, ne!

Ütés. Ütés. Az utolsó megáll magában. Megáll a szívverésem.

Ez Ő. Ez az Ő pillanata.

Még észbe se veszem és áteresztem magamon, áteresztem magam neki.

És itt döng a mellemen, veri a szívemet. Ez a verdesés Ő maga.

Hogyan is lehetne más, hogyan is lehetne másképp?

Itt van. Verődik bennem. Esni akar.

Állok az ablakban és ver, vergődik bennem, döng és dörömböl.

Meg akar születni. Áttörve engem. Zuhanni akar.

Ez fáj. Ezt felfogom. Ez az, amit most felfogok, ez fáj. Ez a rémület az, amit most felfogok, a félelem, ez a szörnyűséges fogvacogás.

Most mintha egy pillanatra semmi nem hullana tovább.

Istenem, ha ez Ő, ha most Őt fogom fel, az öröklétet fogom fel.

Ver, verődik, csavarodik bennem, dobálja magát. Zokog, zihál, fogait próbálja. Istenem, Istenem, mit tehetnék én, megesve? Eszi a sárt bennem, eszi az árnyékom, falja magába. Falja lefelé magát bennem.

De valahogy egyre gyengédebben, egyre csendesebben. Már nem is érzem, csak sejtem, hogy ez megesik velem, hogy velem is megesik, hogy esik.

Dobol az eső az ereszen. Most veszem észre ezt a csendes állhatatos ritmust. Eláll és újra kezdi. Felgyorsul, verődik, lelassul. Sötétedik.

Az őszinteségről

Úgy kellene beszélnünk és főleg gondolkodnunk a közelgő (egyházmegyei) zsinatról, mint nagy lehetőségről, amelyen elhangozhatnak a magyar egyház túlhordott nehézségei, szorongató hiányai és megérelt tervei, keserűségei és kegyelmi gazdagságban termett elgondolásai, kirajzolódhatnak fölszabadító távlatai, tehát mint valami ünnepről, amely sohasem csak örömet tartalmaz, hanem mindig a szenvedésből fölemelkedő megváltást is. Ennek azonban nagy ára van: a leplezetlen őszinteség. Az a fajta, amely a bábáskodó konzervativizmus szóhasználatában lehet akár elrugaszkodó is. De hisz ilyen őszinteség ma nincs; fájó, fájdalmas és fájdalmat okozó, olyan tehát, amelyet nemcsak a jobbítás szelíd szándéka sarkall, hanem a sokáig leplezett, takargatott vagy éppenséggel eltított gondolatok szenvedélyes kimondása is, olyan van. Amelyet az a felelős tudat hat át, hogy számunkra *most* van itt „az üdvösség ideje” (Rilke). Az ilyen őszinteséget nem a vérmérséklet diktálja, hanem az igazságérzet. Az ilyen őszinteséget, amely megértésre, együttgondolkodásra hív föl és erre számít, a vélemények összegzése, a tapasztalatok mely átélése és kellő erély és erő, ugyanakkor az erőszakosság hiánya jellemzi. Az ilyen őszinteségből még az is okulhat, aki a legszemélyesebben érintve érzi magát általa, mert benne van a szemlélődés csöndje és a pártatlanság tisztasága, amely egyszerűvé teszi a mondatait. Az ilyen őszinteségért imádkoznunk kell. Mert ez egyáltalán nem magától értődő.

Épp itt érzek nagy és lassan csökkenő nehézséget: őszintétlenségünk, szerepjátszásunk, túlméretezett óvatosságunk béklyózott le s béklyóz le még mindig bennünket. Nem vagyunk őszinték nyomorúságaink föltárásában, mert hátha ártunk az egésznek, „az ügynek”, amely kifejezés — Jézus Krisztus örök és legszemélyesebb jelenlétével szemben — szinte fenyegető személytelenséggé homályosítja az egyházat. Az egyház nem ügy, hanem a dicsőítő és imádkozó közösség élete, amelyben minden ember, az emberi közérzet és a gondolat él, fontossá válik és fölerősödik a szentség sugárzásában. Ha ezt a sugárzást csökkenti valami, ha szabadságát korlátozza a hivatal, a megszokás, a hatalmi rendszer mindig könnyelmű bizonyossága, a hivatalviselők középszerűsége vagy alacsony emberi érdekek, azt az egyház egésze éppúgy megszenvedi, mint személyesen az emberek. Tehát ha az őszinteség csak úgy érvényesülhet, ha ártunk az ügynek, akkor ennek az ügynek ártani kell. Jézus Krisztus számára ez nem jelentett dilemmát. Nem vagyunk őszinték, mert fájdalmasan megfogyatkozott az egymás iránt érzett bizalmunk. Status quo-ink ingatagsága és a hatalmi hierarchiában elfoglalt — s ami rosszabb, *elnyert* — pozícióink védelme arra ösztönöz minket, hogy mindenütt és mindenkiben hátsó gondolatokat keressünk, és ha ilyet nem találunk benne, belemagyarázzunk. Szánnivaló félelmünk igazolja, mennyire messze esnek szempontjaink az evangélium adta szempontoktól. De hogyan lehet a szeretetet hirdetni s ugyanakkor kegyesen leplezett szeretetlenségben élnünk anélkül, hogy tanúságunk ne váljék hiteltelenné a nagyon is figyelmes világ szemében? Mindenki tudja, mit teszünk, s mi az, amit elhanyagolunk.

Igaz, hogy még túlságosan elevenen élnek bennünk az üldöztetés leleményei, hogy finoman fejezzem ki magam, és nehezen engedünk föl a fagyból. Bár ez önmagában is jellemez: milyen fogoly az, aki güzsba kötve is nem szüntelenül a szabadságról álmodik? Ezért amikor föloldozzák a hű foglyot, kinyújtózkodik és nyomban munkához lát, és azt

teszi, amit fogoly korában már számtalanszor elgondolt. *Mivel töltöttük mi a fogság idejét, ha csak most kezdünk tanakodni?* Lehet, hogy van köztünk olyan is, aki nem fogolyként élte át a fogságot, hanem üldözőként. Nemcsak üldöztek bennünket, hanem egymást is üldöztük. Az egyháztörténet ismeretében ez sem volna meglepő. Az őszinteség azonban nemcsak az üldözöttön, hanem az üldözőn is könnyíthet. A lapító hallgatás, a lelkiismeretet túlkiabáló izgatottság azonban senkin sem segít. A zsinatot egyszerre világozhatja meg az őszinteség és a mély megbocsájtás szelleme.

Nem vagyunk őszinték rosszul értelmezett fegyelmezettségből. A lelki megnyomorítás évtizedei alatt megszoktuk, hogy inkább az igazságot sértjük meg, mint a „főnököt”, mert a főnöknek vannak megtorló eszközei, az igazságnak pedig nincsenek — ami elég kishitű okoskodás. Attól való félelmünkben, hogy az épp esedékes főnök megsértődik — „ő” pedig mindig úgy tett, hogy a következő pillanatban aztán igazán meg fog sértődni —, elhallgattuk az igazságot. Most pedig keressük a szavakat, a helyes formát a megszólalásra; ha keressük! Újfajta dialógusra, egyszerre meleg és éles szavakra, és szűzies (igen, igen, szűzies... ártatlan) érzékenységre van szükségünk, hogy természetesnek vegyük azt, amit eddig el sem tudtunk képzelni: az igazi vélemények még akkor is eltérnek egymástól, ha testvérek abban, amit kifejeznek, ha ugyanazt fejezik ki, és még akkor sem képesek nemhogy ölni, sebezni sem, ha teljesen különbözők. Keresztényi értelmességünk nagy próbatétele, hogy *végre igazán* megértsük egymást, hogy természetes, sőt természetfölötti nyugalommal fogadjuk, *növeljük* magunk között a szabadságot, amely mindig csak töredéke lehet annak, amit a Szentlélek nekünk szánt.

Nem vagyunk őszinték, mert „országos ügyekben” (nem csak a nemzetre, Isten országára is gondolok) nem törjük magunkat, s (Megfáradtan? Neheztelve? Elkényelmesedve?) visszahúzódunk „kiskertünkbe”, s belemerengünk az alkonyat holnapi derűt ígérő vörösebe: mi jók, mi hűségesek távol maradunk a politikai piactér nyüzsgésétől. Ez elég gögösen hangzik, a lokális karrierre vetett sanda pillantás kíséretében, és alapjában ezt jelenti: nem akarunk kockáztatni semmit, legfőképp a bőrünket nem, holott tudjuk, azon a piacon *mások* küzdenek a mi világi sorsunkért. Olyanok, akik nem föltétlenül kedvenceink... A legnagyobb baj azonban az, hogy amikor a világot — s benne a vele járó veszélyeket — „kerülgetjük”, voltaképpen *az emberitől* távolodunk el, az Evangélium jól összeválogatott (és nem a II. Vatikáni zsinat konstitúcióinak!) mondataira hivatkozva, nem minden fondorlat nélkül. Most is. Még ma is. Mennyi tanulóidőre van nekünk szükségünk? Ugyan mi az, amit már nem vagy csak igen nehezen bocsájtunk meg magunknak?

Nem vagyunk őszinték, mert nem vagyunk egységesek. Már mondjuk, fontolgatjuk, hogy „mi”, megkeresztelték vagyunk az egyház, mégis, amikor nyilvánosan beszél civil, egyházi szolgálatban álló laikus, pap és püspök, az egyházzal szólva csakis a klérusra vagy az intézményre gondol, ha ezt nem is mondja így ki. Nem keresi egymást pap és civil. A pap a papot keresi, a civil a civilhez húz — kivéve a kitűnő fiatalokat! De most nem csak róluk van szó. Amikor aztán „összefutnak”, szavaik elfogódottan takarják az eredeti, és kifejezetten egymásnak szánt gondolatokat. Nemcsak a tiszteletlenséggel, hanem a görcsbe rántó tisztelettel is lehet ártani. Össze kell keverednünk, és ebben a fölismerhetetlenségben kell megőriznünk és megmutatnunk karizmatikus karakterünket. Mennyivel megrendítőbb volna, ha nem a ruhánkról ismernénk föl egymást *könnyen*, hanem az arcunkról, a tekintetünkről, örökös úrfölmutatásban átforrósodott mozgulatainkról, *nehezebben!* Megoszt bennünket a rang. A kor. A szimpátia és az antipátia. A szállongó hírek, és azok elmaradása. Az illetékesség és az illetéktelenség, a modor és a természet. A mosoly és a komolyság. A kedély és a szakma. Szentekké kell lennünk, nincs mit tenni. Minden más út járhatatlan. A szentek között nincs különbözőség. Vagy köztük van a legnagyobb? De akkor épp ebben, ebből tetszik ki a szentségük. A szentek őszinték

egymáshoz is. És milyen nagyigényű és a részleteiben is pontos őszinteség ez! Mert nemcsak fölismerik egymást, hanem át is látnak egymáson, egészen addig a homályig, amelynek *láttán* elcsöndesednek és lesütik a szemüket. Meg kellene irigyeznünk őszinteségüket.

Az őszinteség hiánya előbb-utóbb megbetegít minket. A bűn nem, a bűn lehet boldog is, mert odafuttat Istenhez. Az őszintétlenség azonban célszerű, megindokolható magatartásnak látszik. És épp mert indokoló természetű, örökké magyarázatra kész, egyre hamisabb magatartássá válhatik. Azért nem mondom azt, amit gondolok, mert veszélyes időket élünk; vagyis én, aki az örökléttel vagyok eljegyezve, kivonom magamat az idő — súlya — alól. Magyarán: üsse meg más a bokáját. Azért gondolom az ellenkezőjét annak, amit hirdetek, vagyis az „okos” (tehát személyválogató) szeretetet az egyetemes helyett, mert nem vagyok idealista; Jézus? Jézus az más, neki könnyebb, ő Isten fia volt. Azért értem meg a — hogy is mondjam csak —, a különféle tartózkodásokat (ha éppen... hm, faji előítéletekre nem is gondolok, bár...), na, szóval, mert vannak tapasztalataim; engem is gyűöltek. Mindszenty? Kérem, az más, ő végül is bíboros volt. Azért nem bízom eléggé a világiakban, mert nincsenek fölkenve és olyan tüsténkedők, igen buzgók; a szentek? A szentek az más kérdés. Azért határolom el magamat a világtól és benne attól, ami történik (*megtörténhet*...), mert nem fogadta be a világosságot; Apor és Márton Áron püspök? Hát igen, ők igazi kivételek. Azért maradok meg jól bevált — bár a rossz nyelvek szerint régies — gondolkodásmódomban, mivel ez nyújtja nekem a legtöbb biztonságot; haladás? Az egyházban nincs semmiféle haladás, az egyház örök és változatlan. Hogy az egyház van a világért, és nem a világ az egyházért? Ez, kérem, lehet a puhány humanizmus hangja is. Azért nem olvasok, mert ma minden világi mű erkölcstelen, naiv és ellenséges. Eltörpül a Biblia mellett. Ez az elkülönülő arisztokratizmus mindenestre megerősít. Engem, természetesen. Miben? Önmagamban. Baj? Én, kérem, ezt nem érzem bajnak. Pál apostol szavai, a gyöngeség erejéről, másra vonatkoznak.

És így tovább, és így tovább.

Innen való, e lényegében mozdulatlan és kispolgári gondolkodásmódból a hitvallás és az igehirdetés lanyhasága. A laposság. Az agyonhasznált példák és párhuzamok hatástalansága. Az át nem elmélkedett evangéliumi passzusok közhelyes magyarázata. A hívő nép beavatatlanságára és tudatlan hiszékenységére épített biztonság. A világiak megfontolásaitól való idegenkedés. A kispolgári gondolkodás ugyanis önkonzentrált, alig vagy egyáltalán nem tud elvonni, elvonatkoztatni saját személyiségétől, közvetlen környezetétől és idejétől, egzisztenciális biztonságától. Sugyanakkor ez a gondolkodás az ellenkezőjéről, az áldozatról, az odaadásról, az „életvesztésről”, az alázatos önfeledtségről, szóval az időt és a világot meghaladó szeretetről tesz folytonos tanúságot s amire hivatkozik, az az Evangélium. Pedig az Evangéliumból következő gondolkodásmód minden, csak nem kispolgári, partikuláris, önféltő, minthogy túllát a közvetlen nézőpontra és szemhatáron, a személyiséget nem mellőzi, hanem önmagában változtatja meg, világ- és életismerete lenyűgöző, és gyakorlatiassága fölkeszíti a gondolkodást az egyetemességre. Ha mindennapi keresztény életünkben nem ez következik, hanem ennek ellenkezője, akkor nem a buzgóságunkkal van baj, hanem a szellemünkkel.

Talán épp a szellemnek, a szellemnek a hiánya vagy legalábbis a fogatkozása az, ami előidézi és követi e bajunkat: nem vagyunk őszinték. Pedig a magyar egyház bővelkedik nagy szellemekben. Hosszú névsorral bizonyíthatnánk, hogy a vallásos szemlélet nem nyűge vagy járuléka a szellemiségnek, hanem elkerülhetetlen és organikus fejlcmenye, egész-sége, mértéke. Miért kell csitítgatni azt a szellemet, mely tágas, szabad, valóságghú, és amilyen magasra vágyik, oly mélyre kíván hajolni? Miért kell átlagosítani? Mifélc félszeg és gondolatszegény (ál)egyszerűség nyesi itt le a gondolat eo ipso szabad ágait, forgácsolja el a sarkait, változtatja meg a jelentését? Kinek az érdeke, hogy mást értsünk a dolgokon,

kevesebbet és szelídebbet, mint amit jelentenek? Miért kell pontatlan fordításokban és gondolati transzplantációkban enyhítgetni a létezés lényegi drámáját Jézus Krisztus történetében? „Repesett” vagy „táncolt” az a magzat Erzsébet méhében Vizitációkor? Ebben a látszólag parányi eltérésben van elrejtve egy magatartás kérdésessége és (kijelentő bátorságban) a gyógyítása is: táncolt!

Az út, az utunk befelé visz. Alighanem erről van szó. Hiába vagyunk *már* valahol, valameddig már eljutottunk, a magyar egyház szentgyónásra, azaz megtérésre készül. Ennek épp az a szépsége, hogy előlről kell kezdeni mindent. Innen látszik igazán a világ, igazán magunk. A veszendőségünk és az elhagyatottságunk. Innen látszik, mennyire rászorul a világ az egyházra, mennyire rászorulunk a megváltásra.

Nem szabad félnünk. Meg ne ijedjünk, különben Ő ijeszt meg minket a világ szeme láttára, Jeremiás szavai szerint.

SURJÁN LÁSZLÓ

A cserkészzet mai feladatai

A cserkészmozgalom helyzete ma

Nem mindennapi jelenség, hogy egy mozgalom több mint nyolcvan éven keresztül ne veszítsen vonzerejéből: a világon 26 millió fiú és lány vallja magát cserkésznek. Kell tehát, hogy valamilyen „titka”, valamilyen ereje legyen ennek a mozgalomnak. A Magyar Cserkészszövetség újjászerveződése után sorra alakulnak a cserkészcsapatok, és a cserkészek száma robbanásszerűen nő. Mindez felsőbb irányítás nélkül, spontán módon zajlik, sokszor a gyerekek saját kezdeményezésére. Ez annál is meglepőbb, mivel negyven éven keresztül csak titokban, turistacsoportnak vagy evezős klubnak álcázva működhetett egy-egy cserkészszerű közösség.

Amikor a mai cserkészzet célját, nevelési elveit akarjuk meghatározni, szem előtt kell tartanunk a következőket:

1. Meg kell őriznünk a régi magyar cserkészzet értékes hagyományait, anélkül azonban, hogy a nosztalgikus emlékek hatására mindent ott akarnánk folytatni, ahol egykor abbahagytuk.

2. A Cserkészek Világszövetségének mindenütt elfogadott elveit kell követnünk.

3. Figyelembe kell vennünk a mai gyermekek sajátosságait, az őket érő hatásokat. Ismernünk kell érdeklődési területüket, vágyaikat. Nem arról van szó, hogy ezeket maradéktalanul ki kell elégítenünk, hanem hogy számolnunk kell velük. A cserkészzetnek azt kell nyújtania, amit másutt nem, vagy nem úgy kapnak meg, mint nálunk.

„A cserkészzet önkéntes, fiatalok részére szervezett, politikamentes *nevelőmozgalom*, amely mindenki előtt nyitva áll, származásra, fajra, osztályra vagy vallási felekezetre való tekintet nélkül” — határozta meg a cserkészzet lényegét Robert Baden-Powell, a mozgalom alapítója. A cserkészek önkéntes elhatározás alapján csatlakoznak a mozgalomhoz, és fogadják el annak alapelveit. Az alábbiakban a meghatározás egyes pontjait szeretném részletesebben, és mai helyzetünkre való tekintettel megvizsgálni.

A cserkészzet és a politika

A cserkészzet nem politikai mozgalom. Nem vesz részt tehát a hatalomért vívott harcban, hiszen ez a politikai pártok feladata. A Magyar Cserkészszövetség elzárkózik minden napi politikával kapcsolatos tevékenységtől. Nem szolgálhat politikai köntösbe burkolt egyéni törekvéseket sem. A cserkészzet az egész magyarság szeretetére és szolgálatára kívánja nevelni a gyerekeket. A múlt cserkészvezetői is igyekeztek mindig ellenállni a külső politikai befolyásnak. Sajnos azonban ez nem mindig járt sikerrel, hiszen negyven évvel ezelőtt be is tiltották a cserkészzetet.

A politikamentesség hangsúlyozása mellett azonban arra is gondolnunk kell, hogy a mai gyermekek tíz-tizenöt év múlva felelős állampolgárokként politikai szerepre is vállalkozhatnak. Ezért koruknak, képességüknek és képzettségüknek megfelelően meg kell ismerkedniük átfogó nemzetpolitikai kérdésekkel is: a magyarság, a magyarság történelmi szerepének, a magyarság ősi művészetének, a család és a gyermekáldás, valamint társadalmunk fontos szociális kérdéseivel.

A cserkészzet célja

A cserkészzet célja az egyén képességeinek minél teljesebb kibontakoztatása. Ez azonos cél a világon mindenütt. Ezenkívül azonban minden nemzet megfogalmazta még azt a sajátos célt, ami összhangban van saját karakterével, kultúrájával is.

A cserkészzet természetesen nem pótolhatja a családi, az iskolai, a vallási és a társadalmi nevelést. Ezeknek csupán kiegészítője lehet. A Magyar Cserkészszövetség vezetősége a cserkészzet fő nevelési célját már évtizedekkel ezelőtt is a „magyarabb magyar és emberebb ember” jelszóval jelölte meg. A cserkész számára mindig idegen volt a nemzeti és a nemzetközi élet szembeállítás. A más népekhez való helyes viszonyulást a külföldi cserkészektől tanulhatjuk meg, akik a más népek fiait, mint azonos lelki célokért küzdőket, testvéreiknek tekintik.

A cserkészzet alapelvei

A Cserkész Világszervezet három alapelvet ír elő minden cserkész számára:

- az Isten iránti kötelesség,
- a mások iránti kötelesség,
- és a magunk iránti kötelesség elvét.

Az Isten iránti kötelesség az egyén lelki és hitbeli értékekhez való viszonyát szabályozza. Baden-Powelltől egyszer megkérdezték, hogy mi köze a vallásnak a cserkészethez. Ezt felelte: „Semmi. Az már benne van, mint a cserkészzet egyik alaptényezője.”

Sík Sándor szerint a cserkészzet lehetőséget nyújt a mindennapi gyakorlatba átültetett vallásos nevelésre. Volt idő, amikor az ökumenikus nevelésre is egyedül a cserkészzet volt képes hazánkban. „A cserkészzet nálunk az az intézmény — hazánkban alighanem az egyetlen —, melyben a különböző vallásokhoz tartozó egyének tökéletes barátságban, megértésben, sűrűlődsök nélkül dolgoznak egymás mellett” — írta Sík Sándor. Mert minél inkább ragaszkodik valaki a saját hitéhez, annál jobban becsüli mások vallását. A Magyar Cserkészszövetség az egyéntől és a csapattól egyaránt megkívánta — és ma is megkívánja — a gyakorlati vallásos életet, ugyanakkor nem utasítja el a vallásos nevelésben nem részesült gyerekeket sem, hiszen Jézus is azt mondta, hogy nem az igazakért jött. Ez a

fajta nyitottság azonban nem vonatkozhat a felnőtt vezetőkre, mert azok befolyása esetleg káros lehet a cserkészmozgalom számára.

A cserkészlet a különböző felekezetekhez tartozóktól nem kívánja hitelveik feladását, azonban megengedhetetlennek tartja a vallás gyakorlásában a közösködést, amely az elszürküléshez, a közömbösséghez vezethet: tehát a katolikusok szentmiséje alatt a protestáns gyerekek számára istentiszteletet vagy bibliaórát kell szervezni. A cserkész-programokkal együtt járó közös imádságokat természetesen közösen, kellő bölcsességgel kiválogatott imákat mondva kell végezni.

A cserkészlet nem akar közvetlen egyházi irányítás alatt működő hitbuzgalmi egyesületté válni, azonban utat akar találni a gyerekek lelkéhez, és a vallásos lelkületű vezetők példamutató életével hatni szeretne erkölcsi világuk fejlődésére. Ezért aki vezetőként akar részt venni a cserkészlet jellemnevelő munkájában, szilárd erkölcsi meggyőződéssel kell rendelkeznie, amely kizárólag az istenhitben gyökerezhet. Akik vezetői hivatástudata nem a hitből táplálkozik, alkalmatlanok erre a munkára. A nemzet és a cserkészlet megújítása csak olyanoktól várható, akik egyszerre merítenek a magyarság szellemi kultúrájából és hitük örök forrásából.

A cserkészletnek olyan programot kell kidolgoznia, ami hiányzik, vagy csak fogyatékosan található meg társadalmunkban: a becsületre, a kötelességtudatra, a szolgálatkészségre, egymás és a természet megbecsülésére és az erkölcsi tisztaságra kell nevelnie. Ezen értékek becsülésére pedig hit és Isten nélkül senkit sem nevelhetünk.

A *mások iránti kötelesség* a cserkészlet második alapelve. Ez hűséget jelent a haza iránt, részvételt a társadalom és a természet integritásának tiszteletben tartásában.

A sovinizmus nélküli hazaszeretetet lehet csak a béke és egymás megértésének záloga. Hazaszeretetünk olyan legyen, amely hazánkat a világ más nemzetének megismerésére, a velük való szolidaritás felé vezeti. Először legyen béke és megértés saját hazánkban, akkor majd közvetíthetjük tiszta és nemes eszményeinket a határokon túlra.

A cserkészek 6. törvénye mindig hangsúlyozta a természet védelmét. A fejlődés érdekében az ember nem zsákmányolhatja ki a természetet.

Mindemellett közvetlen környezetében is nagy feladatok várnak a cserkészre. Kötelességei közé tartozik tehát a felkészülés minden olyan feladatra, amely környezetében vár rá. A cserkésznek szeretnie és szolgálnia kell az embert és a természetet.

A *magunk iránti kötelesség*ben sokan talán önzést gyanítanak, holott kötelességünk öröklött vagy szerzett képességeink kibontakoztatása — elsősorban embertársaink érdekében. A cserkészlet pedagógiájának célja és feladata, hogy segítse a fiatalokat adottságaik fejlesztésében, amely egyben népünk és nemzetünk iránti kötelességük is.

Vigilia-est

az Angelika eszpresszó kerekasztalánál
1989. december 12-én, este 8 órakor
(Budapest, Batthyány tér 7.),

az „*előttünk egy nemzetnek sorsa áll...*”,
mi hát az író dolga és az irodalmi lapoké? című sorozat keretében.
Az est házigazdája: Szentpál Mónika, az est vendégei: A Vigilia szerzői.

Humanae Vitae

Egy enciklika, amely megosztotta az egyházat

1968. július 25. jelentős dátumnak bizonyult. A tanítóhivatalnak egyetlen nyilatkozata sem keltett olyan visszhangot, nemcsak az egyházon belül, hanem általában az egész nyugati világban sem, mint a húsz évvel ezelőtt keletkezett Humanae Vitae enciklika. Az enciklika egy óvatosabb és konzervatívabb irányzat kezdetét jelezte, és az ellentétek kiéleződését váltotta ki az egyházi közvéleményben, amelyet addig a II. Vatikáni zsinat lelkesedése és optimizmusa jellemzett.

1968-ra a születésszabályozás már a modern élet egyik elfogadott tényezőjévé vált; sokan a gazdasági és szociális fejlődés egyik elengedhetetlen feltételének tekintették. Ezzel magyarázható, hogy sok esetben a népszaporulat csökkentésétől tették függővé a harmadik világnak adandó gazdasági segély mértékét is. Johnson, az Egyesült Államok akkori elnöke az ENSZ-közgyűlésen kijelentette, hogy „a fogamzásgátlásba fektetett öt dollárnak nagyobb haszna van, mint a gazdasági fejlődésre fordított száz dollárnak”.

A születésszabályozásra vonatkozó hagyományos tanítás revízióját azonban a teológia változásai még inkább indokolták. Ennek modern formáját XI. Piusz pápa fejtette ki 1930-ban. A „szülői felelősségre” hivatkozva 1951-ben XII. Piusz kijelentette, hogy az időszakos önmegtartóztatás eszközeinek segítségével „fontos egészségügyi, genetikai, szociális vagy gazdasági okok” miatt a házastársak korlátozhatják gyermekeik számát, vagy a gyermekáldást a házasságból teljesen ki is zárhatják. Ez a megállapítás az egyház történelmében első alkalommal tekintette erkölcsileg megengedhetőnek az olyan házassági aktust, amelyből a fogamzás lehetőségét szándékosan kizárták. Ez a lépés azonban a házassági aktus biológiai épségének a fontosságát is csökkentette. A hagyományos tanítás ugyanis ezt éppen a termékenység szándékának mindenkor biztosítása végett kívánta meg. A zsinat a házastársi szeretetnek és a házasságok személyes kapcsolatának is nagyobb jelentőséget tulajdonított, és ezzel a házasság „elsődleges” (termékenységet biztosító) és „másodlagos” (a személyes kapcsolatot erősítő) céljai közötti hagyományos különbségtétel érvényességét is kérdésessé tette. Ezzel megnyílt a lehetőség a hagyományos álláspont módosítására.

E kérdések tanulmányozására XXIII. János pápa bizottságot állított fel. A zsinatnak a házasságra vonatkozó vitáiból a fogamzásgátlás erkölcsileg megengedhető eszközeire vonatkozó vélemények nagyon megosztóak voltak. A zsinat meghosszabbításának és a viták kiéleződésének elkerülésére VI. Pál személyesen beavatkozott annak ügyrendjébe, és ebben a kérdésben a döntést a maga számára tartotta fenn. Ugyanakkor a kérdéssel foglalkozó bizottságot erkölcteológusokkal, orvosokkal, demográfusokkal és házasságlaikusokkal is kiegészítette. 1966-ban a bizottságnak nyolc püspökkel és hét bíborossal együtt már 75 tagja volt. (Köztük volt Karol Wojtyła krakkói érsek is, aki azonban nem kapott a lengyel kormánytól engedélyt arra, hogy a gyűléseken részt vegyen.) A bizottság hosszú munkájának eredményeképpen arra jutott, hogy lehetséges a hagyományos tanítás új értelmezése. Mivel a házassági aktus és a fogamzás között csak statisztikus alapokon nyugvó kapcsolat létezik, az aktus természetesen nem foglalja magában a fogamzás feltétlen lehetőségét. Ezért a hagyomány nem minden egyes aktus életadó képességének megőrzésére vonatkozik, hanem azt kívánja, hogy a házasság a maga teljességében őrizze

és valósítsa meg az életadás lehetőségét. Következésképpen a fogamzásgátló szerek használatának erkölcsi értéke nem attól függ, hogy az aktus biológiai épségét megcsonkítják-e vagy sem, hanem attól, hogy azok milyen mértékben befolyásolják a házasság termékenységét annak teljes tartama alatt. Ennek az álláspontnak a kialakításában Döpfner müncheni érseknek és Josef Fuchsnek, a római Gergely Egyetem erkölcsstan tanárának volt jelentős szerepe.

1966 májusában a bizottság teológus tagjai két alapvető kérdésben megegyezésre jutottak: a fogamzásgátlásra vonatkozó hagyományos egyházi tanítás változhat, és a fogamzásgátlás aktusa nem tekinthető „önmagában vett erkölcsi rossznak”, azaz nem feltétlenül tilos minden esetben. A tizenkilenc teológus közül csak négyen elleneztek ezt az álláspontot. Júniusban a bizottság püspök tagjai maguk között külön is megvitatták a két kérdést. A tizenöt püspök közül kilencen arra a következtetésre jutottak, hogy a fogamzásgátlás nem „önmagában vett rossz”, hárman elleneztek ezt, és hárman nem foglaltak állást. Kilencen úgy gondolták, hogy ezt az álláspontot össze lehet egyeztetni a hagyományos tanítással, öten nem láttak erre lehetőséget, és egy püspök nem foglalt állást.

Miután a kialakult véleménykülönbségeket nem sikerült áthidalni, a bizottság két zárónyilatkozatot adott át a pápának, aki ezután még két évig vívódott a kérdés eldöntésével. A két álláspont röviddel később „kisebbségi” és „többségi” nyilatkozatként vált nyilvánossá. Néhány nappal az enciklika közzététele után a pápa, akit a világ minden részéről felhangzó negatív reakció nagyon megdöbbenett, egyik beszédében megjegyezte, hogy hivatala soha nem nehezedett lelkiismeretére nagyobb súllyal, mint a két évig tartó vajúdás ideje alatt. Tépelődését az egyházban feszült várakozás és sokoldalú találgatás kísérte. Hírek szerint a bíborosi testületből legalább hárman (Suenens, Döpfner és König) megkísérelték őt arra rábeszélni, hogy ne döntsön a kérdésben. Ugyanakkor mások sürgették, hogy a hagyomány mellett tartsa magát.

A „kisebbségi nyilatkozat”, amit Ottaviani bíboros és Colombo érsek, valamint négy teológus támogatott, a hagyomány tekintélyére épült. A természettörvény alapján az egyház sok évszázados tanítása szerint a fogamzásgátlást „önmagában vett rossznak” tekinti. Márpedig a Szentlélek irányítása alatt álló egyház nem tévedhet ebben a fontos kérdésben ilyen hosszú időn keresztül. Ha az életadás folyamatának közvetlen megszakítása erkölcsileg megengedhető lenne, akkor semmi alapja nem volna a házasságot megelőző szexuális aktivitás, a homoszexualitás vagy más szexuális rendellenesség elítélésének sem.

A „többségi nyilatkozat” ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy a „szülői feladat felelős, rugalmas és ésszerű gyakorlása megkívánja a fogamzás korlátozását” a mai világban. Ha a házastársak „... a házasság belső értékeit őrizni és gyarapítani akarják, akkor szükségük van a fogamzás korlátozásának biztos és emberileg elfogadható eszközeire”. A fogamzás biológiai folyamatába történő beavatkozást nem szabad elítélni olyan esetben, amikor az nem a gyermekszületés kizárására, hanem annak szabályozására irányul: „a házastársak szexuális kapcsolatának erkölcsi értéke... nem függ minden egyes aktus direkt termékenységétől”.

A pápai döntés lényegében magáévá tette a zsinatnak a házassági szeretetre és a szülői felelősségre vonatkozó tanítását, ám egy döntő kérdésben visszatért a régebbi, XI. Piusz által képviselt állásponthoz. Amíg a zsinat a gyermekalkdást a házastársi szeretet „koronájának” és „legfőbb adományának” tekintette, az enciklika azt a házassági aktus céljaként állította be, és így bizonyos értelemben visszatért a házasság elsődleges és másodlagos céljai közötti különbségtételhez. A körlevél megismételte XI. Piusz álláspontját a házassági aktus természetes életadó képességének korlátozhatatlanságáról. A házasság emberi és keresztény értelmezése „feltétlenül kizárja annak lehetőségét, hogy az életadás már megkezdett folyamatának közvetlen megszakítását a születésszabályozás

eszközeként tekintjük. Hasonlóan tilos a férfi vagy a nő ideiglenes vagy állandó jellegű sterilizációja is. ... Ugyancsak tilos minden olyan cselekedet is, amely akár a házassági aktus előtt, annak folyamán vagy utána, kifejezetten arra irányul, hogy a fogamzás lehetőségét mint eszközt vagy mint célt megakadályozza.”

Röviddel a pápai döntés megjelenése után teológusok és katolikus szervezetek a világ minden részéről jelezték ellenvéleményüket. Mintegy hatszáz amerikai teológus aláírással megerősített nyilatkozatban jelezte, hogy az enciklikával nem ért egyet. Az 1968-as német katolikus napok résztvevői is hasonló fenntartásokat fogalmaztak. 1969 januárjában a holland egyház pasztorális tanácsa szolidaritást vállalt azokkal a katolikusokkal, akik a tanítás érveit gondos tanulmányozás után sem tudták elfogadni. Néhány évvel később a detroiti egyházmegye pasztorális zsinata is hasonló álláspontra helyezkedett. A szókimondó természetéről ismert Thomas Roberts, Bombay nyugalmazott érseke úgy vélte, hogy az egyháznak nincsen elég ereje ahhoz, hogy ennek a tanításnak érvényt szerezzen a hálósobákban is. Durban érseke, Dennis Hurley a körlevél közzétételét élete legfájdalmasabb tapasztalatának tartotta.

A hetvenes évek elején szociológiai felmérések kimutatták, hogy a nyugati világban a házas katolikusok nagy többsége a családtervezésnek nem csupán a „megengedett” módszereit használja. Ez a tény a mai napig fennáll, a házasságban élő katolikusok 85–95 százaléka a születésszabályozás „elítelt” eszközeire támaszkodik. Ugyanakkor, legalábbis a hetvenes években, a katolikusok vallásos gyakorlatában, a templombajárásban és a szentségek használatában nem következett be kimutatható változás. Észak-Amerikában vallásszociológusok ebből a tényből arra következtettek, hogy a körlevél nem az egyéni lelkiismeretben, hanem a pápai tekintély szerepében okozott válságot. A pápai körlevelet megelőző bizonytalanságra tehát a vélemények és a gyakorlat éles megoszlása következett.

A püspökkari konferenciák pasztorális irányelvek közzétételével igyekeztek a negatív reakciót ellensúlyozni. Azonban ezekben a körlevelekben is a vélemények sokfélesége mutatkozik meg. Az Egyesült Államok püspökei például arra biztatták híveiket, hogy igyekezzenek a pápa útmutatása szerint élni, vagy a bűnbánat szentségének erejéből meríteni. Az osztrák püspökök ugyanakkor kifejtették, hogy „ha valaki vétene a körlevél tanítása ellen, nincs minden esetben az Isten szeretetétől elválasztva, és járulhat szentáldozáshoz gyónás nélkül is, mivel a körlevél nem tartalmaz tévedhetetlen dogmát”. A termékenység lehetőségének önző szempontokból történő rendszeres kizárása azonban nem mentesít a „súlyos bűn terhétől”. Voltak ingadozó álláspontok is. Az ausztráliai püspökök azt hangsúlyozták, hogy „... noha az enciklika ... nem ünnepélyes nyilatkozat, ... tanítása biztos álláspont és hivatalos tekintéllyel rendelkezik”. Ezért „az egyház minden tagjának el kell fogadnia azt. Ennek a kötelességnek a visszaautásítása súlyos engedetlenségnek számít...” Hat évvel később azonban ugyanez a püspöki kar egy papok számára kiadott nyilatkozatban elismerte annak lehetőségét, hogy „... valaki fenntartás nélkül elfogadja a pápa általános tanító tekintélyét, ... és ugyanakkor a kérdés gondos tanulmányozása és imádság eredményeként ebben a kérdésben eltérő véleményre jut”. A kanadai püspökök azt is megállapították, hogy az ilyen személy „... biztosan vétlen, és nincsen az egyház testéből elválasztva...”

A mexikói püspöki kar 1972-es körlevele a személyes lelkiismeret szerepére hivatkozott. A családtervezésre vonatkozó döntésben a házastársak „... vegyék gondosan figyelembe az egyház szent és megbízható tanítását, valamint azokat a sajátos körülményeket, melyekkel szembetalálják magukat”. A francia püspöki kar a fogamzásgátló mentalitás elítélése mellett azt is leszögezte, hogy bár a fogamzásgátlás önmagában nem tekinthető jónak, az nem minden esetben tekinthető vétségnek. Az egyház tanítása szerint az erkölcsi értékek kikerülhetetlen konfliktusát előidéző helyzetekben a magasabb rendű kötelesség

teljesítése a fogamzásgátlás szükségességével is együtt járhat. Ehhez a belga püspökök még azt is hozzátették, hogy a valóságos vagy a látszólagos konfliktusok esetén még a fogamzásgátlás elkerülésére irányuló ismétlődő sikertelenség sem választja el a híveket az Isten szeretetétől.

A kanadai püspökök körlevele hasonló közéleti javasolt. „Mivel nem tagadnak meg semmi isteni vagy katolikus hittételt és nem utasítják vissza az egyház tanító tekintélyét, nincsenek az egyház testéből kizárva”, föltéve, hogy nem adják fel az igazság megtalálására irányuló igyekezetet. A gyóntatók megnyugtathatják azokat is, akik elfogadják ugyan az enciklika tanítását, de „...bizonyos körülmények miatt kötelességeik kikerülhetetlen konfliktusával találják magukat szemben; mint például a házassági szeretet és a szülői felelősséggyakorlat összehangolása a gyermekneveléssel vagy az anya egészségének megvédésével. Ilyen esetekben az erkölcssteológia elfogadott elvei alapján megengedhető az, hogy miután sikertelenül megkísérelték az enciklika útmutatását követni, becsülettel és nyugodt lelkiismerettel folyamodjanak olyan megoldáshoz, ami a körülmények között számukra helyesnek látszik.”

Ez a pasztorális bölcsesség sok felesleges vitától mentette meg a kanadai egyházat, és annak a lehetőségét is biztosította, hogy a vallásukat buzgón gyakorló hívek lelkiismeretükben helyes álláspontra jussanak ebben a bonyolult kérdésben. Remélhető, hogy ugyanez a bölcsesség ma is gyakorolja hatását, amikor egy hangos, de sok zavart keltő ultrakonzervatív irányzat a szülői felelősség gyakorlatának kérdését a pápai tanítás iránti kötelező engedelmességgel igyekszik azonosítani, és megkísérli a józan észnek és a helyesen formált lelkiismeretnek a szerepét a döntésből kizárni.

Egy hozzátétőleges felmérés szerint huszonöt püspökkari nyilatkozat feltétel nélkül elfogadta az enciklika autentikus, azaz „hivatalosan kötelező” mivoltát. Ezek a nyilatkozatok, noha elismerték azt, hogy a körlevél nem tartalmaz „tévedhetetlen” tanítást, hangsúlyozták „hivatalos tekintélyét”, és feltétel nélküli engedelmisséget sürgettek. Tizenhat körlevél abból indult ki, hogy a nyilatkozat nem tévedhetetlen, és ezért a körülmények által meghatározott és a lelkiismeret által helyesnek tartott elvi és gyakorlati eltérést lehetségesnek tekintették. Tizenegy püspöki körlevél bizonytalan álláspontra helyezkedett. E véleménykülönbségeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, mivel a fogamzásgátlásra vonatkozó egyházi tanításról csak így alkothatunk teljes képet. A püspöki nyilatkozatokban megmutatkozó véleménykülönbség azért is jelentős, mivel az elmúlt évtizedben kísérletek történtek arra, hogy a fogamzásgátlás tilalmát az általános egyházi tanítóhivatal „tévedhetetlen” nyilatkozataként állítsák be, arra hivatkozva, hogy a világegyház püspökei azt fenntartás nélkül magukévá tették. A zsinat valóban megállapította annak lehetőségét, hogy a püspökök „a világban szétszórva is hirdethetik Krisztus tanítását tévedhetetlenül”, feltéve, hogy „...a hitre vagy az erkölcsre vonatkozó tekintélyelvű tanításukban maguk között és Péter utódjával az egység kötelékét” megtartják, és „...egyetértének abban, hogy a kérdéses igazságot feltétlenül és végérvényesen el kell fogadni”. Azonban ebből a megállapításból is kiviláglik, hogy a tanítás nem alkotott egyértelmű és végérvényes ítéletet a fogamzásgátlás erkölcsileg megengedhető eszközeiről. A világegyház — a fenti felmérések szerint — ugyanerre a következtetésre jutott. Ez a kérdés tehát továbbra is befejezetlen teológiai és pasztorális probléma marad.

A „család és a modern világ” problémájával foglalkozott az 1968-as püspöki szinodus, újra felvetette a kérdés megoldásának reményét. Ennek a reménynek Francis Quinn Los Angeles-i érsek már a gyűlés kezdetén hangot adott. Az a tény, mondta, hogy az egyházi követelménytől „eltérő gyakorlat” sok hívőt nem tart vissza a szentségek vételétől, azt bizonyítja, hogy „ezt a problémát lelkiismeretükben már sokan megoldották”. Az egyház tanításával szemben tapasztalt ellenállást azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezért van szükség a világegyházra kiterjedő konzultációra, aminek nemcsak az ellenvéle-

mény teológiai problémájával, hanem a születésszabályozás és a szexuális etika kérdéseivel is foglalkoznia kell. Azt is sürgette az érsek, hogy az egyházi tanítás legyen világos, és váljék az alacsonyabb műveltségűek számára is érthetővé.

Basil Hume bíboros westminsteri érsek is hasonló véleményének adott hangot. Az egyházi tanítással szembeni ellenállást nem lehet egyszerűen „emberi gyarlósággal és gyengeséggel” azonosítani, mondta. „Ez sok esetben az egyházat őszintén szerető és lelkiismeretes hívek álláspontjában is fellelhető, akik egyszerűen nem tudják elfogadni azt a megállapítást, hogy a fogamzásgátlás mesterséges eszközei erkölcsileg -önmagukban rosszak-...” Így vélekedett Dennis Hurley durbani érsek is. Nehéz magyarázatot adni arra, hogy „... az életadó képesség mesterséges korlátozása -önmagában vett erkölcsi rossz-, ugyanakkor magának az életnek a kioltása nem az, mint például jogos önvédelem, vagy igazságos háború esetében”. Az a tény, hogy sok hívő és teológus az enciklika álláspontján túlhaladt, a *sensus fidelium* egy jelének is tekinthető, mondta Carter bíboros, torontói érsek. Lehetséges, hogy ezen a tényen keresztül a Szentlélek az egész egyház számára ad valami üzenetet.

A zsinati tanácskozások anyaga nem került nyilvánosságra, de az 1981-ben kiadott pápai körlevélben, a *Familiaris Consortio* tanításában helyet kapott. Ebben a nyilatkozatban II. János Pál megerősítette VI. Pál tanítását. A házasság tapasztalata és a társadalomtudományok megállapításai egyaránt bizonyítják, hogy „antropológiai és erkölcsi” különbség létezik a fogamzásgátlás és a természetes családtervezés között, mondta a pápa. Ez a különbség „... végső elemzésben az emberi szexualitásra vonatkozó két egymással össze nem egyeztethető felfogásban gyökerezik”. A „termékenységi ciklus követése dialógust, kölcsönös tiszteletet, önmegtartóztatást és a felelősség közös gyakorlását...”, valamint a házastársi kapcsolat testi és lelki jellegének elismerését jelenti. Ez „... lehetetlenné teszi (a szexualitás) személytelen használatát. A szexualitás személytelen tárgyként való használata ugyanis lerombolja a test és lélek közötti személyes egységet, és magát az isteni teremtetést sérti meg a természet és a személy közötti aktív kapcsolat legmélyebb szintjén”.

A „terméketlen időszakok” követésével azonban a házastársak „... Isten tervének végrehajtóivá válnak, és saját szexualitásuk áldásaiban részesülnek a teljes önátadás dinamizmusának eredeti mértéke szerint...”

A „fogamzás meggátlása” (*conceptuum impeditio* a latin szövegben) ezzel szemben nemcsak a szexuális közösség „egyesítő” és „életadó” jelentését választja szét, hanem az emberi szexualitást is lealacsonyítja. Megváltoztatja a házastársak kapcsolatát, és érthetlenné teszi azt a nyelvet, amivel „a férj és feleség közötti feltétlen önátadást kell kifejezni”. A fogamzás meggátlása tehát „a házastársi szeretet belső igazságának meghamisítását jelenti”.

A körlevél a házastársak tapasztalatára és a társadalomtudományokra való általános utaláson kívül nem hivatkozik semminemű tapasztalati tényre sem, ami a fenti következményeket megokolná. Felvetődik tehát a kérdés, hogy vajon a fogamzás „mesterséges” meggátolásával minden esetben együtt jár-e a szexualitás, az emberi méltóság és a házastársi kapcsolat ilyen nagymértékű ártalma? Ha pedig ez valóban így van, a „termékenység ritmusának követése” miért nem okoz hasonló károkat, különösen akkor, ha az a gyermekkaldás kizárásán kívül más kifejezett célt nem szolgál? Minél megbízhatóbbá válnak a fogamzásgátlás „természetes” módszerei, annál lényegesebb a körlevél konklúziójának tapasztalati bizonyítása. Ezek a módszerek ugyanis éppúgy meggátolják a fogamzást, mint a „mesterséges” módszerek, és ezzel lehetővé teszik a házastársak „benső önátadásának” önző megakadályozását.

A házastársi tapasztalat kritikus kiértékelése nélkül, és az empirikus tudományok adatainak hiányában a két módszer között csak egy szembeötlő különbséget lehet találni. Ez a különbség a folyamatban rejlik: a „természetes” módszerek használatát az időpont gondos kalkulációjával éri el ugyanezt az eredményt és akadályozza meg az életadás

lehetőségét. Ha azonban csak erre az egyetlen különbségre hagyatkozunk, akkor megint szembetaláljuk magunkat a természet törvény merev és leszűkített értelmezésén alapuló érvekkel szemben felhozott korábbi ellenvetésekkel.

Ennek a tanulmánynak azonban nem az a célja, hogy felelevenítse a születésszabályozás vitáját, hanem az, hogy megrajolja a „magiszterium elfogadott tanításának” körvonalait az egyházban. XII. Piusz pápa „szülői felelősség”-re vonatkozó tanítása már megengedte azt, hogy időszakos önmegtartóztatással a gyermekáldás lehetőségét fontos egészségügyi, gazdasági vagy szociális okok miatt szándékosan kizárják a házasságból hosszabb időre, vagy annak egész tartamára is. Ez a megállapítás nemcsak a házassági aktus és a fogamzás lehetőségének szándékolt szétválasztását tekintette az egyház történelmében először erkölcsileg elfogadhatónak, hanem egyúttal a házassági aktus biológiai épségének feltétlen szükségességét is kérdésessé tette. Ezt ugyanis a hagyományos tanítás éppen az aktus termékenységének mindenkor biztosítása végett követelte meg. Így érthető, hogy a *Humanae Vitae* a születésszabályozás lehetőségét elfogadott ténynek tekintette és csak eszközeinek erkölcsi kérdésével foglalkozott. XII. Piusz óta az egyház hivatalos tanítása ugyanis a „szülői felelősség” gyakorlása révén ugyanolyan erkölcsi fontosságot tulajdonított a gyermeknevelésnek, valamint a gyermekáldás gazdasági és szociális jelentőségének, mint a fogamzás lehetőségének. A hagyomány megváltozására irányuló érvek tehát a szülői felelősség új értelmezésében gyökereztek, és éppúgy nem foglalták magukba a gyermekáldás önző szempontok alapján történő kizárását (azaz a „fogamzásgátló mentálitást”), mint ahogyan a családtervezés „természetes” eszközei sem zárják ki a használatukkal való önző visszaélés lehetőségét. Hasonlóképpen nem az eszközök „természetes” vagy „mesterséges” jellege játszott szerepet a hivatalos álláspont kialakulásában, hanem azoknak a biológiai folyamatokra, magára a házasságra, valamint a házastársak méltóságára gyakorolt feltételezetten káros hatása. XII. Piusz tanítását követve az enciklika hangsúlyozza, hogy ez a káros hatás csak az életadás biológiai folyamatának „közvetlen” (direkt) megszakításával jön létre. Annak „közvetett” (indirekt) megszakítása, például terápiás okok miatt, akkor sem ítéltetik el, ha az „mesterséges” eszközök használatával történik, annak ellenére, hogy a reprodukció biológiai folyamatára gyakorolt végső hatása mindkét esetben azonos. II. János Pál pápa legutóbbi nyilatkozatában is erre a különbségre hivatkozik, amikor az enciklika alapján a fogamzásgátlást „önmagában tilos” erkölcsi rossznak nevezte, aminek tagadása „az Istenre és az emberre vonatkozó keresztény tanítás egyik központi tételét érinti”. (L'Osservatore Romano, 1988. 11. 13.)

Az életadás folyamatának „közvetlen” és „közvetett” megszakítása közötti különbségtétel több erkölcsi probléma megoldásához ad kulcsot. A tanítóhivatal azonban ennek a különbségnek az értelmezését ráhagyja az erkölcssteológiára, alkalmazását pedig a gyóntatók tapasztalati bölcsességére és mindenekelőtt a házastársak tájékoztatáson nyugvó lelkiismeretbeli döntésére bízta. A megkülönböztetést úgy is lehet értelmezni, hogy az életadás folyamata „közvetve” szakad meg minden olyan esetben, amikor a biológiai kár kisebb, mint az a kikerülhetetlen ártalom, amit a szexuális önmegtartóztatás vagy a fogamzás lehetősége jelentene a házastársak egészségére, a házasság gazdasági vagy érzelmi stabilitására vagy a már megszületett gyermekek jólétére és nevelésére nézve. Ennek az értelmezésnek az alapjául nemcsak az idézett püspökkari nyilatkozatok szolgálnak, hanem az a tény is, hogy a hivatalos tanítás sohasem ítélte el azokat az egyházi tanítással egyetértő házastársakat, akik súlyos és kikerülhetetlen kényszerítő okok miatt a születésszabályozás „mesterséges” eszközeihez folyamodnak. Ilyen esetekben az életadás folyamata csak „közvetve” szakad meg, ugyanis az nem a gyermekáldás, hanem a súlyosabb kár elkerülésére irányul. Végső soron tehát az egyház nem fogamzásgátló szerekről vagy azok használatáról alkot ítéletet, hanem a fogamzásgátlás emberi aktusáról, a szabadon elhatározott és végrehajtott döntésről, ami a gyermekáldás lehetőségét önző, azaz

megfelelően súlyos ok nélkül kizárja a házasságból. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyház ítélete a házasság keretein belüli gyakorlatra vonatkozik. XI. Piusz pápától kezdve az egyház állandóan hangsúlyozza, hogy a házastársak aktusának kell a termékenység lehetőségét megőriznie. Ezt az ítéletet azonban nem lehet egyszerűen és minden esetben átvinni a házassági kereteken kívüli nemi kapcsolatokra. Ezeknek erkölcsi kiértékelése nem az aktus termékenységéből, hanem a keresztény szexuális etika alapelveiből indul ki.

Napjainkban sokan már túlhaladtak a *Humanae Vitae*-ben kifejtett erkölcsi állásponton. Felvetődik tehát az a kérdés is, hogy vajon ennek az álláspontnak a védelme nem az „idők jelének” félreismerését jelenti-e? Az emberi szexualitás összetett adottság és sok emberi érték megvalósításának eszköze. Annak biológiai épsége alapján történő értékelése, vagy pusztán a házasság keretei közötti elismerése nagyon is merev és szűkkörű beállítottságnak tűnik a legtöbb keresztény és nagyon sok római katolikus számára is. Erkölcsi tanításunkban számolni kell a szexuális forradalom következményeivel, meg kell találnunk a homoszexualitás társadalmi jelenségének helyes magyarázatát és értékelését, számolnunk kell a szétbomló házasságok következményével és a szexuális kizsákmányolás és elnyomás sokarcú problémájával is. A modern lélektan és társadalomtudomány ismereteinek hagyományunkkal való szintézise helyett a tanítóhivatal látszólag fennakadt a házassági aktus termékenységének „közvetlen” és „közvetett” megakadályozása közötti jelentéktelennek látszó különbségen.

A *Humanae Vitae* hatásának ilyen értelmezése azonban távol áll a valóságtól. Az enciklikának van prófétikus jellegű tanítása is, ami felül áll a véleménykülönbségeken. Valójában ez adja meg a katolikus egyházban az „elfogadott tanítás” lényegét. Az emberi szeretet szexuális kifejezésének igazi feltételei csak a házasság keretei között találhatók meg. Ennek a szeretetnek Isten által adott teremtmény ereje van, ami az életadásban válik teljessé. Ezért tekinti az egyház a gyermekáldást a házastársi szeretet legnagyobb adományának, aminek lehetőségét szabad elhatározással nem szabad visszautasítani. Ez adja meg az egyházi tanítás kiindulópontját az emberi szexualitás sokrétegű kiértékeléséhez, és lehetőségeinek megvalósításához is. Ez a meggyőződés tehát a katolikus hit ajándéka a világnak, amelyben, II. János Pál pápa szerint, egyre kevesebb hely és lehetőség marad az emberi élet és szeretet kibontakozásához.

KUKORELLY ENDRE

„Életnek beszédét tartván elébök”

*Abogy valóságos szent vizeiben lából
és széjjelmászik bamvas darabjaival
vagy int szemével, s elmereng a lelkiünk
csillagos csillogás, hogy magunkkal leszámol
amire bivatkozol, fölborult, Uram
s amire vonatkoztathatunk, megszünt.*

*Abogy kiballatszik valódi működésed
úgy szűköl, mintba ólomrácsok nyomnák
most rámzuban, Uram, fölemel most és fölszáll
és közeledünk, elborít a fényed
s én csapkodok vakon, leverem bábuidd
s a képet a falon, amilyen sose voltál.*

A káplán elbeszélése a visszaigazított keresztről

Ottokar Felix atya a Burgenland északi részében, az erdős Lajta-hegység és a Fertő tó mocsaras-nádas partja közt fekvő aprócska Parndorf lelkeszi hivatalát látta el. Parndorf kör alakú főterével, libaúsztatóival és alacsony, gólyafészekkel koronázott szalmatetős házaival egyike a környék nyomasztó egyházközségeinek, szarmata hangulata komor ellentétben áll az osztrák táj üdeségével. Fiatalkoromból jól ismerem ezeket a helyeket. Mintha hajszálpontosan rajtuk keresztül húzódnék Kelet- és Nyugat-Európa közt a határ. Parndorf egyetlen nevezetessége, hogy a Bécs—Budapest főútvonalon fekszik, az Orient- és az Arlberg-expressz fényes kocsijai átsuhannak a pici állomáson, e világjelentőségű élményben sem Eisenstadtnak, sem a megyei székhelyeknek nincsen részük. A fészek plébániája a Szenvedő Mária apátságának patronálása alatt áll, amely a Rajna-vidéki atyáké. Valójában miért helyezték ide Felixet a bécsi munkásnegyedből, Jedlerseeből, ahol a főtemplom káplánja volt, ebbe az Istentől elhagyott Parndorfba, előttem nemigen világos. Mivel ez az áthelyezés a harmincnégyes esztendőben volt, a kormánycsapatok és a szocialista munkásság szomorú összececsapása után, okom van feltételezni, hogy a káplán azon a véres februáron kompromittálta magát a felettesei szemében, és itt valamilyen megtorló száműzetésben élt. Nem tett erre semmiféle utalást, én meg érthető tartózkodásból nem kérdeztem meg őt. Parndorfban enyémnek kis közössége élt. Körülbelül tíz család, összesen negyven fő. Keskenyen elnyúló kis hazámban voltak ilyen hitközségek, Purbachban, Donnerskirchenben, Breitbrunnenben, Mattersdorfban, Andauban, Frochtenauban, Kobersdorfban, északra egészen Petronellig és Kittseeig, ahol Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország határa találkozik, délre pedig Rechnitzig, a délszláv királyság határáig. Ezek a hitközségek általában néhány régi családból álltak, s az ország egész területén rokonságuk vagy sógorságuk volt. Mindenütt ugyanazokra a nevekre bukkanunk: Fürst, Zopf, Perls, Knopf, Weiner, Roth, Berger, Reissner, Balacz. Az eisenstadti Weil család mellett a Fürstök számítottak a legtekintélyesebbeknek hitsorosaik körében, noha nem abban az értelemben, mint az előbb említettek. Nagy vagyonra nem tettek szert, de már a tizenhetedik században közülük került ki egy sor rabbi és tudós, akik a gettó sajátos szellemtörténetében jelentős szerepet vittek. A Fürst család innen Parndorfból származott, ahova a mostoha sors Felix káplánt is vetette. Itt élt Aladar Fürst, harmincas éveiben járó férfi, fiatal házas, három gyermek apja, közülük a legkisebb, egy fiúcska, Ausztria fekete péntekjén épp háromhetes volt. Aladar Fürst különös, furcsa ember lehetett, hiszen mint a filozófia doktora, Breslau héber szemináriumának abszolvenseként nem jutott jobb eszébe, mint hogy szülőfaluja szalmaviskói közé térjen vissza, s ott elmélyedjék gondosan válogatott művekből álló könyvtárában, amelyet Németországból hozott magával, ezenkívül a helyi rabbi hivatalát töltse be Parndorfban és néhány környéki hitközségben. Parányi imaházban tartotta a szertartásokat, és a környék különböző népiskoláiban adott hittanórákat az izraelita gyermekeknek. Magától értetődő, hogy a fiatal rabbi és a káplán szinte naponta találkozott. S hivataluk jellegének kényes hasonlósága és különbözősége következtében nem kevésbé érthető, hogy a két férfi majdnem egy évvel ezelőttig megelégedett a pusztá köszönéssel. Egy esküvői szertartás alkalmából, amelyben Fürst is érdekelt volt, került sor először hosszabb beszélgetésre. Ezután Fürst látogatást tett a paplakban, ezt a káplán nyomban viszonzta. Kölcsönös meghívások, s mindennek rendszeres, bár visszafogott és nem túl gyakori

érintkezés lett az eredménye. Abból következtettem erre, ahogyan Felix a találkozásairól beszélt. Közte és Fürst között alighanem nemcsak a valláskülönbség húzódott gátló erőként, hanem az az évszázados, mély idegenség, amit nem könnyű áthidalni. Ennek ellenére Felixben kifejezett rokonszenv ébredt Fürst iránt. Inkább az ember, mint az intellektus olvasottsága és műveltsége iránt, utóbbit gyakorlatias gondolkodása miatt nem annyira becsülte, valami más töltötte el mély csodálattal. Ha Jákob valamelyik fiával szóba elegyedett, mindig ugyanazzal a kereskedő vagy sajátosan zsidó közhelyszóttárral kellett számolnia, s ez bizonyos határt szabott a beszélgetéseknek. Fürst feltűnően különbözött mindettől. A katolikus teológia tárgyaiban félelmetesen járatos volt (túlságosan is, gondolta nyilvánvalóan Felix, ahogyan én ismerem): idézte Pált, Tamást, Bonaventurát, Newmant, nagyobb tájékozottsággal, mint erre egy megnyomorított falusi káplán képes lett volna. A lelkész azonban felismerte, hogy Fürst ezen a még mindig hívságos tudásán túl atyai ősi-értelmetlen, bár a sok szenvedés következtében okkal való félénkségét a keresztényekkel szemben is leküzdötte magában, járatlan úton haladt, komoly harcot vívott hite céljaiért. Felix elmesélte nekünk, hogy a rabbi valamelyik megjegyzése milyen megindító hatással volt rá. Egy beszélgetés során hangzott el, s a zsidók missziójáról volt szó. (Eközben a káplán rám vetett egy pillantást „előadó-ágyáról”.)

— Nem tudom, főtisztelendő úr — hangzott a rabbi megjegyzése —, miért tartja az egyház olyan fontosnak, hogy megkeresztelje a zsidókat. Megelégedhetik-e azzal, hogy ezer törtető vagy esendő renegát közül netán két igaz hívőt nyer vele? S aztán meg mi lenne akkor, ha a világ minden zsidója kikeresztelkednék? Eltűnne Izrael. De vele eltűnne az isteni megnyilatkozás egyetlen reális tanúja is. A szentírásnak a mi létezésünk által dokumentált igazsága üres, erőtlen szöveggé válnék, akár a görögök mítoszai. Az egyház nem ismeri fel ennek veszélyét? Mi összetartozunk, főtisztelendő úr, de nem vagyunk egység. A rómaiakhoz írt levélben ez áll: „Die Gemeinde des Christus fusst auf Israel.” Bizonyos vagyok, hogy amíg az egyház, Izrael is él, de szét kell hullania az egyháznak, ha Izrael széthull...

— S mi alapján gondolja ezt? — kérdezte a káplán.

— A mai napig tartó szenvedésünk alapján — válaszolt a rabbi. — Vagy azt hiszi, Isten kétezer éven át hiába engedte volna, hogy túrjunk és túléljünk?

Pénteken, március 11-én, úgy hét óra tájt, a káplán a szobájában ült. Egy órával előtte meghallgatta a rádióban a népszavazás eredményét, a kancellár búcsúbeszédét, s azóta ült, egy helyben, mozdulatlanul. Anélkül, hogy már tisztán látott volna, azon töprengett, hogyan viselkedjék ebben a katasztrófában, amely most rátört a szegény országra. Ekkor kinyílt az ajtó, s Aladar Fürst lépett a szobába. Fürstön ünneplőkabát. Hiszen már megkezdődött a sábesz. Hosszú szempillájú, rövid szakállú keskeny arca még sápadtabb volt egy árnyalattal, mint máskor.

— Bocsásson meg, főtisztelendő úr — kezdte kifulladásra —, hogy így bejelentés nélkül török be magához... Már megkezdjük az ünnepet...

— Úgy gondolom, az események megtörik a sábeszt — jegyezte meg a káplán és közelebb tolta vendégének a támlás széket, Fürst azonban elhárította, hogy helyet foglaljon.

— A tanácsát szeretném kérni, főtisztelendő úr... Mert tudja, én nem számítottam minderre, én egészen meg vagyok... Hallotta, hogy itt van ez a Schoch a környéken, már egy hete... Sturmführer az SA-ban... Egész bandát toborzott egybe, gazdákat, munkásokat a gyutacsüzemből, munkanélkülieket, ülnek a vendéglőben és fenyegetőznek, hogy ma éjszaka minden zsidót megölnek...

— Azonnal elmegyek az öreg Schochhoz — mondta a káplán —, tőle ez a surbankó még tart...

Ez nem így volt, Felix is tudta. Az idős Schoch Rust járás egyik legmódosabb gazdája volt és jó katolikus. Legkisebb fiával, Peterrel nem volt szerencséje. Amikor a fiú alig tizenhat

évesen apja egyik cseléd lányát teherbe ejtette — ami falusi felfogás szerint még nem számít akkora bűnnek —, tettelesen megfenyegette a lányt, majd a lány minden megtakarított pénzét kilopta a bőröndjéből. Ebből szóbeszéd lett, s igen nagy dühbe hozta az öreg Schochot. Elküldte Petert Leobenbe, erdésziskolára. Mivel azonban a fiú a népiskola hat osztályán is csak végigbúcsúzott s még írni-olvasni is épp hogy megtanult, már a felvételi vizsgán megbukott, ahol pedig bármelyik favágó megfelelt. Kudarcáról nem számolt be odahaza, inkább a mozgalmas városban maradt, ahol jobban érezte magát, mint otthon, s elmulatott egy csomó pénzt, amit állítólagos tanulmányai költségére csikart ki az öregből. Normális időben Peter pályafutása bizonyosan tragikus véget ért, de napjainkban kézre jött neki a Harmadik Birodalom kifizetendő „mozgalma”. Ez a „mozgalom” ravasz előrelátással vonzotta magához az ilyen semmirekellőket, hiszen a szellemi tehetségtelenség korántsem zárta ki a kíméletlen erőszakra való zseniális képességet. A módos parasztfiúból tehát „illegális tag” lett, s nem utasította vissza a pártkassza napi öt schillinges támogatását, amelyből cigarettaszükségletét fedezte. Néhány heveskedés, bűncselekmény következtében beírta nevét a párt történetének nagykönyvébe, s amikor kénytelen volt több hónapi börtönrre bevonulni, azon mártírok sorába lépett elő, akiket Berchtesgaden aztán felszabadított a „megaláztatás és üldöztetés alól”. Ez volt tehát az ifjú Peter Schoch, akinek pusztá neve hallatán halálos rettegésbe esett dr. Aladar Fürst.

Most mégiscsak leült. A káplán pohárka sligovicát nyújtott neki.

— Nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni — vélekedett.

— Hát hogyné kellene — mondta Fürst. — Lehet, hogy azt kellene... Hallgasson ide, főtisztelendő úr, egy óra múlva indul egy vonat a magyar határra... Arra gondoltam, nem kellene mégis... Adjon nekem tanácsot... Hát persze, szegény feleségem még csak egy hete kelt fel a gyermekágyból... Mit tegyek, főtisztelendő úr, adjon tanácsot, nekem úgy tetszik, ez a dolog máris több mint égetően sürgős...

Ekkor Felix olyat tett, amit azóta sem tudott megbocsátani magának. Előttünk ezt nem mondta, de kiéreztem a hangjából. Igen rossz tanácsot adott. De hát ki is volna képes ilyen helyzetben dönteni, most jó tanácsot ad vagy rosszat?

— Valóban itt tudna hagyni ilyen hirtelen mindent, doktor Fürst — kérdezte. — Hiszen még az új kormányt sem ismerjük. Ki tudja, talán minden másképpen alakul Ausztriában, mint gondolnánk... Várjon még egy-két napig...

— Köszönöm a tanácsot... Talán igaza van... Nagyon nehezemre esett volna itt hagyni a házat, a családom már időtlen ideje itt él, én is egyedül ezért jöttem vissza ide Parndorfba a nagyvilágból... Talán...

A káplán kikísérte őt a csillagfényes éjszakába. — Holnap átmegyek, megnézem, mi van magukkal — mondta búcsúzóul.

Fürst azonban, mielőtt csüggedten távozott volna, azt mondta:

— Csak egyvalamitől félek, főtisztelendő úr, hogy a fajtánk túlságosan elpuhult már és a sok üldöztetés során elveszítette elődeink ősi erejét és tartását...

Rákövetkező nap reggel kilenc órakor — a káplán épp azon töprengett, vasárnapi prédikációjában majd meddig menjen — tompa zaj és kiáltozás zavarta meg, a főtér felől hallatszott a csukott ablakon át. Úgy, ahogy volt, kirohant a házból, kalapot, felöltőt se vett. A téren akkora tömeg gyűlt össze, mint legfeljebb hetivásár alkalmából szokott. A kopár parndorfi síkság tanyásai, de még Neusiedl am See lakosai is ideözönlöttek a „hecc” reményében — szőlősgazdák, cselédek, cseléd lányok, néhány munkás a közeli gyutacs-üzemből, a cukorgyárból, sokféle lézengő, aki minden csődülethez odafurakszik. A tömeg közepén katonás rendben felsorakozva egy szakasz fehérharisnyás, egyenruhájukat barna ing és karszalag egészítette ki. Az előtt az épület előtt sorakoztak fel, amelynél mutatósbab egész Parndorfban nem volt. Talán illetlen mondani, hogy épp a Fürst család tulajdona volt ez a pompás épület, a környéken különben az egyetlen kétemeletes ház, de hát Aladar

Fürst nem tehetett róla, hogy valamelyik őse több mint kétszáz esztendeje épp ilyen házra tett szert. A földszinten, a kaputól jobbra és balra két nagy kereskedés volt, Sigmund Kopf Polgári Sütődéje meg Samuel Reissner és fia Vegyes- és Gyarmatárúkereskedése. A két üzlet tulajdonosa, feleségük, gyermekeik, a segítők ott álltak kis csoportban a kapu előtt, középtűt a fiatal Aladar Fürst, az egyetlen, aki emelt fővel állt és nem látszott rajta megtörtség. A rémült kis csapattal szemben Peter Schoch állt peckesen, automata fegyverrel a kezében, mellette pedig egy apró, izgága emberke, acélkeretes szemüveggel, fején piros szolgálati sapka. Ez utóbbi Ignaz Inblicher, a parndorfi vasútállomás főnöke volt. Peter Schoch, a ritka csinos alkatú fiatalember, épp most fejezte be szónoklatát:

— Néptársaim, németek, tűrhetetlen egy német néptárs szemében, hogy mindennapi kenyerét egy zsidó pékségből kapja. Ezért a német nép nevében a Kopf pékséget árszítottnak nyilvánítom... Kopf helyébe ezennel Leopold Havranek néptársunk lép... Sieg Heil...

Peter Schoch erőltetett irodalmi német nyelven beszélt, amelynek hézagain leplezetlenül ki-kibújt a dialektus. A barnaingesek üvöltöttek utána, hogy Sieg Heil. A tömeg szokatlanul csöndben volt, részvétlennek és kíváncsinak tűnt. Ebben a pillanatban az izgága emberke, a piros sapkás állomásfőnök vette át a szót.

— Tisztelt uraságok, itt minden rendben fog menni, nálunk nem létezik túlkapas, minden parancs szerint történik, a németiség egyenlő a szervezethez... Egyetlen haja szála sem fog meggörbülni senkinek... Csupán egy kötelezvényt muszáj aláírniuk, hogy szabad akaratukból rendelkezésre bocsátják minden ingóságukat és elhagyják a német területet... Végső határidő visszavonhatatlanul a mai nap, délután négy óra... Akit a ház lakói közül azután még itt találunk, a kellemetlen, nagyon is kellemetlen következményekért magát okolja... Csakis két út járható a zsidó kérdés megoldásában. A Führer az ő végtelen jóságában a másodikat választotta...

A káplán tüstént belátta, ő itt mást nem tudna elérni, csupán saját személyét is veszélybe sodorná feleslegesen. Hazarohant és elkezdett telefonálni, felhívta a csendőrpárancsnokságot, a megyei előljáróságot, az eisenstadti tartományi kormányt. Mindenütt kitérő vagy elutasító választ kapott. Legjobb akaratukkal sem tudnak mit tenni. A párt közvetlenül Berlinből kapja utasításait. Felix atya hirtelen elhatározással elrohant az egyik birtokoshoz, akinek autója volt, s félóra múlva már Eisenstadt felé száguldott. Ott Ponciustól Pilátusig mindenkihez elszaladt, végül Burgenland apostoli kormányzójánál, egyházmegyei előljárójánál, ilyen-olyan monsignorénál kötött ki. A prelátus feltűnő komorsággal fogadta. Mivel Bécsben az egyházi felettségnek úgy tetszik, hogy az új vezetéssel, amely a tanítás szerint ugyanúgy Istentől kell hogy származzék, bizalmas legyen, egy falusi lelképásztornak ő is csak a teljes pártatlanságot ajánlhatja. Nagyon is jól tudja, mit terveztek a mai napra szerte a falvakban, mégis ama nyomatékos kívánságának adna hangot, hogy az egyház részéről az üldözött zsidók érdekében semmiféle beavatkozás ne történjék. Ezek az események joggal elítélendők, de semmiképp sem esnek a tisztelt atyák hatáskörébe.

Mire a káplán a parndorfi főtérré visszaérkezett, a templom éppen elűtötte a harmat. Aladar Fürst háza előtt ott állt a Moritz Weiner-féle fuvarozóvállalat két teherautója.

A pékségből, a vegyeskereskedésből és a szárazkapun át ágyat, szekrényt, asztalt, széket cipeltek és raktak fel az egyik teherautóra. Inblicher állomásfőnök minden egyes holmit megvizsgált, engedélye nélkül semmiféle kiadni az üldözötteknek. Minden darabot, ami megtetszett neki, azon nyomban félre kellett tenni. A barnaingesek gúliba rakták fegyverüket s csak lebzseltek fel-alá nevetgélve. Schoch és cimborái a vendéglőben tanyáztak. Szélcsend volt, a helysére különös, tejszerű köd ereszkedett. Az üldözöttek csoportja két családdal bővült. Most már húsz főnél többet számláltak. A káplán elcsodálkozott, milyen izgatottan és fejvesztetten szökdelnek ide-oda, százféle fölös utat járnak és láthatóan semmi elképzelésük sincsen. A gyerekek is mohó kíváncsisággal nézték

ezt a jövés-menést. Mindannyian kókadt árnyékokhoz hasonlítottak, amiket a láthatatlan szél ide-oda ingat. Felix atya belépett a rabbi lakásába. A gyermekágyból alig felgyógyult, törékeny asszony, aki Németországból származott, kapkodva rendezkedett. Hegyként tornyosuló ágynemű, asztal- és fehérenemű közepén állt és egy agyontömködött utazókosárba próbálta mindezt belegyömöszölni. Szeme a gyengeségtől és kétségbeeséstől szinte kimeredt. A szomszédos szobából békés gyermekcsacsogás és a csecsemő követelődző sírása hallatszott át. Fürstöt a káplán a könyvespolc előtt találta. Néhány száz kiválogatott könyv halmozódott a rabbi előtt. Kezében egyetlen könyvet tartott s elmélyülten olvasott benne, arcán a mosoly árnyalata. Ennek a zsidónak a látványa, aki olvas, amíg körülötte összeomlik a világ, igen mély benyomást tett a káplánra. (Maga vallotta be később nekünk.)

— Nagytiszteletű doktor Fürst — szólalt meg végül a káplán —, én sajnos rossz tanácsot adtam magának... De hát ki sejthette ezt... Magának szerencsére magyar útlevele van... Talán a Jóistennek magukkal különb terve van, mint velünk... Talán azzal, hogy megnyilatkozik, ki akarja a veszély zónájából vinni a népet...

Aladar Fürst tekintete hosszan a papéba mélyedt, a káplánt ez annyira meghatotta és megnyugtatta, hogy végül maga is segített a kiválasztott könyveket lecipelni.

Egy óra múlva mindenki útra készen állt. Inblicher a kitelepítendőek legértékesebb holmiját visszatartotta, a legszebb bútort, az ezüstöt, a nők minden ékszerét, az árut meg a pénzt, amit meg tudott kaparintani, hiszen minden üldözöttet, még Fürstöt is, ingre vetköztették és kínos motozásnak vetették alá. A rabbi könyvtárát az állomásfőnök megvető pillantással továbbengedte. Mivel mindennek „rendben kellett lezajlania” és „a németiség egyenlő a szervezethez”, a hátramaradó tárgyakról részletes kimutatást készített a boldogtalanoknak, hogy ezzel a pusztá rablást hivatalossá tegye és a törvényesség szintjére emelje. Peter Schoch az első teherkocsi vezetője mellé ült, és már ingerülten hadonászott. A barnaingesek ütlegetéssel, dühödt rúgásokkal zavarták fel az üldözötteket az első teherautóra. A kisgyerekek keserves sírásba kezdtek. A bámészkodó falunépe meg se pisszent, a kíváncsi tekintetekből nem lehetett kiolvasni, helyeslik vagy ellenzik magukban a történeteket. Schoch emberei már beindították a motorkerékpárokat. Ekkor Felix káplán szorosan Ignaz Inblicher elé állt: — Állomásfőnök úr! — mondta és kiegyenesedett. — Nem tudom, kinek a megbízásából és egyáltalán hivatalos megbízásból teszi-e ezt ön... De felhívom a figyelmét, ha önhatalmul cselekszik, egyszer majd felelősségre fogják vonni érte, így vagy úgy... Ezek az emberek háromszáz éve itt élnek bizonyítottan Parndorfban és a lakosságnak még soha nem volt panaszra oka... A városokban talán másképpen van, de itt ez a helyzet... Most már halálra ijesztette őket, büntetésnek ennyi elég, elégedjék meg vele és várja meg, hogy erről a dologról törvényes rendelkezés legyen...

Az izgága, acélkeretes szemüvegű emberke kéjesen szívott egyet a cigarettáján, majd a füstöt a káplán arcába fújta: — Csak ne sűrölgessen, tisztelendő úr — suttogta barátságosan —, itt mindenki sorra kerül. És a papi urak lesznek a következők, erre megesküszöm magának... De ha kiejt még egy szót ezekért a mocskos zsidókért, maga is felszállhat közéjük jó társaságnak...

— Ezt is teszem — mondta a káplán és egyetlen ugrással fönt termett a teherautón. Az ott levők értetlenül bámultak rá. Fürst felesége mellett talált magának helyet. Fürstné karján tartotta a csecsemőjét, a rabbi a másik gyermeket, a kicsinyke kislányt próbálta megnyugtanni. A legidősebbet, a négyéves kislányt a káplán vette az ölébe és tréfálkozott vele. Az első teherautó elindult. Nyomában a másik is. Aztán felvonítottak a motorkerékpárok.

Elhaladtak Neusiedl mellett, azon a széles úton, amelyik a tó mentén, bár ezt innen nem lehetett látni, a magyar határhoz vezetett. Miért nem a főútvonalon haladtak a legnagyobb

határátkelőhely, Hegyeshalom felé, az Schoch titka volt. A morranó autók tetején senki sem szólt, csupán a gyerekek kérdezték időnként siránkozva. A káplán megpróbált a száműzöttekbe bátorságot önteni, de a süketnémák homályos, üres tekintetével hallgatták. Néhány idős és beteg ember is volt közöttük, például az öreg Kopf, a pék édesapja. A Rust szabad város köfőjtőjéhez leágazó utat már maguk mögött kellett hagyniuk, amikor alkonyattal leszállt a tó felől az a fojtogató, sűrű köd, amelytől ez a vidék olyan babonásan félt. Schoch megállította az oszlopot. A barnaingesek lekászálódtak motorjukról. Rövid parancs hangzott: — Leszállni! Lepakolni! Teherautók vissza! — A kísérteties ködben, amely magába nyelte a fényt, a rohamosztagosok rávetették magukat a második teherautóra. Komódok, kredencek, féltett házi ingóságok, mindenfajta konyha- és ebédlőfelszerelés zúdult le az úti sárba és törött szanaszét. Az asszonyok fájdalmas jajdulásba kezdtek. Felix megragadta Schoch kezét és ráordított: — Mit művel? Megőrült maga?

A Sturmführer mellbe taszította a papot úgy, hogy az hátratántorodott. — Kuss, csuhás, téged is elkaplak még!

Ezután a rabbi könyvei kerültek sorra, akár a repkedő madarak, követték a pusztuló házi ingóságokat. Aladar Füst odaszaladt. De amikor a káplán lehajolt, hogy legalább egy-egy könyvet megmentsen, Füst rászólt:

— Minek? Nem mindegy? Ha vesznie kell az embernek, vesszen csak minden...

— Irány az út jobb oldala — vezényelt Schoch —, indulás előre! — S a barnaingesek letaszították a tétovázókat, fiatalt, öreget, a szabad mezőre. Senki sem maradhatott az úton. Nem voltak tekintettel sem aggastyánra, sem gyermekekre. Ha elpusztul valamelyik az erőltetett menetben, annál jobb. Törvényenkívüliek ezek mind, olyanok, akiket már az állam meg nem véd, ellenkezőleg. S mikor juthat valaki civilizált korban, Európa közepén, ilyen engedélyezett, sőt támogatott embervadászathoz, amilyen ez itt? A vadászok rázkódva rohögtek a ziháló vadat, ahogy árnyékként ingott ide-oda előttük. A köd egyre sötétebbnek mutatkozott. A káplán hirtelen érezte, bokáig, majd térdig jéghideg vízben gázol. Betévedtek a mocsarasba, amely Mörbischnél a tavat körülfogja. Felix magasba rántotta a négyéves kisfiút, akit eddig kézen vezetett. Bal karjával átfogta, jobbjaival közben a fiatal anyát támogatta, aki csecsemőjével már alig vonszolta magát...

Itt az elbeszélő hirtelen elhallgatott. Szürke szeme kifejezéstelenül meredt ránk a pórússos archból. Arra használtam a szünetet, hogy megkérdezzem:

— Káplán úr, ott a mörbischi mocsarasban föltette magának a kérdést, miért van mindez így?

— Még a választ is meg tudtam adni rá, kedves doktor... Az emberiségnek folytonosan büntetnie kell önmagát... Méghozzá a szeretetlenség bűne miatt... Mindaz, ami ma történik, bizonyos értelemben annak a mérhetetlenül nagy szeretetlenségnek a következménye, amely világunkat elárasztja...

A csodával volt határos, hogy ezután a „lerövidítés” után viszonylag hamar kijutottak a mocsárból és újra elérték az országot. S még inkább csoda volt, hogy senkinek baja nem történt, senkinek sem vészett el senkije, semmije. Az éjszaka beálltával metsző hideg támadt és felszakadt a köd. Amott Mörbisch fényei látszottak. Mindenki futásnak eredt. Mörbisch szélső házain túl volt a határ. A szülőföld, tegnap még természetes helye meghitt életüknek bennük máris pokollá vált, oda egyikük sem fordul vissza.

Az éjszaka nagyon sötét volt. Fagyos szél kerekedett. Az osztrák vámpépület felől már a hódítók zászlaja lengett. A határőrség, amelyet még nem váltottak le, mihelyt megpillantotta az SA-legénységet áldozataival, eltűnt a színről. Az út a magyar határállomásig, alig száz lépésnyire onnan, szabad volt. Aladar Füst összegyűjtötte a menekülők útlevéleit. Néhányé közülük, a sajátja is, magyar útlevél volt, mivel a Saint Germain-i és trianoni békeszerződés után sok burgenlandi különböző okokból megtartotta régi állam-

polgárságát. A rabbi az iratokkal átment a magyar oldalra. A káplán elkíserte. Peter Schoch vidáman füttyörészve poroszkált a nyomukban. A vámos odaát az irodájában pillantást sem vetett az útlevelekre. — Van az uraknak, kérem, permissziójuk a bécsi magyar királyi főkonzultól?

Aladar Fürst szája elfehéredett. — Miféle permisszió, az Istenért?

— E hónap mai napján, déli tizenkettőkor érvénybe lépett rendelkezés szerint a határátlépés csak a főkonzulátus permissziójával lehetséges.

— De hát ez lehetetlen — nyögte Fürst —, mi erről semmit se tudtunk, és már nem is tudtuk volna megszerezni a permissziót. Csak hat óra haladékot adtak nekünk...

— Ehhez nekem, kérem, semmi közöm...

Schoch lépett oda s vágta le az asztalra „nyilatkozatát”, amely szerint az elűzöttek saját kezű aláírásukkal igazolják, hogy önszántukból, minden kényszer nélkül kívánják elhagyni hazájukat.

— Hívja ide a felettesét — mondta a káplán, s ezt úgy mondta, hogy a határőr felállt s ellenkezés nélkül végrehajtotta a parancsot.

Jó tíz perc múlva karcsú, őszes tiszt kíséretében tért vissza, a tisztén messziről látszott, hogy a császári és királyi hadseregben szolgált. Idegesen babrált az útlevelekkel, közben a káplán, saját jövőjével nem törődve, élesen rátámadt.

— Tanúja voltam, őrnagy úr, amikor ezeket az embereket néhány órával ezelőtt kifosztották és áthajtották őket a mocsáron idáig a határig, kíméletlenebbül, mint az állatokat... Dr. Fürst úr magyar állampolgár, mások közülük is azok, amint az útlevelekből láthatja... Kultüremberek között nem létezhetik olyan jogszerű rendelkezés, amely a védelmet keresők elől lezárhatja a határt.

— Na-na, tisztelendő uram — szólalt meg a tiszt és sötét szemében keserűséggel Felixre nézett. Majd sóhajtva hozzáfűzte: — Nehéz, igen nehéz...

— Hiszen csak néhányan vagyunk — kérte Fürst —, a legtöbbnek rokonai vannak Sopronban... Nem leszünk az állam terhére...

Az őrnagy homlokát ráncolta egy darabig s gondolkodott, majd úgy döntött:

— Menjenek vissza a határ túloldalára és várjanak! Felhívom Sopront, a főispánt.

Az osztrák határőrség előtt szabad tér volt. Balra a tóparti nádashoz vezetett az út, jobbra beleveszett a szőlőskertekbe. A szabad téren a barnaingesek motorjaik fényszórójával megvilágított színpadot alkottak. Az idős férfiakat beteretelték a fénykörbe s a koncentrációs táborok jól bevált példájára azzal szórakoztak, hogy az elesőknek gyors tempóban guggolást vezényeltek. — Föl—le—egy—kettő! — Egy idő múlva az öreg Kopf szívgyörcsöt kapott és összeesett. Addig rugdosták, amíg talpra nem állt. A káplán közel járt ahhoz, hogy beálljon a megkínzottak közé és megossza velük ezt a megaláztatást. De tudta jól, ennek a tettének sem lenne semmi hatása, hacsak nem a győzelemtől részegültek állati röhhögése. Egy gondolat újra meg újra fölmerült benne aznap éjszaka. A cellában elmondta nekünk: — Ezek a szerencsések mindig vétkeznek, ezek a szerencsétlenek pedig mindig bűnhődnek. — Nézősereg is gyűlt, mörbischiek és a magyar határról az örök. A káplán látta, amint az egyik altiszt kiköp és meglöki a mellette állót: — Ha ilyesmit kéne végigélnem — mondta —, én bizony családostul kiirtanám magamiat...

Már félóra múlva megérkezett az autó a főispánnal, Sopron, a német—magyar megye székhelye csupán néhány kilométerre esett a határtól. A megye vezetője kedélyes, kővér ember, azzal a könnyed eleganciával, amit testes férfiak oly gyakran igyekeznek viselni. Arca piros volt, bajsa fehér, s még ebben a kutya hidegben is izzadt. Előbb mindenkit maga köré gyűjtött, majd csípőre tette a kezét, hogy szétfolyó alakja jól fessen, és lovaglótartásban, fél lábon hintáztatta magát:

— Ejnye, gyerekek, mit műveltek itt nekem? Én nem hághatom át a törvényes rendelkezést, én csak egy végrehajtó tisztviselő vagyok, én kezeskedem a belügyminiszter-

nek... Magyarország jogállam és mi a keresztény kurzust visszük... De ultra posse nemo teneatur... Nem teremtheték precedenst... Hogyan is? Ha én ma benneteket átengedlek a határon, holnap újak jönnek és hivatkoznak rá... Ez lenne belőle, be kell látnotok... Magyarország olyan ország, amelyiknek levágták a karját meg a lábát, munkanélküli van temérdek, ez hiányozna csak... Megértettetek engem... Hát eredjetelek szépen haza, ahányan csak vagytok... Én személy szerint nagyon sajnálom...

— Mielőtt ezek hazamennének — szólalt meg a csendben Peter Schoch —, mi valamennyiüket halomra löjük... — S mindnyájan érezték, a Sturmführer szava nem pusztá fenyegetés. Először Aladar Fürst igyekezett nyugodt hangon megértetni, teljesen lehetetlen csecsemőt, kisgyermeket, félig még gyermekágyas asszonyt, de idős embereket is itt a szabadban (mi az hogy a szabadban), a semmiben éjszakáztatni, hiszen ott, ahol sem egyik ország, sem másik ország nincsen, ott valóban a semmi van. Nem könyörgött, csak szelíd hangon beszélt, mint aki pontosan tudja, miféle sors vár rá. A káplán azonban könyörgött s a magas beosztású hivatalnokot kérlelte Krisztus nevében, legalább erre az éjszakára fogadja be a határ túlsó oldalán az elűzötteket, mert sem Mörbischben, sem más osztrák településen nem fogadnák be őket, az iménti fenyegetésről nem is szólva. A főispán kitartóan hintázott a fél lábán és törölgette az izzadságot magáról. — De, főtisztelendő úr, miért nehezíti a dolgomat még jobban? Azt hiszi, én nem vagyok ember és nem szenvedek ettől? A kormány egyszer s mindenkorra lezárta a határt... Igazán nagyon sajnálom...

A főispán vigasztalóan valami ennivalót osztott ki sofőrjével az asszonyok közt, Sopronból hozta magával. Vajon a jellemén múlt, hogy az ennivaló amolyan olcsóféle édesség volt, amelyet a perecesek árulnak az utcán? Az asszonyok ernyedttel kézzel vették át s nem is nyúltak hozzá. Az őrnagy a bajuszát rágtá s meredten a csizmája orrát bámulta. Ekkor a főispán félreintette őt és a káplánt. Föl-le járkáltak a két határpőület között.

— Eszembe jutott valami — mondta a főispán —, talán kiűt lehetne... De én nem tudhatok róla, megértette, őrnagy úr?

Aztán kifejtette elgondolását. Az őrnagy látszatra engedje át a társaságot a határon, de az éjszaka folyamán, legjobb ha a tavon át, csempéssze vissza őket Ausztriába. Ezzel egyszerre eleget tesz a törvénynek is, a humánus követelményének is.

Az őrnagy megállt és kihúzta magát.

— Főispán úrnak csak csippentenie kell a szemével, és én ebben az esetben megkerülöm a törvényt... De magam is családapa vagyok, és ahhoz nem adom oda magam, hogy nőket és gyerekeket egyszerűen halomra löjjenek...

— Ahogy gondolja, kedvesem, ez csak amolyan ötletféle volt — mosolygott a főispán és beszállt a kocsijába anélkül, hogy a káplán magasra emelt kezére ügyet vetett volna.

Az éjszaka valamennyire kivilágosodott. Nagyon fehér, negyedféle hold jött fel az égre, s mintha metszőbbé tette volna a hideget. A közeli szőlőskertben présház körvonalai rajzolódtak ki, talán csak hajlék volt, amely szüretkor védelmet nyújt a szél és az eső elől. Aladar Fürst ide vitte a végleg kimerült asszonyt és a kicsinyeket. A káplán a négyéves fiúcskát cipelte, aki a karján aludt. Közben az őrnagy a magyar határőr-laktanyából takarókat küldött, szalmazsákokat, kenyeret és kávékat osztatott szét. Parancsot adott, hogy emberei állítsanak fel két sátrat, egyet a férfiaknak, egyet a nőknek. A barnaingesek egyre rosszabb kedvvel figyelték saját földjükön ezt a berendezkedést, de alighanem szégyelltek megakadályozni. A káplán ellenállt a kísértésnek, hogy Mörbischbe menjen és szállást kérjen a maradék éjszakára a paplakban. A káplán edzett férfi volt, nem viselte meg a szabadban töltött éjszaka. Egy üveg tejet kért az őrnagytól a gyermekek számára. Amint az adománnyal a présházhoz közeledett, a tér felől hirtelen éles vezényszót hallott.

— Eligazítás! Férfiak, sorakozó!

Az épp alváshoz elnyújtózó árnyak fölkecmeregtek és egybeverődtek a motorkerék-

párok reflektorfényében. Utolsónak Aladar Fürst jött. Amíg a többiek halkan nyögdécseltek, ő szelíden és egykedvűen nézett maga elé. Peter Schoch peckesen vonult előttük. A barnaingesek teli torokból nevettek. Most következett a fő attrakció. Schoch nagyobb fa horogkeresztet tartott a kezében. Kinézetre előtte szegényes sírkereszt lehetett, a mörbischi temetőből hozta, vékony léceket szögeztetett rá, így változtatta a végső győzelem szimbólumává. A feltartott horogkereszttel szorosan Fürst elé állt és ráüvöltött:

— Rohadt zsidó! Te vagy a rabbi... Ugye?

Nem kapott választ.

— Ha már nem szólalsz meg, legalább ezt itt megcsókolod, rohadt, szemét zsidó, a csuhás meg elénekli hozzá a kirjelejtont...

Aladar Fürst átvette a horogkeresztet és hátralépett. És ekkor valami egészen váratlan történt. A káplán szó szerint így mondta el nekünk a cellában:

— Egy zsidó rabbi tette meg azt, amit valójában nekem kellett volna megtennem... Visszaigazította a meggyalázott keresztet...

Fürst félig behunyt szemmel cselekedett, mintha álomban tette volna, nem túlságosan gyors mozdulatokkal. Sorra letörte a kis léceket, amelyek a keresztből horogkeresztet formáztak. Halálos csend volt. Senki sem gátolta meg. Egy barnainges hirtelen felkiáltott:

— Zsidó kutya, nem hallod, a magyar hív téged... Futás!

S valóban, Aladar Fürst megfordult és hatalmas, vad ugrásokkal futásnak eredt Magyarország felé. Az életéért futott. Hiába. Lövés dördült. Azután még egy. A barnaingesek rávetették magukat a felbukottra, taposták vasalt csizmájukkal, mintha bele akarnák tiporni a földbe. Odaát magyar vezényszó hangzott. Előreszegzett szuronnal a magyar határőrség indult a gyilkosokra, harci dühtől reszketve. Elöl az őrnagy kibiztosított fegyverrel. Schoch és cimborái ott hagyták áldozatukat, felugrottak motorkerékpárjaikra és benzinbűzt hátrahagyva elrobogtak. A sebesültet a magyar határépületbe vitték és ott egy tábori ágyra fektették. Hamarosan megérkezett az őrnagy által hívott orvos. Kétoldali tüdőlővést állapított meg. Azonkívül több bordáját törték szegénynek és mindenütt súlyos zúzódást szenvedett. A káplán Fürst feleségével igyekezett törődni, aki elveszítette a hangját az ijedtségtől. Tágra meredt szemmel kucorgott az ura mellett, s hangtalanul mozgott a szája. A csecsemő vékonyka, éles hangja áthatított a helyiségen. Az anya nem nyújthatta neki oda a mellét. Reggel felé meghalt Aladar Fürst. Mielőtt eltávozott volna, felnyitotta a szemét. A káplánt kereste. Tekintete nyugodt volt, már mindentől messze és megbékélt.

Halálával Aladar Fürst megmentette hitközsége legnagyobb részének életét. Az őrnagy megszegte a törvényt, kockára téve egzisztenciáját, átengedte őket a határon. Az idősök, a betegek, az asszonyok és a gyermekek elmehettek Sopronba. Őt, ereje teljében levő férfi ott maradt. Nekik azt ajánlotta, északnak vegyék útjukat. Azt a hírt kapta, hogy Pozsonynál a csehszlovák határ még nyitva van. A tó túloldalán kellene valamilyen lehetőséget keresni a továbbjutásra.

Kalász Orsolya fordítása

A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültügy

A közelmúlt magyar és lengyel történelmének lényeges fejezete a hazánk földjére menekült lengyelek sorsa a második világháború idején. A tények sokszor feledésbe merültek, hosszú évekig szólni sem volt szabad róluk, pedig a magyarországi lengyel menekültügy szerves része nemcsak a két nép barátságának, hanem a hitleri Németországgal szemben kibontakozott ellenállási mozgalomnak is. Az elmúlt másfél évtizedben számos ilyen tárgyú feldolgozás látott napvilágot, de ezek csak érintették a magyar katolikus egyház szerepét a lengyel menekültek gondozásában. Szándékkal vagy csak a dokumentumok hiányában, vázlatosan rajzolták meg a magyar egyházak szerepét, pedig enélkül nem kaphatunk teljes képet erről a korszakról.

Lengyel menekültek magyar földön 1939 őszén

1939 szeptemberének közepére a német hadsereg gyakorlatilag felmorzsolta a lengyel csapatok ellenállását, és megszállta Lengyelország jelentős részét. A lengyelek nem adták fel a küzdelmet. Mind otthon, mind pedig a haza határain túl tovább folytatták a harcot. Azonnal hozzáfogtak az ellenállás nyílt és titkos szervezeteinek megalakításához, hogy folytassák a harcot Németországgal szemben. 1939. szeptember közepén megindult a lengyelek áradata Magyarország felé. A lengyel hadsereg zárt és felbomlott egységei a lengyel–magyar és a lengyel–román határ felé menekültek. Románia felé a politikai megfontolás vezérelte őket, hiszen a két állam katonai szövetségben állt egymással, és román földön a lengyel emigráció biztos feltételeket remélt magának. Ezzel szemben a németbarát román kormány mind a katonai, mind pedig a polgári menekülteket azonnal internálta, zárt táborokban helyezte el, és az esetek többségében rosszabb körülmények közé kerültek, mintha otthon maradtak volna.

A magyar–lengyel határon 1939. szeptember 10-én jelentek meg az első lengyel menekültek, és a következő napokban tízezrével érkeztek. Hozzánk az évszázados barátság hozta őket, valamint az, hogy ismeretes volt előttük az az erőfeszítés, amit a Teleki-kormány 1939 tavaszától a súlyosbodó német–lengyel ellentétek kiegyenlítése érdekében tett. Ismeretes volt az is, hogy a Németországhoz több szállal fűződő Magyarország ellenállt a németeknek, nem engedett a lengyelelles propaganda, nem engedett át saját területén német egységeket Lengyelország ellen, sőt semlegességi nyilatkozatot akart tenni. Ez utóbbi ugyan elmaradt, de a következő hetekben, hónapokban és években ennél sokkal többet tettek a lengyelekért. A németek nagy nyomást gyakoroltak a magyar kormányra: követelték a lengyelek kiadatását, a velük szemben megnyilvánuló rokonszenv visszaszorítását, tiltakoztak, hogy a magyar kormányzati szervek a nemzetközi egyezményekben rögzítetteken túl is segítik a lengyeleket. Ugyancsak tiltakoztak a lengyel katonákkal szemben megnyilvánuló rokonszenv, és a lengyelek szervezett továbbszóktatása miatt is.

A harcoló lengyel katonai főparancsnokság és a kormány képviselői 1939. szeptember 17-től Budapesten tárgyalásokat kezdtek arról, hogy a magyar kormány milyen feltételeket

biztosít nagyobb létszámú lengyel menekült befogadására, biztosítja-e a genfi egyezményekben rögzített és a magyar törvényekbe is beiktatott kötelezettségeket. E tárgyalások eredményeként nyíltak meg a menekültek előtt a határátkelők, utasították 1939. szeptember 21-én a lengyel katonai parancsnokságok egységeiket a magyar földre történő áttelepülésre. A katonai menekültek a Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya felügyelete alá tartozó katonai táborokba kerültek, lefegyverzésükről, a hadianyagok tárolásáról a határ menti magyar honvédparancsnokságok gondoskodtak. A polgári menekültek a Belügyminisztérium IX. szociális osztályának gondozásába kerültek. Ennek élén dr. Antall József (1896–1974) miniszteri tanácsos, a háború éve alatt menekültügyi kormánybiztos, 1945 után kisgazdapárti újjáépítési miniszter állott. A magyar kormány tehát a lengyel menekültügyet nem rendőri, hanem szociális kérdésnek tekintette. Ez volt az a pont, amiben a magyar kormány „túllépte” a nemzetközi egyezményben foglaltakat, s ezzel lehetőséget biztosított a lengyel emigráció nyílt és titkos ellenállási központjainak megszervezéséhez.

A háború első napjaiban még nem lehetett látni a fegyveres konfliktus mélységét és végét, így a menekültekről történő gondoskodást hosszabb távlatokra kellett megtervezni és megszervezni. Túl a szociális gondoskodáson, figyelemmel kellett lenni az emigrációval együtt jelentkező problémákra: a fiatakorúak oktatására, kulturális lehetőségek biztosítására, a morális kérdések megoldására. Minderre azonban csak a végleges táborokba történő irányítás után kerülhetett sor. A katonai táborok valóban zárt és a honvédparancsnokságok által őrzött rendszert alkottak. A polgári menekülteket viszont szállodákban, panziókban és magánházakban helyezték el, a polgári „tábor” határa azonos volt a befogadó helység közigazgatási hatáiraival. Ezen belül a menekültek szabadon mozoghattak, a választott lengyel táborvezetőség kérelmére a magyar táborparancsnok, aki azonos volt a helyi magyar közigazgatás vezetőjével, bármikor eltávozást adott nekik. A menekültek kezdetben — 1939 szeptemberétől decemberéig — központi ellátásban részesültek, de 1940 elejétől a végzettségtől és a család létszámától függően differenciált napidíjat kaptak. Ennek havi végösszege meghaladta az akkori magyar átlagkeresetet. Emellett munkavállalási engedélyt kaphattak, szállásköltségeiket továbbra is a magyar állam vállalta magára. A katonák esetében továbbra is fennmaradt a központi ellátás, de a rendfokozatuknak megfelelő kiegészítő zsoldot fizettek nekik. Ennek ellenére ők is élhettek a munkavállalási lehetőséggel.

A genfi egyezmény értelmében a katonai és polgári menekültek érdekvédelmi szervezeteket szervezhettek, ezek tanácsadó és véleményezési joggal rendelkeztek a magyar hatóságok mellett. Természetesen kialakultak a titkos lengyel katonai szervezetek is, amelyek megszervezték több tízezer lengyel katona továbbképzését Franciaországban, ahol újjáalakult a lengyel emigráns kormány és hadsereg. A polgári szervezetek — a Lengyel Polgári Bizottság — a magyar hatóságok ösztönzésére és jelentős anyagi segítségével gondoskodtak a menekültek művelődési és kulturális tevékenységéről, önálló egészségügyi és orvosi ellátásáról. A legjelentősebb a lengyel ifjúság általános és középiskolai oktatása volt, de külön engedéllyel felsőfokú tanulmányok végzésére is lehetőség nyílt.

A magyar katolikus egyház a lengyel menekültekért

A menekültek megsegítésére megmozdultak a hazai és a külföldi segélyező szervezetek, de a munkába bekapcsolódtak az egyházak is. Számtalán volt a magyar katolikus egyház lengyelbarát tevékenysége is.

A magyar katolikus egyház 1939 szeptemberétől meghatározó szerepet játszott a lengyel menekültek anyagi és erkölcsi gondozásában. Eddigi kutatásaink ezt nem tárták még fel kellő mértékben. A hozzánk menekült közel százezer lengyel többsége katolikus volt, de jelentős számú zsidó vallású is érkezett velük. Az utóbbiak elsősorban a várható zsidóellenes német rendszabályok elől is menekültek, kerestek védelmet vagy továbbmenekülési lehetőséget magyar földön. Így a katolikus egyház kettős szerepet vállalt: egyfelől a lelki gondozást, másfelől az üldözöttek védelmét. Valójában e kérdések kerültek megbeszélésre 1939. szeptember utolsó napjaiban Esztergomban Serédi Jusztinián hercegprímás és August Hlond (1881–1948) bíboros, a lengyel katolikus egyház feje között. Hlond bíboros Magyarországon keresztül menekült Rómába, néhány napot Budapesten és Esztergomban töltött. A két egyházfő közötti megbeszélésen körvonalázódott a lengyel papság magyarországi tevékenysége. Serédi bíboros később Mieczysław Radonski wrocławai püspökkel is tárgyalt. Hlond és Radonski elsősorban a lengyel papság szabad mozgását, papi tevékenységük szabad gyakorlását kérte a magyar hatóságoktól, s ezt azonnal meg is kapták. Serédi bíboros utasította papságát, hogy mindenben segítse, támogassa a lengyel menekülteket, a németül vagy valamelyik szláv nyelven beszélő papok azonnal vegyék át a lengyel menekültek lelki gondozását. A szerzetesházak és a lengyel menekülteket befogadó városok és falvak plébániái ingyenkonyhákat nyitottak, szeretet adományokat gyűjtöttek a lengyeleknek. Serédi bíboros a belügy- és a honvédelmi miniszterhez írott levelében a lengyel papok szabad mozgásának biztosítását kérte, valamint azt, hogy arányosan irányítsák őket a nagyobb és kisebb lengyel táborokba, biztosítsák nekik a lelkipásztori munkát. Ugyancsak kérte, hogy engedélyezzék a Hlond bíboros által elrendelt és általa elismert Lengyel Lelkeszi Hivatal működését. E szervezet első vezetője a már említett Radonski püspök volt, akit feladatában (1939 novemberében) Piotr Wilk-Witoslawski ferences szerzetes, tábori lelkész őrnagy követett. (Radonski püspök csatlakozott a francia földön újjászervezett lengyel hadsereghez, tábori püspökként szolgált a világháború évei alatt.) A Lengyel Lelkeszi Hivatal szervezetéhez tartozó lengyel papok valóban teljes szabadsággal, az ország egész területére érvényes utazási engedéllyel rendelkeztek. Itt kell megjegyeznünk azt, hogy egyes németbarát katonai parancsnokok korlátozni igyekeztek a lengyel papokat tevékenységükben, de Serédi bíboros minden esetben a leghatározottabban tiltakozott a katonai és polgári hatóságoknál.

Az első hónapokban a menekültek létszámához képest a táborokban működő lengyel papok száma kevésnek bizonyult, így előbb még Radonski püspök, később Wilk-Witoslawski tárgyalásokat folytatott a magyar földön megtelepült titkos lengyel katonai parancsnokságokkal, hogy az általuk megnevezett lengyel papokat a katonai futárszolgálat a megszállt lengyel területről segítse át Magyarországra. A hivatalos névjegyzékek szerint 40–50 lengyel pap tartozott a Lengyel Lelkeszi Hivatalhoz, akik a Belügyminisztériumtól kiemelt napidíjat, a Honvédelmi Minisztériumtól — katonai lelkészek esetében — rendfokozati zsoldot kaptak.

A Lengyel Lelkeszi Hivatal a Bp. Veres Pálné u. 36. sz. alatt működött, itt vezették az emigráció anyakönyveit, intézték ügyeiket, tartottak fenn szeretetadományaiknak raktárakat. Azonban az igazi központ Kőbányán volt, ahol a múlt század utolsó évtizedeiben Budapesten megtelepült mintegy 30–40 ezer lengyel munkás (igaz, többségük az első világháború után repatriált az újjáalakult Lengyelországba) századunk első évtizedében külön templomot emelt magának. E lengyel plébániát Dragos Károly lengyel születésű piarista szerzetes, plébános irányította. (A templomot 1927-ben a már említett Hlond bíboros szentelte fel.) A lengyel papság nagy segítségére volt a pálos és a piarista rend. A piaristák pesti kápolnájában (ma az Egyetemi Színpad terme) minden vasárnap volt lengyel nyelvű mise, így ez a fővárosban élő lengyelek találkozási helye lett. Ennek

kezdeményezője Tomek Vince, a rend későbbi egyetemes főnöke volt, Boharczyk Péter atya pedig a lengyel oktatás megszervezésében szerzett érdemeket.

A lengyel egyházat és általában a menekültügyet segítő magyar szerzetesrendek között kell említenünk a Szent Vincéről elnevezett irgalmas nővérek rendjét, amely gondoskodott a lengyel emigrációs egészségügyi intézmények — így a győri lengyel kórház és öt fiókintézménye —, valamint a keszthelyi Lengyel Aggokháza betegápolásáról és élelmezéséről. A ferences nővérek viszont a gyermekintézmények — óvodák, vidéki lengyel általános iskolák — anyagi megsegítésében vállaltak jelentős szerepet.

A lengyel papság szerepét élénk figyelemmel kísérte a német elhárítás, majdnem minden német tiltakozó jegyzékben szerepelt tevékenységük. A lengyel papok, élve mozgásszabadságukkal, aktívan részt vállaltak az evakuáció megszervezésében, a hírszerzésben, sőt Krakko—Budapest—Róma útvonalon titkos futárszolgálatot is fenntartottak Rzepko-Laski Czesław jezsuita szerzetes irányításával. Ez a futárszolgálat nemcsak a egyházi információkat továbbította a megszállt haza és a Vatikán között, hanem a katonai ellenállás titkos üzeneteit is vitte Rómán át a lengyel kormányhoz, a lengyel főparancsnoksághoz. A futárszolgálat tagjai papok és szerzetesek voltak, pihenőállomásaik magyar kolostorok és plébániák lettek. A lengyel papság tevékeny részvétele miatt a budapesti német követség 1942-ben több, magyar földön tartózkodó lengyel pap kiadatását kérte, így Wilk-Witoslawskiét és Rzepko-Laskiét is. A Belügyminisztérium ekkor „kénytelen volt” Wilk-Witoslawskit a siklósi „büntető táborba” — fél évre — áthelyezni, ami természetesen nem jelentette tevékenységének korlátozását. Antall József Wilk-Witoslawskit gyakran kérte — hivatalos ügyek megbeszélésére — Budapestre, vagy postáját külön futárral küldette le Siklóásra. Magyarország német megszállása után Wilk-Witoslawskit azonnal letartóztatták, hamarosan Rzepko-Laski is a németek fogságába került. Mindketten Dachaubá kerültek, de szerencsésen túléltek a koncentrációs tábor szörnyűségeit.

Lengyel zsidó menekültek magyar földön

Az előzményekben már szoltunk a Magyarországra menekült lengyel zsidókról, akiket elsősorban a németek megtorló intézkedései késztettek szülőföldjük elhagyására. Sokat a félelem, sokat a józan meggondolás késztetett a távozásra, nálunk menedéket és védelmet reméltek. A fennálló magyar zsidó törvények értelmében a magyar társadalmaknak velük szemben is bizonyos megkülönböztetést kellett volna alkalmazni, ezt azonban sem a katonai, sem pedig a polgári hatóságok nem hajtottak végre. Antall József utasítására a határ közelében működő fogadó- és nyilvántartó bizottságok senkit nem vettek zsidó vallásúként a névjegyzékekbe, kivéve azokat, akik minden körülmények között ragaszkodtak ehhez. A Belügyminisztérium kérésére a Lengyel Lelkeszi Hivatal minden zsidó részére keresztény papírokat adott ki. Serédi bíboros is utasította papságát, hogy minden hozzájuk forduló lengyel zsidónak adjanak ki katolikus vallásról szóló igazolást, de óvta őket az erőteljes áttérítési akcióktól, mivel a menekültek „az üldözés elől változtatták meg tartózkodási helyüket”. Valóban a magyar egyházi intézmények gyakran nyitották meg kapuit a lengyel zsidó menekültek előtt, főleg a nyílt üldözés idején, 1944 nyarától. Serédi bíboros utasítására kiemelkedő tudású zsidó lengyel értelmiségieket Esztergomban helyeztek el, az ő védelme alá kerültek, és olyan — a bíborosi palotához közeli — házakban helyezték el őket, amelyeknek két kijárata volt, hogy veszély esetén könnyen elmenekülhessenek.

A magyar földön menedéket talált lengyel zsidók létszámával kapcsolatban eltérő nézetek tapasztalhatók. Pontos adatot nem lehet mondani, mivel 1939 őszén igen sokan azonnal távoztak Magyarországról, majd az evakuáció során is jelentős volt a továbbutazók

száma. A magyar hatóságok azokat a lengyel zsidókat, akik ragaszkodtak vallásuk pontos megnevezéséhez, előbb fővárosi zsidó közösségeknél helyezték el, majd a végleges táborok kialakítása után Fajszon, Kalocsán, a katonáknak Vámosmikolán és Kadarkúton alakítottak külön tábort. A keresztény papírokkal ellátottak névsorát vagy titokban tartották, vagy csak akkor vették lajstromba, ha már rendelkeztek keresztény papírokkal. A magyar földön megfordult lengyel zsidók létszáma 5–10 000 között mozoghatott, bár egyes szerzők 20–30 ezerre teszik a számukat. Az biztos, hogy a lengyel zsidók idemenekülése nem záródott le 1939 őszén, hiszen 1940 tavaszától jelentős létszámban érkeztek Kelet-Galíciából, a szovjetek által megszállt lengyel területekről is, elsősorban Lwow, Stanislawów, Kolomyja környékéről. 1941 után az átmenekülésben nagy segítséget kaptak a megszálló magyar honvédségtől, akik vöröskeresztes vonatokon és katonai szerelvényeken is szóktettek át lengyel zsidókat, sőt — amint Baló Zoltán emlékiratában is közli — a magyar tiszték mentési akciókat is szerveztek. Ezekben aktívan részt vett a magyar katolikus egyház is. Szorgalmazására — teljesen titkos körülmények között — a Belügyminisztérium IX. osztálya Vácott felállította a 150 férőhelyes Lengyel Tiszti Árvák Otthonát. Itt valójában olyan lengyel zsidó gyermekeket helyeztek el, akiket a németek által megszállt területről mentettek ki. A kollégiumi rendszerű iskolában az óvodás kortól a középiskolás korig foglalkoztak velük, az iskola fenntartását a magyar hatóságok mellett a lengyel kormány biztosította. Legfőbb patrónusa a Lengyel Lelkesi Hivatal és a váci püspökség volt, az intézet élén Franciszek Swider és a már említett Boharczyk piarista szerzetes állt. Az 1944 tavaszán letartóztatott Antall József és Wilk-Witoslawski ellen a német hatóságok egyik legfőbb vádjá éppen a váci árvaház megalapítása és működtetése volt.

Ezen az iskolán kívül még több Pest környéki faluban létesítettek kisebb-nagyobb bentlakásos iskolaotthont a lengyel zsidó gyermekek részére. Ilyen volt a rákosfalvi 35, a csillaghegyi 33 fős iskola, a szentendrei, a leányfalusi és a csobánkai óvoda, de ezeket 1943-ban — a németek határozott követelésére — felszámolták, lakóit később a váci árvaházban helyezték el. A Dunakanyarban működő ilyen iskolaotthonok részben a katolikus egyház, részben a szentendrei szerb katolikus püspökség költségén működtek. E tekintetben lényeges, hogy a balatonboglári Ifjúsági Táborban működő Lengyel Gimnáziumban és Liceumban összesen 123 zsidó vallású lengyel gyerek tanult.

Balatonboglárral kapcsolatban külön kell szólnunk Varga Béla prelátrusról, a Független Kisgazdapárt parlamenti képviselőjéről és a párt egyik vezetőjéről, aki igen fontos szerepet játszott a Balaton környéki lengyel iskolák létrehozásában. A lengyel iskolai rendszer alapjai 1939 őszén körvonalazódtak, amikor a magyar földre érkezett lengyel fiatalokat Antall József kezdeményezésére és irányításával Zamárdiba gyűjtötték össze és részükre ifjúsági tábort szerveztek, majd megkezdtek a lengyel nyelvű oktatást is. Ez az alapfokú és középiskola lett a mintája a hazánkban létrehozott lengyel iskoláknak. 1940 tavaszán azonban német tiltakozásra fel kellett számolni. A léte forgott kockán, amikor Antall József közreműködésével Balatonboglárra telepítették át. Itt Varga Béla plébános a lengyel iskola céljaira átadta és saját költségén átalakította a katolikus kultúrházat. Ide települt a lengyel elemi iskola és gimnázium, amely hivatalosan továbbra is Ifjúsági Táborként működött, de valójában kollégiumi rendszerű iskolaotthon lett. Varga Béla közismerten népszerű volt a lengyelek körében, a későbbi emlékiratok gyakran szólnak emberségéről és bátorságáról. Balatonboglár lett a menedéke a németek által „körözött” lengyel vezetőknek, futároknak, a magyar földön át Nyugatra tartó politikusoknak. Itt tartózkodott rövid ideig Rydz-Smigly lengyel marsall is, aki később meghalni tért vissza titokban hazájába. Ide menekítették Mikolajczyk lengyel miniszterelnök helyettesét — Sikorski halála után kormányfő — fiát, akit később Varga Béla kísért ki Svájcba.

Angelo Rotta és a lengyel menekültek

A lengyel menekültek gondozásában és a zsidó üldözöttek érdekvédelmében különösen fontos szerepet játszott a Római Szentszék budapesti követsége, személy szerint Angelo Rotta nuncius. A Vatikán 1939 őszétől anyagi segítséggel közvetlenül is bekapcsolódott a lengyel menekültügybe. Nemcsak szeretetadományokat osztott szét, hanem a világháború éveit mintegy 18 millió pengővel támogatta a lengyel iskolákat, egészségügyi intézményeket, kulturális szervezeteket. Az anyagi támogatás mellett azonban a nuncius nyíltan is fellépett a lengyelek mellett, Antall Józseffel szoros kapcsolatot tartva. A magyar kormányzat lengyelpolitikáját nyíltan támadták a németek, de azért a Nyugat számára Magyarországnak is fel kellett tárnia a lengyelek érdekében tett intézkedéseit, be kellett mutatnia az itt élő lengyelekkel való bánásmódot. Éppen ezért kezdeményezte a Nemzetközi Vöröskereszt a különböző keresztény egyházak és segélyező szervezetek látogatásait, hogy így képet alkothassanak a másik Magyarország munkájáról. Angelo Rotta nunciuson keresztül Antall József bizalmas információkat továbbíthatott a lengyel emigráns kormányhoz, rajta keresztül juttatta el a honi lengyel ellenállástól kapott névsorokat stb. Angelo Rotta országjárása során több alkalommal felkereste a lengyel táborokat, iskolai és kulturális rendezvényeket. 1943. májusi országjárása után tette azt a sajtónyilatkozatot, amelyet a nyugati lapok azonnal leközöltek: „... Egy eltiport nemzet földönfutóit és nyomorultjait jöttem meglátogatni, ehelyett teljes szabadságban élő, gondtalan, életvidám, egészséges telepeket láttam.”

A nunciatúra nyílt lengyelbarátsága 1944 márciusa, a német megszállás után vált különösen fontossá. Angelo Rotta nemcsak a lengyelek, hanem minden magyar földön menedéket találtak érdekében szólt. 1944 áprilisában a lengyelek letartóztatása ellen tiltakozott a magyar külügyminiszternél és a német követhél. E napokban a legsúlyosabb helyzetbe a polgári menekültek kerültek, hiszen a Belügyminisztérium új vezetése leállította segélyezésüket, így megélhetésük és fizikai létük került veszélybe. (Az elmaradt segélyek töredékét később megkapták, felügyeletükről viszont a Honvédelmi Minisztériumnak kellett gondoskodnia.) Ezekben a nehéz hetekben — a magyar barátok közvetlen segítsége mellett — csak egyházi támogatást kaptak, amelyek megszervezésében a nunciatúra aktívan részt vállalt. Angelo Rotta személyesen is közbenjárt minden egyes lengyel kiszabadításáért, készségesen vállalta a budapesti lengyel intézmények iratanyagának elrejtését, számtalan esetben adott ki lengyeleknek menleveleket, búvóhelyet keresett az üldözötteknek a magyar egyházi és világi intézményekben. Különösen a lengyel zsidó menekültek ügyét kísérte figyelemmel, így országjárásai során többször is felkereste Fajszot, Kalocsát, Vámosmikolát és Kadarkutat, 1944 tavaszától igyekezett a Nemzetközi Vöröskereszt mellett a Vatikán védelmét is biztosítani nekik. Missziója sikerrel járt, mivel a hozzánk menekült lengyel zsidók aránylag kevesebb áldozatot vesztettek, elsősorban azok közül, akik egyénileg próbálták a menekülésüket megszervezni.

Konrád Györggyel és Mészöly Miklóssal*

Filippinyi: Létezik-e Közép-Európa? Politikai, transzpolitikai, nosztalgikus vagy geográfiai fogalomnak tekinthető-e? Ezt a kérdést egyre több író, politikus és újságíró teszi föl. Az írók nagyon régóta, talán az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása óta foglalkoztak azzal, mit jelent Közép-Európában élni. Konrád Györgyöt és Mészöly Miklóst azért kértem meg, hogy beszéljünk erről, mert úgy érzem, munkásságukban, esszéikben, szépirodalmi műveikben ezt a kérdést boncolgatják. Nem csupán azért, mert Mészöly Miklós legutóbbi kötetének *Volt egyszer egy Közép-Európa* a címe, és nem csupán azért, mert Konrád Györgynek néhány hónappal ezelőtt a Világosság című folyóiratban *Középen* címmel jelent meg ilyen vonatkozású írása, hanem azért is, mert úgy érzem, ez a téma végigkísérte egész eddigi munkásságukat. Külön utakon járnak, gondolataik azonban gyakran találkoznak. Véleményem szerint ne csak a közép-európaiságról beszéljünk, hanem arról is, mit jelent ez a fogalom az irodalomban, az író számára.

Konrád: Azt hiszem, az emberi történelem minden tartós jelenségének utólag születik meg a neve. Közép-Európa fogalma a 20. században vált közkeletűvé. Természetesen úgy, mint a kontinens földrajzi közepe, ősidők óta létezett. Történelmi értelemben a magyar, a cseh és a lengyel királyság megalapítása óta beszélhetünk róla. Később ezek az államok elvesztették szuverenitásukat, más birodalmi szervezetekbe kellett bekapcsolódniuk. Így ezen a tájon természetessé vált a hűbéri értelemben vett csatlós szerep és a szuverenitás vágyának kettőssége, a büszkeség, a méltóság és az okos alkalmazkodás közötti dilemma. A közép-európai népek ezekkel a problémákkal szembesültek, amelyek megoldása nagy körütekintést, jó stratégiát, bonyolult látásmódot igényel — ez a fajta viselkedés tekinthető talán közép-európainak. Hogy az irodalomban létezik-e? Hát persze.

Filippinyi: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után egyre inkább előtérbe került a közép-európaiság gondolata. Ez a gondolat a századfordulón, a századelőn született művekben erősödött meg, leginkább Joseph Roth: *Radetzky induló* című regényében, Kafka műveiben, vagy Musli: *A tulajdonságok nélküli ember* című művében.

Mészöly: Fontosnak tartom a kérdésben a Habsburg-monarchia történelmi szerepét, ezért időben egy kicsit vissza kell ugranom. Természetes, hogy a Habsburg Birodalom fennállásáig szükségtelen volt hangsúlyozni Közép-Európa létét. Éppen a Monarchia történelme tette Európa színterévé ezt a területet. Európa történelme nyugaton és keleten egységes egészet alkotott, Európát közös vállalkozásként lehetett értékelni: integrálódtunk hozzá, pápát ajánlottunk neki, nálunk is virágzott a reneszánsz. A Monarchia megszűnésével azonban ez az egységes államalakulat megszűnt, s helyén csupán a hiány érzete maradt. Ez a hiányérzet tette hangsúlyossá Közép-Európa létét, illetve nem-létét, ez hozta létre Közép-Európa politikai, szellemi és irodalmi vetületét.

* Elhangzott a Magyar Rádió 1989. szeptember 12-i *Társalgójában*.

Közép-Európa létezésének kérdését hol teátrálisan, hol akadémikusan vetik föl. Pár hete egy budapesti nemzetközi írótalálkozó egyik központi témája is ez volt. Az osztrák költő, Artmann kétségbe vonta még a kérdés fölvetetőségét is, és úgy fogalmazott, hogy azt sem érti, miről van szó.

Filippinyi: Úgy tudom, másutt Brodskij is hangot adott kétkedésének.

Mészöly: Igen, léteznek ilyen nézetek, én azonban ezekkel mélységesen nem értek egyet. Ebben az elzárkózásban a Közép-Európát rossz értelemben igazoló egyfajta provinciális gondolkodási attitűdöt vélek fölfedezni, hiszen aki valóban Európához tartozik — vélik —, annak nincs szüksége arra, hogy gomblyukába tűzve viselje közép-európaiságát. Európa szerintem ugyanis „közös vállalkozás”, de a közös vállalkozás nem jelenti egyben az uniformizált Európát is. Létünkkel kell színesítenünk, gazdagítanunk Európát. A konferencia egy tehetséges indiai írónőjének szavai szerint az író olyan szivacs, amely magába issza mindazt, ami körülötte található. A közép-európai író *itt* szivacs, itt kell magába innia mindazt, ami itt, és nem Hispániában vagy Angliában történt meg.

Filippinyi: Azt hiszem, Európát és kultúráját valóban nem lehet ilyen mereven Nyugat-, Kelet-, és a köztük lévő Közép-Európára osztani. Ha ennek ellenére mégis megállapítjuk, hogy Közép-Európa politikai, földrajzi fogalomként és történelmi helyzetként létezik, ezt némi szomorúsággal tesszük. A *Közép-Európa* című kötet írásai a tatárjárásról, a törökdúlásról, Buda fölszabadulásáról, az 1950-es évekről szólnak, s a könyv olvastán rá kell jönnünk, hogy mindezt ily módon csak itt Közép-Európában lehetett megélni. Úgy érzem, ez a közép-európai irodalom alapvető bázisa, s a közép-európai író azért van olyan nehéz helyzetben, mert ezeket az állandó kudarcélményeket kell valamilyen módon feldolgoznia.

Mészöly: Új kötetemen magam is, és még jópáran az olvasóim, kritikásaim közül, azért lepődünk meg, mert évtizedeken keresztül úgy könyveltek el, mint akinek művészete távol áll nemcsak Közép-Európától, de a magyar valóságtól is, vagy durvábban fogalmazva: nyugati burzsoá eszmék kolportálója vagyok. Ezért volt érdekes számomra is, hogy amikor áttekintettem írásaim egy részét francia kiadóm számára a *Volt egyszer egy Közép-Európa* című kötethez, rájöttem, hogy legtöbb írásomat furcsa, számomra is ismeretlen kohézió fogja össze.

Filippinyi: Ez közép-európai regény.

Mészöly: Igen, erre azonban írás közben nem figyeltem föl, mert én nem tudatosan akarok közép-európai lenni, hanem csak úgy, ahogyan azt az indiai írónő megfogalmazta — úgy látszik, én igyekeztem öntudatlanul is szivacs lenni. És amit magába szívott ez a bizonyos szivacs, arra szeretnék vagy szeretik azt mondani, hogy Közép-Európa. Így állt össze bennem ez a kötet, és belső megnyugvással és felismeréssel tapasztaltam, hogy az adottból merítettem, és ez lett belőle.

Konrád: Az ember nehezen méri föl helyesen saját teljesítményét, ám a könyveknek köszönhetően egy későbbi korban talán határozottabban fognak kitűnni a közép-európaiság jellemző jegyei. Így válnak majd a zártabb művek is nyitottakká, függetlenül attól, hogy Prágában, Varsóban vagy Szekszárdon íródtak, ugyanis közös maggal rendelkeznek. Kafka *Perében* egy fekvő ember ágya mellett egy reggel két vadászatra öltözött úr jelenik meg, és letartóztatják. Kafka korának kedélyes Prágájában ez még kicsit mesebeli,

megfoghatatlan történetnek tűnt, azóta azonban már elég sok emberrel megesett ez Európának ebben a részében. A kívülről érkező meglepetések, hogy egyszer csak megváltozik egy ország vagy egy város neve, hogy megszűnik valamilyen mesterség értelme, hogy népcsoportok egyszer csak bűnösökké válnak — ez az élmény mintha természetesebben hatna ebben a térségben. Ez pedig elbizonytalanodáshoz, létbizonytalansághoz vezet, az ember már azt sem tudja, mik is az igazán értékes dolgok.

Mészöly: Génjeinkben mi még mindig hordozzuk a közös Európa álmát, s azt az illúziót, hogy mi ennek szerves részei vagyunk, voltunk.

Konrád: Voltunk is, meg nem is. Az bizonyos, hogy a Habsburg Birodalom a térség első igazán jelentős gazdasági közössége volt. Mindazonáltal a birodalomból még gróf Széchenyi Istvánnak sem volt könnyű kiutaznia, hiszen angliai útjához magától Metternichtől kellett útlevelet kérnie. Széchenyi Metternich mellett ült az Opera páholyában, és Metternich így szólt hozzá: Grófom, azzal, hogy Vas megye rendi gyűlésén latin helyett magyarul beszélt, kirúgta az épület sarokkövét. És a megszülető nyelvi nacionalizmus, mint a Pandora szelencéjéből kiszabaduló szellem, szétvetette ezt a szellemkastélyt, amelyet egyedül a közös király és császár személye tartott egybe. Ha kihal egy orosz vagy egy német dinasztia, az orosz és a német továbbra is egységes állam és nemzet marad. Nem így a Habsburg Birodalom, amely utódállamok sokaságára esett szét.

Mészöly: A történelemből jól tudjuk, a sarokkő hasonlattal élve, hogy a legerősebb sziklának is megvan a maga Achilles-sarka. Ha ma megérett az idő a továbblépésre, a javításra, akkor nekünk pontosan kell tudnunk, hogy hol található ez a sarok. A mai nemzedéknek mérhetetlenül nagy felelőssége és feladata, hogy tegye meg azt, amit itt meg kell tennie.

Konrád: Azt hiszem, mai Achilles-sarkunk a személyes emberi szabadságjogok körüli konszenzus. Ez kötheti össze például a magyarokat és a románokat is. Közös elemi érdekünk, hogy senkinek se kelljen többet félnie. Ha a románoknak nem kell már félniük, akkor az erdélyi magyaroknak sem kell. Ez a törekvés összekötheti az egész régiót, s ez a demokratikus mozgalmakat, átalakulásokat elkerülhetetlen és elháríthatatlan jelenségekké teszi, mert mihelyt az emberek tömegesen törekszenek arra, hogy ne féljenek, akkor már nem is félnek annyira.

Mészöly: Még azt tenném hozzá, hogy meg kell találnunk a félelem leküzdésének egyetlen ésszerű és reális módját: a századok alatt felgyülemlett jogos, vélt vagy jogtalan sérelmeket toleranciával kell szemlélnünk. Mindnyájan évszázados beidegződések áldozataivá váltunk. Ezeket kölcsönösen fel kell ismernünk, és fölkeltenünk magunkban az érzékenységet egymás iránt.

Filippinyi: Az író feladata az, hogy ezeket az évszázados igazságtalanságokat felidézze, s megjelénítésükkel enyhítsen rajtuk.

Mészöly: Nekünk kezdeményezőknek kell lennünk, ezt egész egyszerűen lételemünknek mondhatnám. Okos ügyvédi stratégiánk pedig az lehet, hogy nekünk kell először kezdet nyújtanunk a másoknak. A támadásból sosem lesz kézfogás. Valakinek el kell kezdenie a megbékélést.

Konrád: Ezzel én is egyetérték, mert a nemzeteknek hosszú az emlékezete, s megőriznek minden rossz és minden jó emléket. A nemzeti érzékenység mellesleg gyakran válhat hisztériás görccsé — ennek természetrajzát Bibó István kitűnően írta meg *Német hisztéria* című könyvében. Az író igyekszik megakadályozni azt, hogy ez a hisztéria falakat emeljen a nemzetek közé. Ez ugyanis lehetetlenné teszi a megértést, s azt, hogy az európai társaságban részt tudjunk venni. A társaság természetéhez tartozik, hogy azok is elvannak egymás mellett, akik kevésbé szeretik egymást. Váltak szót egymással, és nem becsmérlik egymást vagy nem pofozkodnak össze.

Mészöly: A nemzetek közötti szakadékokat nem lehet halottakkal betemetni.

Konrád: De legalább tudnak civilizáltan egymás mellett élni, és igyekeznek nem megsérteni egymást.

Mészöly: Az elmúlt hosszú-hosszú évtizedek alatt itt ideológiai alapon az ellenségben való gondolkodásra tanítottak bennünket.

Filippinyi: Tulajdonképpen a bizalmatlanság dominált.

Konrád: A bizalmatlanság. Aki fél, az bizalmatlan, és nem mond igazat.

Mészöly: Az ellenség szóhoz azért ragaszkodom, mert az osztályelmélet stb. ideológiájával ezt verték bele az emberek agyába, idegrendszerébe. Ez a félelem pedig beleivódott az emberek zsigereibe, s nem könnyű tőle szabadulni. A legkülönbözőbb területeken nyilvánul meg. Megszoktuk, hogy gyanakodjunk egymásra. Az elmúlt évtizedekben a családi kisközösségektől kezdve a társadalom legkülönbözőbb pontjain érvényesült az ellenségben való gondolkodásnak ez a pszichológiai mérgezése. Egy ilyen mérgezést kitisztítani magunkból nem megy egyik napról a másikra.

Filippinyi: Azt mondtuk az előbb, hogy a félelemtől való megszabadulásnak egyik lehetősége az, hogy kimondjuk azt, amitől félünk.

Konrád: Térségünk sajátossága az, hogy amíg polgárai, átlagemberei nem annyira szuverének, hogy ne a félelem mondassa velük az igent vagy a nemet, addig sem az irodalom, sem pedig az állam nem lehet igazán szuverén. Ezen a tájon természetes, hogy krónikákban, naplókban, emlékiratokban idézik meg az emberek múltjukat. A polgáriarsult országokban természetesebb kommunikációs formának számít a kávéház. Itt kialakulhat a tagoltabb és finomabb társalgási mód, ami nem annyira harsány, ám okosabb. Ez az igazi urbanitás, melyet Európa sajátos kincsének tekinthetünk.

Mészöly: És talán még egy árnyalat ahhoz, hogy ez a kultúra és ez a létezési gyakorlat, amelyet Európa par excellence magáénak mondhat. Olyan kincs ez ráadásul, amelyhez szüntelen szenvedélyes önreflexió társul.

Filippinyi: A kávéházakkal kapcsolatban eszembe jutott nálunk nemsokára megjelenő könyve, amelynek *Kerti mulatság* a címe, és az Agenda 1. alcímet viseli. Az agenda azt hiszem, itt valami olyasmit jelent, hogy elintézni való, megcsinálni való dolog, de ugyanakkor liturgikus értelemben a szertartáskönyvet is jelenti.

Konrád: Nem akarom a könyvet megjelenése előtt ismertetni, októberben talán már kapható lesz. Röviden csak annyit magáról az alcímről, hogy ezzel nagyobb vállalkozásba fogtam, egy könyvsorozat első kötete ez a *Kerti mulatság*. Egy ember ül mozdulatlanul a kertben, néha a kávéházi asztalnál, onnan aztán kinőnek az alakok, a történetek. Ki is ez az ember? A gyerekkora például az enyém, aki a berettyóújfalusi zsidó közösségben nőttem fel. A háború előtt mintegy ezer zsidó élt ott, ma már egy sem. Ezekkel az emberekkel történt valami, valahogy eltűntek onnan, erről is számads ez a könyv, meg az osztálytársaimról is, akik ott veszték. Bizonyos szempontból a túlélés maga kalandos dolog volt. A történet azonban nem ér véget 45-ben, mert mind a mai napig úgy érzem, elég kalandos volt itt a lét akkor is, ha az ember csak egy helyben ült, és nem keresett magának vadnyugati filmekbe illő életsorsot. Nekem ez a különös ebben az itteni létben, hogy a polgárius ténykedés egyszerűen üldözötté válhat. Apámról is szó van ebben a regényben. Apám, miután mint zsidót kirabolták és majdnem megölték, hazajött, és tovább folytatta a vaskereskedést. Ma is abban a házban és boltban árulják a bihariaknak a vasárut. Később azonban államosítják és még csak dolgozni se hagyják a boltjában. Ugyanaz a történet, mint Tevan Andoré, ugyanazzal a vonattal vitték Ausztriába, és az benne a véletlen, hogy ezt a vonatot igazából Auschwitzba akarták irányítani, de összecserélték egy másik vonattal, így jutottak ők Ausztriába, ahol dolgozni lehetett, ezért élnek a szüleim. Persze az ottani deportáltak felét is elvitték Mauthausenbe, akik aztán ott pusztultak. Tehát így éltük végig az elmúlt negyven évet. Én soha nem éreztem, hogy igazában felszabadultam volna. Az ember mindig valamilyen minőségében támadott lény. Ebből következően vagy ellentámadásba lendül, vagy behúzza a nyakát, vagy megpróbál elrejtőzni, vagy elmenekül. Ezek a lehetséges válaszok jelennek meg a könyvemben. Ez a reakálás szellemibb értelemben az a reflexió, amiről Mészöly Miklós is beszélt, hogy az ember megérti, mit csinál, és miért csinálja. Ez az irodalom feladata, de az olvasó sincs felmentve alóla.

Mészöly: Mélységesen igaznak találom, mert azt a sérthetetlen belső magmámat, személyiségem autonómiáját, sérthetetlenségét csak akkor veszíthetem el, ha az infámia nevében cselekvő, létező hatalom odadobott kesztyűjét felveszem. Addig a majdnem sztoikus vagy azon túlmutató bölcsességig kell eljutnunk, hogy az ember a legpokolibb pokolban is meg tudja őrizni azt a nyugalmat, amely a többiek fölé emeli.

Filippinyi: A méltóságról beszél.

Mészöly: Ez kemény lecke mindenki számára és valószínűleg egyőnk se mondhatja el magáról, hogy ezt az utat bicsaklás nélkül, belső átmeneti összeomlások nélkül járta végig, de az is az ember méltóságához tartozik, hogy sérelmeit ne feltétlenül teregesse ki.

Konrád: Igen, manapság divat az időzített panasz. Olyan panaszok bukkannak föl, amelyek eddig némaságba voltak zárva. Mindazonáltal megértem és tisztetem, hiszen talán többet is kellett hallgatni, mint az elviselhető volt.

Mészöly: Madách írja: „Ah, az ember mily gyenge, mily gyenge.”

Konrád: Ugyanakkor az emberek mintha kicsit gyengébbek lettek volna annál, mint amennyire gyengének kellett lenni. Hiszen az emberek a gyermekeiknek, a barátaiknak sem mondták el azt, ami velük történt. Pedig ha az ember valamilyen módon saját gyengeségén túllép és a megaláztatásoknak belsőleg ellenáll, akkor már nem is lehet megalázásról beszélni.

Filippinyi: Azt hiszem, hogy könyvét ilyen időszakban kezdte el írni, ha úgy tetszik, belső emigrációban.

Konrád: Igen. Belső emigrációban, de úgy gondolom, lesz idő, amikor erre a belső emigrációra úgy fogok gondolni, mint egy jóagyakorlatra.

Filippinyi: A kézirat elolvasása után úgy látom, a magyarországi kiadásához némileg átdolgozta, hiszen belekerültek olyan epizódok is, amelyek azóta történtek.

Konrád: Így van. Valahogy attól érzem véglegesnek ezt a könyvet, hogy magyarul is megjelenik nyomtatásban. Hangsúlyozom, nyomtatásban, hiszen Demszky Gábor jóvoltából a szamizdat AB kiadó közreadta. Most újból átnéztem, egy s más dolgot beleépítettem. Így már véglegesnek tekintem. Komikus történet, de hát a könyvek akkor válnak el szerzőiktől, amikor ki vannak nyomtatva.

Mészöly: És főképpen saját hazánkban.

Filippinyi Éva

RAINER MARIA RILKE

Elalvás előttre

*Szeretnék valakit becézni,
ülni és lenni valakivel,
téged szeretnék dallal igézni
és álomba ringatni el.
Szeretnék az egyetlen lenni, aki
tudná: hideg volt az éj.
Szeretnék rádfigyelni s odaki:
mit mond a Mindenség s a Mély.
Az órák egymást hívó hangja bong,
látni az Idő fundamentumát.
És lenni egy idegen bolyong,
és riaszt idegen kutyát.
Mögötte csönd. Nagyra tárt
szemem rád zárom, köréd;
szelíden őriz s mindjárt elbocsájt,
ha valamit megmoccant a sötét.*

Kányádi Sándor fordítása

CZAKÓ GÁBOR

Igazság gazság

Évának

1.

Évezredünk végén a jog és az erkölcs kettészakadottságának botránya immár égbekiáltó. Az *igazság* szó helyett használhatnánk — természetesen csak közelítő értelemben — az *erkölcsöt* is, ha lehetne. Ha e szó nem volna önmagában botrány; értelmetlennek és önkényesnek kikiáltott, kitiltott a jobb társaságokból mint illetlen, dagályos, mások belügyeibe rondító.

Mégis, tartsunk ki mellette dacosan.

Erkölcösnek lenni annyit jelent, mint igazságban élni. Úgy mérni másoknak, mint önmagunknak, úgy szeretni saját magunkat, mint másokat. Akik a legdühödtebben hadakoznak az erkölcs ellen, és a legszívesebben a szót is kivakarnák a szótárból mint meghatározhatatlant, azok értik igazán az erkölcs hajszálpontos jelentését. Csalhatatlanul érzik, hogy mikor követtek el disznóságot és mikor viselkedtek becsületesen, hogy amit tettek, az jogos volt-e vagy aljas. De mert jogtalan volt, és életünkben százszor és ezerszer tettünk jogtalanul, mert akaratlanul vagy olykor szándékosan is letértünk az igazság útjáról, ki kellett találni valamit az elviselhetetlen helyzet ellen.

Az erkölcs ellen közvetlenül nem álgálhatunk és az igazság ellen sem. Ezek fölülről jönnek. Isten szeretetre teremtett bennünket, Krisztus e jegyben halt meg értünk — szeretet nélkül elvadulunk és megőrülünk. Amikor igazságra szomjazunk — örökké és szívből és olthatatlanul — akkor lényegében szeretetre szomjazunk. A másik emberére és az Övére. Például nem büntetést akarunk elkerülni, hanem azt szeretnénk, hogy a büntetést, ami jár, amire rászolgáltunk, igazságos bíró szabja ki. És az a bíró igazságos, aki szeret.

A szerető, az igazságos, a szabad bíró már nem guggolna a templomudvaron? Vagy mi nem keressük őt, mert szabadságunkban áll elfordulni tőle? És már nem látjuk az igazság sarkpontját sem, ahol a jog és az erkölcs egy: csupán egy fájdalmasan gyönyörű történet a házasságtörő asszonyé, akinek a lelkéről az Úr végtelen szeretetében egyazon szóval vette le a bűn terhét, s mentette föl testét a világi büntetés alól.

2.

Hosszú ideje már, hogy a jog „alulról” jön. Fönti származásának emléke s az Igazsággal való összefüggése föl-fölcsillan még természetjogi elemeiben, néhány alapelvében, olykor még konkrét törvényhelyekben is, de maga az egész lentről ered — az önkényből, vagy jobb esetben a népfőlségből. Földi hatalomból, ami az államok sokaságában erőszak, technika és manipuláció kérdése inkább, mintsem valóságos népakarat. És a földi hatalomtól

igazság helyett legföljebb jog telik: transzcendens, szerető ítélet-pótlék, szakma, emberi erények és gyarlóságok összelete.

Hogy így van, hogy a jog ügyességgel és erős akarattal babrálható, arra rég rájöttek mindenféle hatalmasságok. Törekvéseiket azonban soha sehol nem koronázta siker. Rendre kiderült, hogy az egyre keményebb ukázoktól a kormányzás nehézségei nőttek. Mind több katonát — rendőrt — spiclit kell alkalmazni, a gazdasági élet megmerevedik, az erkölcsi föllazul, a rend látszata mögött káosz keletkezik az Igazság természetes értékrendjének kikapcsolása miatt. Az üldözött ellenzék fogcsikorgatva álmodozik a szabadságról: olyan szabadságról, melyben ő hoz majd a mostaninál százszor kegyetlenebb törvényt az uralkodók és talpnyalók ellen.

A csendes többség álmodozás helyett él. Szívósan és alattomosan és *ügyesen*. Az önkényes törvényekre bólogat, ha kívánják, tapsol, aztán ott szegi meg őket, ahol tudja. Ha ez a „rend” és az önkényes törvénykezés állapota sokáig fennmarad, akkor az ember lassacskán eldurvul. Mérlegelés nélkül törekszik az összes jogszabály megszegésére; reflexből, önvédelmi ösztönből. Filozófiává emeli, hogy valamennyi hivatalos intézkedés csaló és hazug, és ehhez igazítja élettechnikáját. Ha az állam nyereszkeskedik a kereskedelemben, miért ne üzérkedhetne és csempészhetne ő is? Ha kényszer-árfolyamokat állapítanak meg, a polgár valutázik. Ha a politikusok hazudnak, ő becsapja üzletfeleit, ha kell, a saját családját is.

A tapasztalt utazó első pillantásra észreveszi, hogy egy olyan országban, ahol „rend” van, ott ami tilos, azt a mellékutcában rátukmálják az emberre. Ami ingyenes, az vagyonba kerül, ami jár, az a nagykutya kiváltsága, ami normális, azt a törvény bünteti. Ahonnan a csapatostul járó ellenőrök és rendőrök kihúzzák a lábukat, ott a következő pillanatban elszabadul a pokol. A „rend” hullarend. A feszes, sima bőr alatt bomlás, gondolatlanság, bűz.

3.

A rend látszata vastagabb és meggyőzőbb ott, ahol a despota kénye helyett a *gazdaság törvénye* uralkodik. Ez sem jön magasabbról, sőt. Egyszerűen szólva a dolgok uralmát jelenti az ember fölött. Általában demokratikus alapon a polgárok szavazással alávetik magukat a tárgyak szaporodását és fejlődését elősegítő viszonyoknak abban a reményben, hogy jobb módúak lesznek.

A despota hisztérikusan parancsol és tilt, büntet, becsukat, fölakasztat, a növekvő rendtelenség láttán egyre kegyetlenebbül. A gazdaság-mágus személytelen, indulattalan és hideg. Higgadt, liberális és demokrata. Semmi sem áll tőle távolabb a hisztériánál vagy az aszketizmusnál. Mindenekelőtt engedékeny: mehet bármi, ami pénzt fial. Hogy miért? Hogy több pénz legyen. Miért legyen több pénz? Mert az jó. De ha elég ... sohasem elég. A kút feneketlen, csak zuhanni lehet benne megállíthatatlanul és céltalanul. Nincs hová megérkezni. Egyedül a repülés, az örökös gyorsulás öröme...

A gazdaság-mágus dörzsölt. Az ő rendje olajozott és szolid. Hogy a polgárt megnyerje, mindent megenged neki, azt is, amitől az ember undorodik. A jog a termelés és a kereskedelem igényeihez igazodik. A jogkövetés azt is jelenti, hogy az ember átváltozik kis csavarrá, elhiszi, hogy a gazdaság érdeke az övé, elfogadja, hogy pusztá ténylező legyen a termelés és fogyasztás körkörösen összekapcsolódó láncolatában — szakszóval: konzumidióta. Eldönthetetlen, hogy a despotizmusban, vagy itt természetellenesebbek-e az emberi kapcsolatok. Mindenesetre itt a jog szilárd és tartós. Évszázados bullák fitymálják súlyos aranypecsétjeikkel a despoták dilettantizmusát hirdető hebehurgya ukázokat.

A törvényszegés módja parlamentáris, jogászi, tudományos, művészi és így tovább, de sosem ösztönös és sosem hisztérikus. Ha célja helyes, tehát a dolgok uralmát szolgálja, a pénzszerzést, akkor neki kell ülni és ki kell találni a „fejlődésnek” megfelelő pszichológiai, szociológiai vagy akár „humanitárius” indokokat és az alkalmas jogi eszközöket. Persze az alkotmányosságról, Istenről, Hazáról, Szabadságról és hasonlókról szóló vezércikkek szikráznak az erkölcsi elvek gyémántos szilárdságától. Ám például a szórakoztatóipar sok százmilliárdos bizniszével kapcsolatban semmi eszme, semmi szemérem. A közönséget, bölcs előrelátással, arra nevelik rajzfilmnéző kora óta, hogy az erőszakfilm tessen neki. Ha Tom és Jerry örökkön-örökké üti-vágja egymást, akkor mi sem természetesebb annál, hogy a fölnoftként fogyasztott film csakis krimi legyen, a rokonszenves hős csempész, betörő, gyilkos. Hogy Rambo ezeket mérsároljon le a vásznon, és két tömeggyilkosság között a „hősök” hűtlenkedjenek, megcsalják a kedvesüket, pornózzanak és ne szégyelljük a szót — paráználkodjanak. Ugye? Ugye milyen anakronisztikus ma már ez a szó? Semmi sem izgalmasabb a tűzzel való játéknál...

4.

A nagy őskrimikben, például Shakespeare-nél, vagy Dosztojevszkijnél a bűn által megérintettnek lenni a legsúlyosabb egzisztenciális kérdés. Azon múlik minden, hogy az ember képes-e megtenni, van-e joga a bűnhöz, el bírja-e viselni. III. Richard vagy Sztavrogin nem Rambo, aki valami ódon lovagregényből vett morál-slájmmal meghinti magát, aztán ra-tata-ta! Ők valódi moralisták, akik üdv és kárhozat közé feszülnek. Hamletiek, vagy ha úgy tetszik, faustiak; tudnak az Egészről. Számolnak is vele, csak éppen úgy döntenek, ahogy. Hogy a jog és az erkölcs kettő lehetne, föl sem merül bennük. Játsszanak, persze, játszanak a bűnnel, csakhát életük és üdvük a tét. Eszméiket pontosan összefoglalja Karamazov Iván poemájának Nagy Inkvizítora. Ő tudva és akarva az *immensó* életet választja a *tűlsó*, illetőleg az *egész* helyett.

Poe-nál villan föl az, ami Conan Doyle-on, Agatha Christie-n és a milliónyi szövegiparosan keresztül a mához, vagyis talán csak a tegnaphoz vezet. A bűn többé nem egzisztenciális kérdés, nem is erkölcsi, legföljebb harmadsorban. Másodsorban jogi és elsőrendűen intellektuális. Vagyis rész. A kor hőse, a személyiségforgács egyén — itt: okos — szerepel mindkét oldalon. Az egyik okos elrabolja az agg lady nyakékét, a másik okos leleplezi. A közönség középen ül és jobbra-balra tekergeti a nyakát, mint a teniszmecsen, izgul, mint ott, miközben végig tisztában van vele: az egész csak játék. Egy zseniális bűnötlet elrejtése és éppoly zseniális fölfedezése. Akár a keresztretjvény. A helyes megfejtők között újabb rejtvényeket sorsolnak ki.

5.

A regényirodalom, a ponyvagyártás a tegnapi ipara. Gögös és kasztszellemű. Kirekeszti azokat, akik nem tudnak olvasni, vagy „nincs idegük” hozzá: legföljebb újságot böngésznek, katalizmak, forradalmak, pornójelenetek képaláírásait. Mindennap idegesen pörgetik át a friss lapot; ugye, már megint, én megmondtam! Ők a krimistáknál több vért szomjaznak, de szellemileg kevesebbel beérik. Azt a pillanatot keresik, amely tökéletesen el tud múlni. Nyomtalanul. És ezt igazán az újság tudja megadni. A könyvnek, még a gyöngécske regénynek is vannak hősei, akik a szerző akarata ellenére is képesek megelevenedni és kísértetni olykor három másik regény múlva is.

A ma lélekkipara az újság mellett a televíziós-videós szórakoztatás. Ez neveli a Nagy Inkvizítor gyámoltjait, akik kívánják a csodát, a táplálást, fejük fölé a hatalom atyáskodását. Irtóznak a szabadságtól, parancsért vagy mézes manipulációért esengenek, hogy a bűn felelősségét vegyék le róluk. Ők szórakozni vágnak, ez a modernség lényege: szórakozni, elhárítani a szenvedést orvossal, politikával, törvénybabrálással, erkölcsbontó pszichológizálással, és ha már sehogy se megy, irracionálizmussal és vaksággal. Hogy valahol embereket kínoznak? Mészárolnak, éheztenek, szülőföldjükről elűznek? Különös, bár nem túl izgalmas. És jóra fordul, Rambo majd segít, odapörköl a disznóknak.

Mese az élet és az élet mese. Műsor, tűzijáték. Világbajnokság és kupadöntő, gigászok harca sztárgázsiért — a legértelmesebb tétért.

6.

Hogy a bűnözés előszámlálhatatlan formáiban való ingyenkedés a legtermészetesebb napi időtöltéssé, a családi élet egyik központi eseményévé lett, azt mutatja, hogy az erkölcs és a jog példájára végzetesen széjjelcsúszott az erkölcs az élettől. Mindannyiúnknak alkotmányos alapjoga lett a legzüllöttebb tömegmédiákat fogyasztani, azokat előállítani, velük kereskedni, belőlük milliós hasznot bezsebelni.

A jog lassacskán nemcsak pártfogója lett az erkölcs megsemmisítésére irányuló erőfeszítéseknek, de sokszor nyíltan tiltja a tisztességet.

Ezernyi jogszabályt idézhetnénk csak a huszadik századból, melyek kötelezővé tették az emberek közti gyűlöletet. Az egyik faji, a másik nemzeti, a harmadik vallási, a negyedik osztályalapon írta elő a kisebbségek sanyargatását, sőt irtását. A Koreától a Baltikumig, az Albániától Mexikóig hullámzó e századi nagy vallásüldözések egyértelműen erkölcsüldözéseknek tekinthetők, hiszen az üldözők a buddhizmus vagy a kereszténység szabadság-erkölcsének parancsa helyébe a parancs szabadságát kívánták elültetni a szívekbe. Az ő parancsuk korlátlan szabadságát.

Az erkölcstelen jogszabályok természetesen ellenkeznek a jogérzékkel, ezért kell megkétszerezni őket. Az üldöző rendeleteket általában kiegészítik olyanok, melyek följelentési kötelezettséget, önárulást, vérdíjat rendelnek. Miféle büntettekhez? Csak mutatóban: vendégfogadás, beszélgetés, személyes emléktárgyak őrzése, utazás, anyanyelv használata, házasság, ünnepek megülvése... Nem valószínű, hogy ki tudnánk találni olyan, erkölccsel és természetjoggal összeférhetetlen rendelkezést, amire ne volna már példa a század tételes jogában. Hogy csak egyetlen további példát nézzünk, az „abortusz-jog” megállíthatatlannak mutakozó fejlődését. Némelyik országban havonta tapogatják a szülőképés korú nőket, mert méhüket az állam a saját veteményeskertjének minősítette. Másutt a törvény egyre több biztatást ad a magzatölésre — hol nyíltan, hol egészségügyi szabályok leplében. És tagadhatatlan, már a *kell* is megjelent, bár egyelőre csak a küszöbön toporog és úgy tesz, mintha tapintatos volna. Már Magyarországon is létezik olyan kötelező vizsgálat, mely kimutatja, persze csak nagy valószínűséggel, hogy nyitott gerincű-e a magzat. S ha igen, akkor ugye, tudjuk... Mi tagadás, hazabeszélek. Harmincéves elmúltam, amikor egy vizsgálat kiderítette, hogy keresztcsonti spina bifidával élek és focizom. Ma már nem hagynának világra jönni.

A törzsi, ország—ország közti háborúkat századunkban fölváltották a saját nép ellen vívottak — faji és osztályharcos alapon. Napjaink újítása: hadjárat tulajdon gyermekeink ellen, hadszíntér a tulajdon testünk és lelkünk. Az áldozatok száma máris meghaladja a világháborúkét. A következmények beláthatatlanok. Ha ugyanis a törvény, vagy valami hasonlóan álcázott szabály megengedi ezt a különös kegyetlenséggel, előre megfontolt szándékkal, bünszövetkezetben, az esetek többségében nyereségvágyból elkövetett ölést,

amit ráadásul a tulajdon gyermekünk ellen követünk el, akkor mi marad? Milyen alapon minősíthetünk bármilyen emberi cselekedetet?

Mi marad belőlünk?

7.

Jog és erkölcs kettészakadásának botrányát képtelenek vagyunk elfogadni. Korunk megoldási kísérlete: az erkölcs módosítása. Először a nyelv körében, hogy ne legyenek ilyen szavak: bűn, erény, kárhozat, üdvösség, pokol, menny, áldás, gyermekáldás, egybekelés, bűnhődés, vezeklés, paráznság, lelkiismeret stb.; másodsor: az erkölcs ne legyen többé a mennyei Törvény földi mása, hanem magánügy. Hobbi, „másság”, gyöngeség, különvélemény, ami amíg csöndes, tűrhető, ha megszólal, akkor undok izgágaság. „Erkölcsei terror” — amint egy politikus gyakorta mondta.

Matematikai esély mindig létezik, hogy a gazdaság-mágushoz vagy a despotához igazodó jog és a magánüggyé lefokozott erkölcs találkozzék, hiszen lehetetlen eltörölni a lélek működését, ámde az érintkezés társadalmi esélye egyre fogy — ha a mostani fejlődési irányok maradnak.

Már világosan kivethető az egyéni jogérzéknek az egyéni erkölcshez való igazodása. A Törvényt nem ismerő egyén előtt ugyanis elhomályosul, hogy a Törvény az Egészből való részesülés lehetősége. Más szóval az Igazság, amiről Jézus úgy beszélt, mint önmagáról. Az Igazság pedig hasonló a Szeretethez: egyik sem fogy el, ha adnak belőle bármennyit. Olyan, mint a kovász, egyre tovább és továbbadható és mindenütt megkeleszti a kenyeret. Törvényben élni és Igazságban élni közösséget tétel, melyben valamennyien teljes személyiségünkkel teljes boldogságot élvezhetünk, önmagunk és a másik szeretete között nincsen határ. A Törvény maga is gyarapszik, ha Igazság árad belőle és a Törvény ereje kiárasztja az Igazságot.

A magánügy-erkölcshez ki-ki magánügy-jogot eszközöl. Fegyvert, az egy főre olvadt társadalom fegyverét a jelen pillanat átvészeléséhez. Az ember ebben a helyzetben nem bízik senkiben és semmiben, és erre ezer jó oka van. Legkivált abban nem bízik, hogy a Törvényben és az Igazságban föloldódhat. Azt pedig végképp nem engedi, hogy oda befoglaltassanak a jogai, hiszen éppenséggel ellenkező okból küzdötte ki őket.

A magánügy-jogtudatnak ez a kulcsa: ahelyett, hogy a jog összekötne, elválaszt. Az én jogaim az enyéme, a tiéd a tiédek, egyikünk jogai a másikunk jogai ellen valók. Semmi transzcendencia, semmi égi hasonlóság. Szeretetlenségünk homályában ilyesmit aligha lehet látni. Jó ha a szomszédot: ő az ellenség. A magánügy-jogból ered az abortusz-jog ideológiája. A szülők jómódhoz, kényelemhez — egész pontosan: *bármibe* — fűződő joga megelőzi és legyőzi gyermeküknek az élethez való jogát. Az Igazság kérdése föl sem merül. Kinek van igaza és kész. Természetesen az erősebbnek, az okosabbnak, a ravaszabbnak, a birtokban lévőnek.

A jog Igazság nélkül támaszkodhat tudományra, alkotmányra, népfölségre, akármire — valójában ököljog.

8.

A test előbbre való a léleknel. Erről szól a történet. Ugyanis nincsen lélek: a kerülő út célhoz ért. A valaha támadhatatlannak tűnő erkölcsöt fölösleges támadni, mert vége, elenyészett.

Helyén csatátér.

Rend ugyanis, ha létezik, szellemi és mint ilyen benső. Ettől, a belső szervezethez tartozó szerves és valóságos. Egy szellem nélküli — üres — természetben rendet és rendetlen-

séget lehetetlen megkülönböztetni, mivel rothadás és sarjadás egyenértékű. Nincs gyalázat, nincs ünnep, nincs tragédia, semmi nem választja el a felsőt az alsótól, az értéket a hamisságtól. A lélek nélküli anyag formátlan. Gerinctelen, mint az az ember, aki a lélek mércéjét elveszítette.

A legjobb pótszer, amit az emberiség kitalált az újabb jogi intézmények hitelesítésére, a demokrácia. A többség uralma. Amit százan helyeselnek, az előbbrevaló — értékesebb? — annál, amit csak kilencvenkilencen. Ha ehhez az elvhez fejlett szabadságtechnikák, árnyalt kisebbségvédő korrekciók, tisztességes szavazás és hasonlók kapcsolódnak, akkor sem jön létre az áhitott, valóságos belső rend. Naponta kiderül a jószándékkal hozott döntésekről, hogy hibásak, a korrekciójuk szintén. A demokrácia legnemesebb vívmánya, hogy a jog bár benne is alulról jön, a felelősséget sikerült közössé tennie. A jog mindannyiunkból ered, s áldozataink vére valamennyiünk fejére hullik, mint a hajdani kövezőkére.

Ha a világ pusztá matéria volna — vak vagy okos, egykutyá —, akkor a despotizmusnál hatékonyabb társadalmi rendszert kitalálni sem lehetne. Lám, hibátlanul működik a különféle rovarállamok olajozott despotizmusa. A lakás, a koszt megvan, a termelés gördülékeny, a szükségletek kielégítve, az információáramlás csatornáin iszapmentesek. A rend példás, kontraszelekció nincs, mindenki a helyén: a királynők nem vágnak titokban herék lenni, vagy katonák, és fordítva sem szaggatják a társadalom istrángjait személyes törekvések. Ugyanis nincsen személy. Már romja, az egyén is eltakarítva, csupán ennek törmeléke, a specialista létezik. A specialistának pedig nincsen célja a gépezeten kívül, joga sincs, erkölce sincs, vagyis az állam önérdekét semmilyen eszme nem korlátozza. Jog és erkölcs hiányában ezek konfliktusáról sem beszélhetünk.

Személy mivoltunk ontológiai ténye miatt a tökéletes despotizmus megvalósíthatatlan az emberi társadalmakban. A század vonatkozó kísérletei ezt a közhelyet bizonyították be tíz és tízmilliók halála, száz- és százmilliók életének tönkretétele árán. *Istenhez való hasonlatosságunk*, valamint *megváltottságunk* két sarkténye eltörölhetetlen, miáltal állandó zavarokat okoznak a materiális tényezőire szűkített társadalom vezérlésében. A módszer, a despotizmusok módszere éppen ezért a társadalom úgynevezett átalakításán az emberi személy megcsonkítását érti. A terror kényszere és hazugságai, a konzumtársadalom csábításai és manipulációi igazán csak azokra hatnak, akik hajlandók beletörödni abba, hogy egyénként vagy specialistaként funkcionáljanak.

A jog abszurditása éppen e tényből ered.

Rendnek ugye kell lennie. Ámde a rend, tehát a dolgok igazi helye, csak Istenhez képest állapítható meg és csak Vele együtt természetes. Nélküle nincs cél, nincs irány és arány, nincs út, nincs igazság, de élet sincsen. Jog? Nélküle a jog mengeleista kísérletsorozat. Az ideológiákhoz, a piachoz, a legújabb divat idolkáihoz kicsinyített-aprított ember ügyeit Törvény helyett rendeletek rendezik. Vagy rendetlenítik — miként az minduntalan kiderül, hogy a legjobb szándékú szabályozások következményei is katasztrofálisak. Az elkülönülni törekvő egyén és/vagy az *egy-ügyűvé* csalt specialista elveszti helyét a teremtésben. Közösséget alkotni képtelen, mivel nincsenek tényleges kapcsolódásai, legfőljebb üzleti ügyei és hobbijai és kalandjai. A rész-ember rész-viszonyainak rész-szabályozása akarva vagy akaratlan az egész ember egész társadalmát célozza rendbe tenni. Teszi viszont amire képes: hivatallá válik, elnyomóvá, gumibottal vagy csokoládéval leszereli az eretnek szabadságtörekvéseket. Alatta, a tömegben kiszámíthatatlan erők készülnek elszabadulni: az illegitim hatalom örökös szabadságküzdelmeket inspirál önmaga ellen és egyáltalán, a szabadság eszméjét irracionálisan megemelte. Például egy terrorral féken tartott országból nézve fölfoghatatlan, hogy miért lázadoznak a drótsövény túloldalán azok, akik tejben-vajban fürdenek. Bárcsak mi is! És odakerülvén ők is... Mihamar rájönnek, hogy a tejben és vajban sem lehetnek személyek. Márpedig közösség nincs személy nélkül és közösség nélkül nincsen rend, mivel a rend éppenséggel a

közösség immanens vonása: olyan igazságos és dinamikus hierarchia, amelyben mindenki a méltó helyén lehet, mindenki előtt nyitva áll szíve fölemelésének, vagyis a valóságos emelkedésnek az útja. A tömeggé zúzott közösség természetes rendező érték-dinamikáját statikus pótlékok helyettesítik. Például az igazságot — jó esetben — az egyenlőséget.

9.

Roszsabb esetben a hatalmasok, a gazdagok, főbürokraták kiváltságokat halmoznak a nép rovására. A múlt században véget ért európai forradalmak és a máig megkésett kelet-európai szabadságküzdelmek egyik elsődrendű célja éppen az egyenlőség. Egyenlőség a törvény előtt, a politikai és a gazdasági életben. Ez a cél természetesen világi cél. Tehát korlátozott és út a polgári demokráciákban élők csalódottságához. Kisebbség rossz. Az egyenlőség eszméje a demokráciákban is a gazdagoknak és a hatalmasoknak kedvez, és elhomályosítja a csúcson állók nagyobb felelősségét.

Amennyire természetes, hogy Isten előtt egyenlők vagyunk, éppolyan természetes, hogy ez nem formális, hanem igazságos. És hogy mi az igazság? Pilátus nem tudta, de a Mester róla tanított — egyebek közt — az irgalmas szamaritánusról, a szegény asszony két fillérjéről, a talentumokról stb. szóló példabeszédekben, a Hegyi Beszédben, vagy az elsőkről és utolsókról tett megjegyzéseiben, a jobb lator üdvösségében — minden szavával és mozdulatával. És belátjuk, hogy a szegény asszony két fillérje nemcsak az Ő ítélete szerint több a gazdag aranyánál, hanem tényleg. Nyilvánvaló például, hogy az embernek lehet joga kenyeret lopni éhezõ gyermeke számára, de ha ugyanazt a cipőt egy milliomos emeli ki a példabeli szegény ember iszákjából...

A középkori jog, nálunk Szent István és Szent László törvénykezése, még törekedett erre az igazságosságra. Ám az idők folyamán a rabszolgák, a jobbágyok stb. hátrányos megkülönböztetésével együtt eltűnt a *tisztviselők* súlyosabb felelőssége is. Az, hogy például, mégpedig jó példával tartoznak a lassabb állóknak: erényük természetes kötelességük, bűnük — mégoly kicsi — égbe kiált. Hol működnek ma olyan szellemi tényezők, melyek rábírnák az *előjárókat*, hogy kiváltságaikért megfizessenek?

10.

Hiú remény teljes demokráciáról; hierarchia nélküli társadalomról, tökéletes egyenlőségről ábrándozni. Ilyesmihez föl kellene számolni az emberek közti természetes különbségeket és a társadalom dinamikáját. A mélyebb kérdés az, hogy a társadalmi különbségek természetesek-e vagy erőszakos-mesterségesek. Természetesek a képességeink szerinti különbözőségek, a testi és a lelki adottságaink, de természetes eltérések alakulhatnak ki közöttünk tudásban, érdeklődésben, hitben, becsületben, szeretetben, vagyis intellektuális, lelki és szellemi tekintetben stb. Mi sem helyénvalóbb, mint hogy ezeket a különbségeket fölismerve elfogadjuk a nálunk különbek vezetését mindabban és mindaddig, amiben és ameddig előttünk járnak. Így a természetes hierarchiákban értelemszerű, hogy a följebb jutottak többet adnak és hogy az alá-fölrendeltség dinamikus. A dinamika ismét kétféle: a *fejlődő* személyhez igazodik és annak összes képességeihez és kapcsolataihoz; más szóval némely viszonyainkban lehetünk inasok, másokban mesterek... A jog földadata volna, hogy mindazt, ami a szellemi, erkölcsi, intellektuális hierarchiákban anyagivá válik, értékelje. Védje a főnállót és segítse elő az összes természetes mozgásokat.

Az erőszakos-mesterséges hierarchia az ontológiai értékek ellen hat. Hiába indult *jónak, szépnek*, attól, hogy *más*, mihamar ott tart, ahová rémálmaiban sem vágyott. Kapkod a veszett fejsze nyele után, és foltozza új posztóval a régi, foszlott köpönyeget. A nemes, világmegváltó célok megvalósítására nem marad energia, mert lassacskán az egész társadalom a fелlések javításával és eltitkolásával foglalatatoskodik. Átrendeződnek az értékek, a személyek, az osztályok. A folyamatot kontraszelekciónak szokás nevezni, mert a nyelv is átrendeződik és nem találják helyüket a szavak sem. Valójában nincsen szó kontraszelekcióról, hanem egy éppenséggel logikus és megfelelő kiválasztódás zajlik: a zsák megtalálja a foltját. Az alapjában véve működésképtelen társadalom fönntartásához olyan vezetők kellenek, akik képesek fordítva látni. A kényszer és manipuláció arra szolgál, hogy rábírja az embereket: tűrjék el az *alávalót* följebbvalójuknak, a rosszat helyeseljék, a jót utálják.

Rózsás János írja emlékiratában, hogy az ekibasztuzi kényszerszolgák rettegtek a szabadsulástól. A lágerban biztos volt a szállás, a koszt és a parancs. Legkivált a parancs. Igen. Minden áldott reggel megmondták, hogy aznap mit, hol, hogyan. Az ember tudta, mihez tartsa magát, válláról levették a két legsúlyosabb egzisztenciális gondot, az önfenntartást és a felelősséget. A leves és a komiszkenyér kijárt, a döntést a parancsnok hozta. Namármost, ha az ember ehhez az állapothoz kialakította a megfelelő élettechnikát, akkor úgy élt, mint Marci Hevesen. Szerezhetett pótkaját, pótkapcát, talán még nőt is olykor, és füttyülhetett a világra — ő ugyanis nem tehetett semmiről.

11.

A parancs fájl totális jognak, más szóval a parancs abszolút szabadságának és a hozzá párosuló, személytelenül engedelmes élettechnikának a vízióját Dosztojevszkij rajzolta meg a Nagy Inkvizítorban. Ő festette falra az ördögöt, inkább, mint Nietzsche az ő Übermenschével. A huszadik századi totalitárius rendszerek legfőljebb demagógiájukban „lebegtették” a „felsőbbrendű ember”, „a szocialista ember”, az „élmunkás”, a „superman” képét. Valóságos törekvésük éppen az ellenkezője: az alsóbbrendű ember kitenyészítése, aki — mondani sem kell, manipulált — szükségletei fejében látástól vakulásig dolgozik, ha kell, harcol és semmi esetre sem vitázik.

Az egyik iskola totális, a legapróbb neszre is figyelmező jogrendszert konstruál — amely elsősorban büntetőjog. Még a munkajog és a temetőszabályzat is tilalmak és szankciók rendszere. Az esetleges joghézagokat a Vezér szava tölti ki. Ő vonja meg a „szükségletek” körét, a lehető legszűkebbre, miáltal az engedelmesek, az alsóbbrendűnek szántak tényleg alsóbbrendűek lesznek, mert egész sorsuk arra pocskolóódik, hogy egy kanál melaszt szerezzenek a gyerekük komiszkenyerére, s ennek érdekében hazudjanak, csaljanak, rágalmazzanak, vagy ha kell, öljenek. A jog pedig amilyen könyörtelen az „eretnekekkel”, olyan elnéző a többi bűnösrel szemben. Például az enyves kéz vagy a notórius hazudozás nem akadály a közéleti pályafutásnak. Sőt! Az ilyen ideállal emelkedik, „ügyes ember” lesz más tolvajjal, csalóval, hamisítóval együtt. Gyerekkoromban tanultam arról a kislőről mint példaképről, aki a sztálini „parasztháború” idején hóhérekre juttatta az édesapját valami beszolgáltatási szabálytalanság vagy hasonló miatt...

Az eredményes élettechnika tehát azé a nagy inkvizítori szellemben működő bűnözőé, aki elfogadja a parancs abszolút szabadságát. A parancs eredete transzcendensnek álcázott magasságokba vész, ahonnan a társadalmat mint valami üzemet próbálják vezérelni, s ahol a létküzdelem hajszára olyan személytelenül embertelen, mint lentebb, legfőljebb nem melaszról szól, hanem mézről...

A másik iskola megveti az előzőt — s persze viszont. Undorodik a fölösleges vérontástól,

a nyomországtól, a pénzkidobástól. Liberális, demokrata és éppoly hipokrita, akár a másik. Mindenekfölött azonban okos és gazdaságos. Ellenfele tapasztalataiból okulva elveti a fölös kockázatot. Minek csinnbe menni, forradalmárkodni, amikor a forradalmak tényleg fölfalják a gyermekeiket? És minek nélkülözni? No és a börtönben a fegyőr is fogoly. Az Inkvizitor személyes aszkézisével egyetemben elutasítja a nyílt parancsolgatást is. Szolidan, jogi szorongatás nélkül szervezheti az alsóbbrendű ember tenyésztését. Vértelenül, busás haszonnal. A módszerek ellentétesek, a célok azonosak.

Először is ostobaság a szükségleteket leszorítani. Ha a társadalmat a dolgok szolgálatába állítjuk és a termelés jegyében szervezzük meg, akkor, nos: nyomtató lónak ne kösd be a száját. Sőt! A fogyasztást fokozni kell. Egyrészt, hogy legyen helyük az újabb áruknak, másrészt az örökös alultermelési válság értelmetlen veszteségeket okoz. A szükségletek kézbe tartásának a leghasznosabb módja a fölszításuk. Az éhségtől szikrázik, a bőségtől káprázik a szem — és ez a fontos. A káprázat. A bőség káprázatában nevelt konzumidióta élete éppúgy a dolgok megszerzésének kényszerében telik, mint a nyomorgóé. Mindkettőjük lelke fehér lap, amelyet tele lehet/kell írni parancsokkal. És a parancs akkor is parancs, ha nem hisztérikus tenor harsogja, hanem bársonyos alt búgja, reklám-oratórium zengi. Sőt. Az emberek szabadnak érzik magukat, hiszen azt teszik, amit akarnak, és föl sem tűnik nekik, hogy pontosan azt akarják tenni, amit előírtak nekik. A kapott pénzt önként adják vissza — jámbor engedelmességgel a Nagy Inkvizitor iránt.

Az élettechnika kifinomult. Tapintatos, muzikális, intellektuális. Leginkább ügyvédi. A büntetőjog szerényen hátravonul és átadja helyét a magánjognak. A Vezér szava helyett a gazdaság „törvényei” döntenek a joghézagokban. A jog itt is túlhatalmi helyzetben van; az erkölcs hajdani kisegítője fölfalta, amit támogatnia kellett volna. A helyes és a helytelen, a jó és a rossz, a bűn és az erény idejétmúlt fogalmak. Természetesen továbbra is pontosan tudja mindenki, hogy mikor csalt, mikor lopott; az számít, hogy mit lehet ebből bizonyítani és hogy milyen ügyesen érvel az ügyvéd.

A szabadság a szabadosságig menően teljes. Aki elismeri maga fölött a gazdaság érdekeinek mindenhatóságát, az bármit tehet, ami „hasznos.”

12.

A Mindenható helyett a dolgok mindenhatóságát választani éhséget jelent. Csillapíthatatlan éhséget a lágerállamok koplalásában és a fogyasztói társadalmak dözsölésében egyaránt, mert az ember jóllakni — Vianney Szent János szavával — csakis Isten testével és vérével tud. Ez az étkezés a legszorosabb összefüggésben áll a bizonyos paradicsomival, amikor a jó és a gonosz tudásának fájáról ettünk, és amit nem tehet meg nem történtté semmiféle jogalkotás.

Valójában ugyanis a lelkünk éhes, tagadjuk bár üvöltve még a lelkünk létét is. A lélek pedig a legzüllöttebb viszonyok között is táplálkozni akar — a jog körében körültekintve megfelelő szó után — elsősorban Igazsággal. Hogy jut hozzá? Úgy, hogy a maga módján el sem hagyja. Minél rosszabb, züllöttebb és aljasabb egy államberendezkedés, minél örültebb és betarthatatlanabb a jogrendszere, annál nagyobb a becsület szerepe és értéke. A követhetetlen jog árnyékában az élethez nélkülözhetetlen ügyletek természetesen mind egy szálíg „törvénytelenek”. Tragikomikus, hogy az abszurd rendeleteket kijátszó szerződések ugyan az úgynevezett bíróságok előtt érvényesíthetetlenek, ám a felek *becsülete* hatályossá teszi őket. A korrump élettechnikák homályában kiolthatatlanul pislákol a becsület halvány fénye. Hogy mennyire lobbanhat föl, arra mi, a kor gyermekei felelhetünk.

Magyar templomok Amerikában

A múlt század egyik legérdekesebb jelensége társadalmi vonatkozásban az a hatalmas méretű népvándorlás volt, amelynek során Európában milliók hagyták el hazájukat, hogy az óceán másik oldalán telepedjenek le. A kivándorlás hatalmas hulláma a század utolsó harmadában érte el Magyarországot, hogy területéről is százezreket sodorjon magával, elsősorban az Egyesült Államokba.

Az így létrejött amerikai magyarságnak jó része egymással összetartva, magyar közösségekben, az anyanyelvét használva, a régi hagyományok szerint élt, tehát megtartotta és ápolta magyarságtudatát. Hogy ez így lett, abban jelentős szerepet játszottak az általuk épített magyar templomok. Ezek lettek a kialakult magyar szigetvilág őrhelyei, és lényegében azok is maradtak napjainkig.

Ezeknek a templomoknak az egész földrészre kiterjedő területi megoszlása jól mutatja az amerikai magyarság szétszórtságát, és az idő múlásával eltűnőben levő régi magyar szigetek nyomait. Jelenlegi állapotukból megállapítható a közösségek hajdani és mai helyzete, a zsúfolt nagyvárosokban ugyanúgy, mint a viszonylag néptelen préirin vagy a hegyek közötti völgyekben.

Csupán a római katolikus templomok száma is valamivel száz fölött van, az összes felekezeti templomok száma pedig körülbelül kétszázra becsülhető. A „nyolcadik törzs” emlékei ezek, zömében azoké a szegényparasztoké, akik az idegenbeli új környezetükben verejtékes munkával megkeresett pénzüket, és sok esetben az erejüket is áldozták arra a célra, hogy templomaik legyenek.

Ezeknek a templomoknak az építéséről, a bennük zajló életéről, sok esetben pusztulásáról idehaza nagyon keveset tudunk. Pedig olyanok is vannak közöttük, amelyek létrejöttében a magyar állam is közreműködött, részben pénzbeni segélynyújtással, részben papok küldésével, a költségeket a hajótársaságok jövedelemadójából származó Kivándorlási Alapból fedezve. De az amerikai magyarság ismeretei is hiányosak, hiszen pontos nyilvántartás sem készült e templomokról, nem egy nyomtalanul eltűnt. Többségükben azonban ma is zajlik az élet, sőt még újak is épülnek.

Az amerikai magyar emlékek kutatása során sok amerikai magyar templomban jártam. Közülük megemlítek néhányat. A kanadai préirin például jeltelenül álló épületre bukkantam. Csak akkor vettem észre, hogy magyar templomban járok, amikor a padokban magyar énekes- és imakönyveket találtam, és a falakról ismerős szentképek tekintettek le rám. Mivel az oltárkép Szent Erzsébetet ábrázolta, gondolom, az volt a neve is. A kis templom mögött a temetőben a sírköveken magyar feliratok. Ezzel kirajzolódott előttem a múlt: ott pihennek a templom építői, akik a századforduló táján ideérkezve a templom körüli tanyáikon éltek azon a földön, amelyet ők törtek fel, hogy a fű helyére gabonát vessenek. Verejtékes munkájuk után vasárnap a templomba mentek, amelyet nemcsak azért emeltek, hogy benne magyarul imádkozzanak, hanem azért is, hogy összejöhessenek egymást erősíteni. Az idő teltével aztán a korai kis farmok megszűntek, az azokon levő kis házak kiürültek, végül eltűntek. A templom így egyedül maradt, és a távolba került utódok már egyre ritkábban látogatták.

Egy hasonló kis fatemplomra kétezer kilométerre délre, Virginia állam hegyes vidékének Pocahontas nevű városkájában találtam. Oda magyar bányászok kerültek és már 1896-ban építettek maguknak egy templomot, amelyet Szent Erzsébetről neveztek el. A nagy gazdasági válság idején azonban ezeket a bányákat bezárták, és a munkások kénytelenek voltak elköltözni, így idegen kezekre került a templom, neve Saint Elisabethre változott, és eredetét ma már csak a magyar szenteket ábrázoló szép freskói mutatják.

Pár száz kilométerre onnan dél felé North Carolina állam egy kisvárosában, Raefordban soha nem élt magyar csoport, mégis van egy szép magyar templom. Ezt egy angol feliratú bronz táblácska jelzi:

„Magyarországi Szent Erzsébet temploma, Elisabeth Black, Walter Black, Sue Gorman, Geneviève Carter, Marie D'Augustino, Therese Contour adományaiából épült.” Walter Black New York-i üzletember volt, aki elhunyt magyar felesége emlékére építtette a templomot.

Amerika egyik legszebb, legnagyobb és leggazdagabb magyar temploma, a Szent Kereszt templom az autópáráról híres Detroitban áll, és léte szoros összefüggésben is van ezzel az ipárral. Az első detroiti magyarok a századforduló évében telepedtek le. Összefogásukat mutatja, hogy már 1902-ben létrehozták a Katolikus Egyletet, és négy évvel később templomépítésbe kezdtek. Bár akkor még csak 150 magyar család élt itt, a templom olyan gyorsan felépült, hogy Detroit püspöke még abban az évben fel is szentelte, és magyar papot is adott a részére. A kolozsvári születésű Klenner Hubert olyan lelkesen látott munkához, hogy a következő évben a templom iskoláját is beindította, a tanítást magyar apácákra bízva.

Azután már olyan tömegesen érkeztek a magyarok az óhazából is, hogy 1920-ra a számuk 22 ezerre növekedett, és bár közben görög katolikus, református, baptista magyar templomok is épültek a Szent Kereszt közelében, az kicsinek bizonyult, és helyette nagyobbakat kellett építeni. Ez a szép templom két tornyával már messziről kiemelkedik a körülötte levő lakóházak és más templomok közül. A belépőt elbűvöli a hatalmas szentély, a gyönyörű oltár, a festett ablakok, a tető freskói, a falak festményei. A templom teljes berendezése is a magyar hívek támogatásával, az ő összefogásukkal készült el. Az orgona megépítésére a harmincas években került sor, amikor a közismert gazdasági válság insége és nyomora ellenére adakoztak a magyarok, miközben a templom konyhájában ingyen ételmet osztottak azok számára, akiknek még a napi eledel megszerzése is gondot okozott. A templomhoz hatalmas méretű iskola tartozik, amely vele egyidőben épült. Az iskola nyolc osztályában már az első évben 622 magyar diák tanult, és sokat el is kellett utasítani helyhiány miatt. A tanítást magyar szerzetesnővérek, az Isteni Szeretet Leányai végezték, akik gondot fordítottak a magyarságtudat ápolására is.

Ez az egységes, szép létesítmény a harmincas évek végén élte fénykorát. Azután elkezdődött a hanyatlás időszaka. A templom maga ugyan még tovább szépült, de közben a közösség bomlásnak indult, mert az ipari átrendeződés miatt a romlásnak indult környezetből növekvő számban költöztek el a jobb módba jutott magyar családok. Az elköltözők helyére idegenek érkeztek, akik csak használni akarták az iskolát, de a fenntartásához nem járultak hozzá, s így az egyre nehezebb helyzetbe került, míg végül is 1970-ben bezárták. A templom azonban továbbra is tartotta magát, mivel az elköltözők közül sokan visszajártak legalább a vasárnapi misére.

A másik templom, amelyről még szólni akarok, Kanada Saskatchewan nevű tartományában azon a kolónián épült, amelyet egy 150 fős csoport érkezésével száz évvel ezelőtt, 1886-ban hoztak létre a magyarok. Ehhez a kolóniához sokan 1888 után csatlakoztak. Ezek a magyarok a vallási összefogateleiket kezdetben az egyik nagyobb házban, majd egy fakápolnában tartották, amelyet a Magyarok Nagyasszonya oltalmába ajánlottak. A századforduló utáni évekre ezer fölé emelkedett számuk már „egy nagy templom építését tette szükségessé, amely 1906-ban el is készült. Ez lett a Kaposvár-templom”, amely később az egész kanadai magyarság büszkeségévé vált. Ennek a templomnak az értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy építői nem bérmunkások voltak, akik félre tudtak tenni a fizetésükből, hanem kezdő telepesek, akik termékeik eladásából jutottak némi jövedelemhez. Pénzüik nem lévén, maguknak kellett építkezniük. A vidéken kő nem volt, így szekereken szétszóródott szikladarabokat hordtak oda, ezekből épült nemcsak a templom, de a tekintélyes méretű parókia is. Később, amikor már ebbe a templomba sem fért be mindenki, annak közelében egy „lourdes-i” kápolnát építettek ugyancsak kőből. Innen évtizedeken át messzire hangzott a préryn élő magyarok éneke.

Amikor 1936-ban a kolónia alapításának 50. évfordulóját ünnepelték nagy pompával, a templom mellé emlékoszlopot emeltek, melynek márványlapján az első telepesek nevei olvashatók. Ők nyugszanak a körülötte levő temetőben. Kanada e helyet védetté nyilvánította, történelmi emlékhely lett, melyet a húszas évek alatt a magyar püspökök a Kanadától kapott különvonaton látogatták meg. Akkoriban a többi magyar egyház képviselői is fölkeresték a magyarság nagyobb központjait. Később az Óhazával való kapcsolat a háborúval megszakadt. Harminc év után éledt újra elsősorban az anyanyelvi konferenciák révén.

Dojcsák Győző

Irodalom

Grendel Lajos: Szakítások

A kisebbségi sors lehet nemesítő vagy megnyomoríthatja az embert. Lélek-nemesítővé akkor válhat a 20. századi értelmiségi számára, ha a tömeg ortegai ízlés- és világnézet-diktáló hatása ellenére hű marad sajátos erkölcsi vagy világnézeti elveihez, ha a különállás egyben a nemes gondolkodás lehetőségét is jelenti számára. A kisebbségi sors azonban kivétel nélkül mindenkét megnyomorít, ha fölötte álló hatalmak hatására válik politikai vagy etnikai kisebbséggé, ha nem maga választotta, hanem rá szabták ezt a sorsot. S legyen ilyen vagy olyan ez a sors, minden esetben együtt jár a magány, az elhagyatottság, a kitaszítottság érzésével.

Grendel Lajos legújabb regényének alaptémája ez a többszörösen halmozott kisebbségi sors. Olyan sors ez, amely erősen leszűkíti, csökkenti a regény szereplőinek életterét, erősíti hajlamukat a befelé fordulásra, a magukba zárkózásra: a szűkebb térben pedig a lelkiélet molekulái összepréselődnek, gyorsabb táncba kezdenek, egyre gyakrabban ütköznek össze egymással, egészen a végső robbanásig; a felszabaduló energia pedig szétfeszíti az adott kereteket. A számára kiszabott keret tágítását kíséri meg a regény majd minden alakja: a nemes Szemerék kései ivadéka legjobb barátja feleségét csábítja el, a helyi (pozsonyi) magyar Heléna budapesti házassági reményében csatlakozva egymás után fogyasztja a jó magyar kisebbségi férfiakat, s a főlsszarvazásába beletébolyult férj pisztollyal fenyegeti meg szerelmi vetélytársát. Mások, a regény mellékalakjai a magánéletben való erkölcsi „randalírozás” helyett társadalmi

integráció segítségével igyekeznek megszabadulni a kisebbségi sors nyomasztó terhetől: az orvos—ügyvéd házaspár például inkább a nemzetiségi asszimiláció útját választja. A regény egyik legérdekesebb alakja a csábító felesége, aki erényét saját férjével szemben óva bigott, életelenedes vallásosságba menekül, s ezzel akarva-akaratlanul is elindítójává válik a tragédiásorozatnak.

A szlovákiai délvideket a kortárs szlovák regény fojtogató illatuktól terhes, buja és dekadens fiakat szülő tájként ábrázolja, s mintha Grendel is igazolná ezt a képet: a regény légköre testi és szellemi kipárolgásoktól, erkölcsi kigözülgések-től terhes. A regényben tanúi lehetünk egy magyar nemesi família tudathasadásos metamorfózisainak a 20. század viharos történelmében, kitűnően megragadott hangulatképeket élvezhetünk az ötvenes évek nyomasztó szlovákiai kisvárosáról, s megismerkedhetünk a nyolcvanas évek magyar nemzetiségének nehézségeivel. Grendel művészi ereje áthidalja a számos idő- és gondolatsík közötti szakadékokat, eszmefuttatásainak lendülete feledtetni tudja azok hosszadalmasságát.

Grendel írói nyelve most is hrabali erővel árad: sodrása magával ragadó, tekervényes mondatai bekerítik, leterítik az olvasót, kigyózza körülfontják, behálózják. S hogy ebből a csodás hálóból milyen esztétikai élménnyel, gondolattal gazdagabban kerülünk ki, fokmérője lehet az élet és a mai művészet iránti toleranciánknak is.

Kiss Szemán Róbert

Művészettörténet

Dr. Tóth K. János: Római virágszedés

A külföldi magyar nyelvű rádióadások római templomokról szóló sorozatából jól ismert a szerző, a Lateráni Bazilika magyar kanonokjának neve. Könyvében a hatszáznál is több római templom, kápolna és oratórium közül, „a keresztény kultúra virágoskertjéből” kiválasztott 74 műemlékről olvashatunk. Ezek között a történelmi városközpont területén lévő őskeresztény bazilikák, román, gótikus, reneszánsz és barokk épületek szerepelnek.

Művelt laikusok, városnéző zarándokok számára a könyv régi hiányt pótol. A bécsi Művészettörténeti Társaságnak köszönhetjük a mű kiadását, nem utolsósorban a szerző szakértelmének elismeréseként.

A könyv a négy nagy bazilika után a többi templomot általában három-négy oldalon tárgyalja. A fejezetek a névadó szent rövid életrajzával kezdődnek. A továbbiakban a szerző ismerteti az építés, és a sokszor évszázadokon át ismétlődő restaurálások történetét, majd röviden szól a templom külső jellegzetességeiről. Ezután mintegy kézen fogva körülvézet bennünket a templomban: élvezetes stílusban leírja a benne található nevezetesebb műalkotásokat (festmények, szobrokat, mozaikokat, oltárokat, síremlékeket, ötvösműveket), megnevezve azok tervezőit és készítőit.

Minden mondatból kitűnik a szerző rendkívüli tájékozottsága. Észrevétlenül elkalandozunk a Biblia, a világtörténelem, az egyháztörténet, a római népszokások területére.

Különös nyomatékkal hangsúlyozza a szerző a műemlékek magyar vonatkozásait. Megtudhatjuk például, hogy a S. Girolamo degli Illyri 1642-től 1955-ig Pázmány Péter tituláris temploma volt. Részletes leírást olvashatunk a lateráni főszékesegyházban, a II. Szilveszter pápa sírjánál lévő magyar emlékműről, és a hajdani pálos templom, a S. Stefano Rotondo (Mindszenty bíboros tituláris temploma) magyar síremlékeiről. Értesülhetünk arról, hogy Liszt Ferenc 1866-tól 1870-ig a S. Maria Nova melletti olivetanus kolostorban lakott. A S. Sabina mellékkapuja feletti címer a várnai csatában I. Ulászlóval együtt 1444-ben elesett Cesarini bíborosra emlékeztet. A könyvet elolvastva bizonyára nem feledjük el, hogy a S. Maria Maggioreba eljutva VIII. Kelemen pápa síremlékén az Esztergom visszafoglalását ábrázoló domborművet közelebbről megtekinthetjük.

Akinek a sors nem adta meg azt a szerencsét, hogy a könyvet Rómában bédékkerként használhassa, az a szerző szemléletes leírásának jóvoltából képzeletben vehet részt a római sétákon.

Krutsay Miklós

Kiállítás

Reneszánsz és manierizmus

Az európai iparművészet stíluskorszakait bemutató kiállításorozat egyik állomása ez az Iparművészeti Múzeumban most megrendezett tárlat. Sokáig váratott magára: előzménye, a gótikát ismertető kiállítás 1974-ben volt itt látható.

Reneszánsz és manierizmus: a művészettörténet legismertebb és legismeretlenebb korszakának képviselői a kiállított tárgyak. A reneszánsz egy-egy zseniális alkotója vagy művésze rendkívüli népszerűségnek örvend, műveik szinte közhelyszerűen ismertek. Magáról a korszak-

ról is rengeteg állandósult fogalom, elcsépett kifejezés, „tételmondat” van ma is forgalomban. Feltűnő azonban, hogy jóformán csak a legnagyobb művészek neve ismert a nagyközönség körében. Raffaellóról, Leonardóról, Michelangelóról mindenki hallott, de rajtuk kívül még sok más nagy alkotó élt az „újászületett” Európában, akiket szinte csak a szakemberek tartanak számon. Ez elsősorban az északi művészekre igaz, de így van az oly sokat emlegetett itáliai reneszánsz mestereivel is. Pedig érdemes lenne megismerni a nagy- és kisművészeteknek azokat a szintén elsőrangú mestereit is, akik Leonardo és Michelangelo kortársai voltak, de zsenialitásukkal nem tudtak igazán versenyre kelni. Műveikkel ők is befolyásolták a művészetek továbbfejlődésének útját, megváltoztatták a városok arculatát és az emberek ízlését.

Mindez még inkább igaz a ma iparművészeti műtárgyakként kezelt, valamikori használati tárgyak alkotóira. Nehezen tudjuk elképzelni: ami ma féltve őrzött műtárgy, azt valaha naponta megfogták, gyertyát szűrtak rá, rátámaszkodtak, ráültek, beletettek valamit, irtak rajta, ettek belőle vagy vele, viselték stb. Ezt az élményt ez a kiállítás sem adja meg. Talán nem lett volna „szájbarágás” és közelebb hozta volna a látogatókhoz ezt az anyagot, ha — akár ezen az elrendezésen belül is — a bemutatott tárgyaknak legalább egy kis részét úgy helyezték volna el a rendezők, ahogy annak idején egy szobát (vagy más helyiséget a lakóházban) berendeztek, használták. Különösen az itáliai anyagból lehetett volna ilyen összeállítást kiválogatni, hiszen annyiféle szép használati tárgyat, bútort láthatunk (edény, ládapat, domborított bőrdoboz, disztál, kelengyeláda, padlócsempe, hóráskönyv, tintatartó stb.), hogy gazdag, szemléletes képet nyújtott volna egy így berendezett kis tér. Így azonban, valós közeg híján „múzeumszagúak” maradnak a tárgyak. A paravánok szinte hiába osztják fel a teret: mindenütt az azonos szürke, jellegtelen, „hangulattalan” hangulat fogadja a látogatót. Ez a domináns szürkesség elnyomja a természetesen-egyszerű vitrinek szépségét is.

A kiállítás egy-egy újabb szakaszánál a terület történelmét, kultúráját, más művészeti ágait bemutató tabló fogadja a látogatót, térképpel, fényképekkel, történeti és kultúrtörténeti események dátumaival, a „nagy emberek” neveivel és tetteivel. Ezek a tömör összefoglalások jól rajzolják meg a kiállított tárgyak kortörténeti hátterét. A kiállítás tengelyében elhelyezkedő rövid, a manierizmust bemutató szakaszt azonban más jellegű ismertető vezeti be. A manierizmus kifejezés a legtöbb ember fülének idegenül cseng, és a „manír” „modor(osság)” szó mai pejoratív értelmére erre a stílusmegjelölésre is rányomja bélyegét, előítéleteket kelt. Ezt a „félreértést” igyekszik eloszlatni a tabló: megpróbálja ezt a rendkívül sokarcú, sokat vitatott, éppen a közelmúltban és napjainkban (újra)felfedezésre kerülő, bonyolult és alig ismert stílust, látásmódot öt pontba sorolt, sommás jellemzőkkel körülhatárolni. Ez azonban éppannyira a lehetetlen megkísérlése, mint amennyire a reneszánsz öt pontban való meghatározása is az lenne (erre a rendezők szerencsére nem vállalkoztak). A kényszerű leegyszerűsítés számtalan félreértés, tévhit forrása lehet. Szerencsére az érdeklődők tájékoztatását jól szolgáló, egy-egy tárgyat vagy tárgycsoportot bemutató szórólapok között akad egy olyan, amelyen — ha nagy vonalakban is — a manierizmust részletesebben, érthetőbben, hívebben sikerült bemutatni.

A kiállítás másik fele a magyar reneszánsz iparművészetét mutatja be. Talán látszólag nem annyira sokarcú ennek az országnak a művészete (legalábbis ami fennmaradt belőle), mint amennyire az egész Európából összegyűjtött nagyon szép anyag. De az itt kiállított színvonalas gyűjtemény nagyon is alkalmas arra, hogy a közönség az európai reneszánszszal összehasonlíthassa a magyar reneszánszt, másságával és ugyanakkor hasonlóságával megfelelően elhelyezhesse az európai művészettörténetben. A kiállítás így a maga egészében maradandó, szép élményt nyújt, s lehetőséget teremt arra, hogy a művészet történetének e két korszakát felfedezzük, illetve újrafelfedezzük.

Fábr Eszter

Következő számunkból

Találkozásaink a Szentírással

Czine Mihály, Gál Ferenc, Balassa Péter, Vásárhelyi Miklós, Rába György, Kulcsár Szabó Ernő, Pomogáts Béla, Kornis Mihály *írásai*. — Poszler György Márton Áronról, Paul Poupard bíboros a francia forradalomról, Szolnoky Erzsébet: Apor Vilmos emlékezete, Dobszay László Rajeczky Benjáminról, Beszélgetés **Rajeczky Benjáminnal**

Zene

Respighi: A láng

Ottorino Respighi a szakírók eklektikusnak mondják, és valóban: zenéjében keleti elemek vegyülnek a wagneri, Strauss szimfonizmussal, mahleri harmóniákkal, Debussy festőiségével. Mindezek megtalálhatóak a szerző legsikeresebb színpadi művében, *A lángban* is, amelyet most az Erkel Színház tűzött műsorára.

Az 1934-ben Rómában bemutatott opera Budapestre már 1935-ben eljutott, és szép sikert aratott. Respighi Oláh Gusztáv rendezését találta a legkielégítőbbnek, később a magyar társulat kétszer is vendégszerepelt ezzel a művel Olaszországban. Magyarországon készült el *A láng* első, és mindeddig egyetlen teljes hangfelvétel is.

A VII. századi Ravennában játszódó cselekmény középpontjában Silvana, a boszorkány lánya áll, mindenki más csak annyiban érdekes, amennyiben Silvanával kapcsolatba kerül. A „mindenki más”: férje, Basilio, az exarcha, ez a kemény, de már öreg férfi, aki az alacsony sorból származó Silvanát annak anyja varázslatainak köszönhetően szerette meg. Basilio első házasságából származó fia, Donello a darab során tér haza Bizáncból, és rögtön amolyan aranyifjúként kezd viselkedni. Végül Monica, Silvana kedves udvarhölgye, aki azonban hibát követ el, Silvanához hasonlóan Donellóba szeret. E két nő hasonlít valamelyest egymásra, mindkettejüket szinte agyonnyomja az udvari szigor, mindketten azonos úton keresik a szabadulást, éppen ezért harcuk izgalmas. Izgalmas, de nem egyenlő felek csatája, mert Monica csak „nyugtalan szív”, verdeső madárka, Silvana pedig a nagy olasz hősnők, Manon, Toscka, és főleg Turandot rokona, sokféle, sokszínű, sokarcú. Könnyedén kényszeríti Monicát vallomásra, azután kíméletlenül zárdába küldi. Basiliót anyósa, Endossia veszi rá, hogy fiát küldje vissza Bizáncba, és ez vezet végül Silvana összeomlásához. A házastársak egyébként teljesen idegenek egymás számára, ha Silvana gyötrődik, Basilio megzavarodik, bölcselkedni kezd, végül magára hagyja; a fáradt, beteg Basiliót pedig Silvana kegyetlen szavai döntik a sírba. Donello szép és sikeres ifjú, akivel kapcsolatosan Silvana ugyanazt a hibát követi el, mint egy másik operában Carmen Don Joséval, csak különbözőségeit veszi észre, ennek alapján tulajdonít neki olyan jellemvonásokat, amelyekkel az valójában nem rendelkezik; Donello sajnos nem

lehet partner Silvana számára. Mint annyi sikeres ember, Donello is önző, mindenekelőtt saját üdvössége foglalkoztatja, bár Silvanának ellenállni nem tud. A szerencsétlen nő közben új, boldog életről, a teljes odaadásról ábrándozik. Az ifjú végül aljasul, a legrosszabb pillanatban fordul el Silvanától, aki csak ekkor dőbben rá, kit szeretett, és végképp összerogy: nem képes megesküdni ártatlanságára, és boszorkánynaként megégetik.

Látható: Silvana jelleme a többi szereplővel való kapcsolataiból rajzolódik elő. Emiatt alkalmazkodik a libretto különlegesen jól Respighi művészetéhez. Respighi ugyanis nem a nagy formák mestere — márpedig a múlt század óta az operák egyneműsége és nagysága követelmény —, de kitűnően ért apró kis kavicsok színezéséhez, fényesítéséhez. A láng bizonyítja, hogy azt is tudja, hogyan kell a kis kavicsokat úgy egymás mellé helyezni, hogy (egy lépést hátrafelé téve) arannyal csillogó mozaikot lássunk. Respighi sajnálkozva emlegetett eklekticizmusa egyszerre érdekessé válik; egy ideig a hallgató bólogat, igen, ez Puccini, ez itt Rimszkij-Korszakov, míg észre nem veszi, hogy ez a sok itt együtt maga Respighi, aki egy személyben tudósa és alkotója a zenének. A szerelmi kettőst a „Dolce é la morte...” kezdetű résztől Monteverdi is írhatta volna (a szerző főhajtása az olasz opera első mestere előtt szándékos és hangsúlyozott, a zenekart itt egyetlen, sokak által pengetett lant tá alakítja), de a teljes kettőst csak Ottorino Respighi írhatta a huszadik század harmincas éveiben, Itáliában.

Dicséretet érdemel az Operaház társulata: lehetőségeikhez képest mindent megtettek azért, hogy e kevésbé ismert művet közkinccsá tegyék. Kincses Veronika Silvana nagyon nehéz szerepét szépen oldotta meg, bár mélyebb hangjainak vivőereje elgyengült, alakítása pedig az asszony szélsőségeit kissé homályban tartotta. Kasza Katalin, Molnár András és Berczelyi István teljesítik a szerep által rájuk rótt kötelességeiket, a Monicát alakító Verebics Ibolya pedig gyönyörűen énekelt. Külön elismerés illeti a kórust, amely ha saját korlátaival túllépni nem is tudott, tiszteletre méltó igyekezettel és erőfeszítéssel énekelt Lamberto Gardelli irányítása alatt.

Fáy Miklós

Vízkereszt vagy amit akartok

A Katona József Színház előadása

Az ország vezető társulatának majdhogynem hibátlan produkciójáról írva, lefegyverzően könnyű helyzetben van a kritikus. A műsorfüzet ugyanis tíz oldalas beszélgetést közöl a rendező Zsámbéki Gáborral. Ebből nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy a Vízkereszt a „téves önértékelések és hamis feltevések darabja”, hanem a tíz oldal ahhoz is elégségesnek bizonyul, hogy szerepről szerepre haladva tudjuk meg azt is, miként és mivel csapják be magukat, s ebből a hazugságözönből mint következik éppen az a befejezés, amelyet Shakespeare is jónak látott megírni. Esszének is egészen kiváló eszmefuttatás, ámde ráadásként az előadáson (a többieknél egy árnyalatnyival halványabb Stohl András, Gazdag Tibor és Varga Zoltán kivételével) virtuóz színészi játék teszi élményszerűvé az átgondolt rendezői értelmezést.

Maga a történet közismert: egy észrevétlenül hervadni kezdő szépasszonyért hiába eped Illyria hercege (Benedek Miklós maníroktól mentes, hajlékony alakítása). A herceggel dacoló Olivíát (Básti Juli) ráadásul a kényszerű módon fiúruhában a herceget szolgáló és a hercegre szerelmes Viola lobbantja lángra. Megjelenik azonban Sebastian, Viola ikertestvére és ezáltal a már-már kibogozhatatlanul kuszának látszó viszonyok mérsékelten boldogtalan, és éppen ezért rendkívül emberi házasságokká szelídülhetnek. A kezdettől fogva és még a hercegnél is reménytelenebbül Olivia kezére pályázók (a Blaskó Péter formálta Malvolio és a Vajdai Vilmos játszott Nemes Keszeg András) pedig egészen a szánalmasságig és végtelen nevetségessé válnak. Oda sülyednek, ahol a szerelemtől meg nem érintett szereplők addig is vegetálnak: a leplezhetetlenül nyers animalitásba. Önmaguknak és másoknak is átlátható módon, de jövőtlenül hazudozók gyülekezete, ezt mutatja

az a tükör, melyet — ezzel az előadással is megerősített módon — az ország vezető társulata tár elénk.

Az előadás alatt az előszínpadot végig vastag homokréteg borítja, s ez a homok félig már a palota díszes kövezetét is belepi. Míg nem az előadás végén a színpadi mennyezetből is peregni kezd, akárha egy gigantikus homokóra számlálná a mindent elborító hazugság végórát. Tiszta és letaglózóan nyílt beszéd ez, melyet az epilógust mondó Kaszás Gergő elementáris tehetségről tanúskodó megszólalása, s a világítás rafinériája elégikussá változtat át. A remek társulathoz is külön kiemelés érdemel Kaszás Gergő és Benedek Miklós mellett Vajdai Vilmos és Blaskó Péter játéka. Blaskó az úrnőjéért epekedő és úrhatnám udvarmester ziccerig kijátszott szerepében inkább a hazugság és az önbecsapás nevetségessé tevő, de épp kinevetett és így sértett mivoltában már életveszélyesen fenyegető; míg Vajdai annak megnyomorító, ha úgy tetszik szánandó, tragikus voltára helyezi a hangsúlyt. Elsősorban e négy színész játékának köszönhető, hogy a transzcendenciától elforduló, mert arról megfélelkezett tiszta immanencia önnön nevetségességében fuldokló világa — híven a darab címével is jelzett szelleméhez — egészen ritkán látható élességgel rajzolódik ki. A Vízkereszt ugyanis az epiphania ünnepe. Az istenség mindig aktuális megjelenése helyett azonban, lévén az ember szabad lény, csak az történik itt, amit az életükkel csupán játszóak akarnak éppen. Nevetséges és olykor szívfacsaró kutyakomédia, melynek halál a zsoldja. A még a quattrocentóban a Trinitás helyére képzelt Vénusz vesz az előadás által máig érvényes búcsút attól az alkonyi világtól, melynek hidegét, tengernyi szenvedés és megaláztatás árán csak tünékeny percekig enyhíthette.

Erdei János

Kulturális krónika

Földindulás Magyarországon? A Magyar Pax Romana tekintélyes múltra tekinthet vissza: évről évre megrendezett előadássorozatai a magyar szellemi és spirituális élet jelentős eseményei. Most megrendezett 31. kongresszusának összefoglaló címe volt ez: *Földindulás Magyarországon?*, s az érdekes előadások kivétel nélkül azt a jelenséget járták körül, amellyel a világsajtó is oly sokat foglalkozik, s amelyet neveznek például „magyar út”-nak is, anélkül persze, hogy bárki pontosan láthatná, hova is vezet ez az út, s miképp lehet rajta a legbiztonságosabban közlekedni, hogy ne legyen földindulás, katasztrófa.

Az előadók nagyjából két jelenség köré csoportosították mondandójukat, s mindkettő nélkülözhetetlen ahhoz, hogy tisztább képet nyerjünk a jövőről. Voltak, akik önkritikus és kritikus hangon idézték meg a múlt eseményeit, az eltelt esztendőök történelmét. Egy átlagos és érdeklődő hazai újságolvasó számára e megállapítások nem sok újat tartalmaztak. Erőszak, törvénytelenység, manipulációk, csődbe terelt gazdasági élet, korrívó igazságtalanságok az elosztásban — mindezek egyre nyíltabban szerepelnek a sajtó hasábjain. A múltról szólva elég gyakran olvashatunk önkritikus megfogalmazásokat arról, hogy nevükön kell nevezni a felelősöket, anélkül, hogy a holtakon kívül bárkit is néven neveztek volna. Tudjuk, hogyan mérgeződött meg a magyar szellemi élet, milyen öncsonkítások jellemezték az ötvenes éveket, miként esett a gyanú árnyéka a legnagyobbakra is.

Ezek a nyílt helyzetelemzések bizonyára rendkívül fontosak a nyugati magyar emigrációban élő értelmiségiek számára, hiszen ők részben hajdani elhatározásuk igazolását olvashatják ki belőlük. Annál fontosabb, hogy e felismerések ne az indulatokat fokozzák, ne a „reváns” jelszavát igazolják, hanem azt az elfogulatlan segítő készséget támogassák, melynek elemeit Horváth Árpád foglalta össze a Pax Romana 31. kongresszusán (*Magyarországi földindulás és az emigráció*). S hasonlóan fontos, hogy az

üres jelszavakat itthon is az elmélyültebb kisebbségvédelem váltsa fel, abban a szellemben, mely Joó Rudolf szavait jellemezte (*A kisebbségi kérdés batáron innen és túl*).

A változás korában kétségtelenül megnőtt az egyház szerepe és felelőssége. Ám ugyanakkor megnehezíti e szerepvállalás hogyanjának megtalálását, hogy egyházunk az elmúlt negyven évben előbb marginális helyzetben volt, mint a vallásos érzés majdani „elhalásának” megtestesítője, majd enyhült ugyan a nyomás, de korántsem orvosoltattak azok a sebek, melyeket az eltelt időszak erőszakos egyházpolitikája okozott. A részben jogfosztott, részben elszegényedett magyar egyház nem éppen biztató perspektívákkal áll a jövő előtt. Fenyegető paphiány, az okok végiggondolásának elmulasztása, a struktúrák elszegényedése, a belső megosztottság, a klérus és a világi értelmiség feszültsége — mindezek olyan fájdalmas tények, amelyek talán sejtetik, milyen súlyos teherterelei vannak számunkra is a most következő időszaknak. A számvetést valahol abban a mélységben illenék elkezdeni, ahol Balassa Péter teszi (*Magyar irodalom a ma keresztüjében*), aki pontosan látja, hogy a megújulás mennyi hordalékot, salakot visz magával, s mily nagy a veszélye egy újabb antihumánus osztozkodásnak a hatalom magasaiban. Azzal a nyíltsággal, amely Nyíri Tamás megrendítő tanulmányát jellemzi (*Mit tehet az egyház a magyar társadalomért?*), s azzal a higgadsággal, mely Lukács László előadásából sugárzott (*Az egyház útkeresése a magyar választáson*).

A most következő néhány esztendő a magyar társadalom legsúlyosabb próbatételének ígérkezik. Történelmünknek van egy tanulsága: ezekben a sorsfordító pillanatokban mindig jelen volt a magyar katolikus egyház és az a szellem, mely a szeretet eszményével oldotta a felgyülemlett indulatokat. Ezt a szellemet, ezt a jövőre orientált nyitottságot testesítették meg a Magyar Pax Romana 31. kongresszusán elhangzott előadások. Öröm számunkra, hogy a Katolikus Szemle ez évi összevont 2.—3. száma, amely az ülésszak teljes anyagát tartalmazza, nálunk is megszerezhető és olvasható. Bizonyára tanulsággal szolgál a jövő számára is.

Rónay László

1989
ANNÉE LIV.

vigilia

NOVEMBRE
NOVEMBER—NOVEMBER

Revue mensuelle — Monatsschrift — Rédacteur en chef — Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr 25 US dollar

RÉSUMÉ

J. P. van Noppen professeur à l'Université de Bruxelles, publie une méditation sur les Crédos alternatifs. L'essai de Béla Fila analyse le rapport entre le croyant et la foi. Dans son intervention, Ernő Joós, professeur à l'Université de Montréal, se penche sur le problème de la prépondérance de la vérité poétique.

János Aszalós écrit sur l'aspect de message de la prière. A propos du synode diocésain, Péter Vasadi parle de la nécessité de la franchise. László Surján a consacré son étude aux devoirs du scoutisme renaissant. L'article de Béla Somfai résume l'histoire de l'acceptation de l'encyclique „*Humanae Vitae*” provoquant beaucoup de discussions. Károly Kapronczay publie une étude sur les Polonais réfugiés en Hongrie durant la Seconde Guerre mondiale. Les invités de la Table ronde de Vigilia sont: György Konrád et Miklós Mészöly, — leur échange de vue porte sur l'Europe Centrale. La rubrique des belles-lettres comporte un récit de F. Werfel et des poèmes de Rilke. Dans „Méditation d'aujourd'hui” Gábor Czakó parle de la mise en relief actuelle de la vérité.

INHALT

J. P. van Noppen (Universität Brüssel) schreibt über alternative Glaubensbekenntnisse. In einem Essay analysiert Béla Fila das Verhältnis der Glaubenden zum Glauben. Ernő Joós (Universität Montreal) untersucht in seinem Vortrag die Gültigkeit der dichterischen Wahrheit. In seinem Versuch schreibt János Aszalós über das Beten. Anlässlich der baldigen Diözesansynode empfiehlt in seinem Beitrag Péter Vasadi unerlässliche Ehrlichkeit. László Surján widmete seinen Artikel den Aufgaben der wiederbelebten Pfadfinderei. Der Aufsatz Béla Somfais bietet einen rezeptionsgeschichtlichen Überblick der Enzyklika *Humanae Vitae*. Die Untersuchung von Károly Kapronczay beschreibt die Lage der polnischen Flüchtlinge in Ungarn während des Zweiten Weltkrieges. In dem Gesprächspartikel führen diesmal György Konrád und Miklós Mészöly einen Dialog über Mitteleuropa. Im Literaturteil wird eine Erzählung von Franz Werfel und einige Gedichte von R. M. Rilke publiziert. In der Spalte Heutige Meditationen meditiert diesmal Gábor Czakó über die heutige Wahrheitsauffassungen.

CONTENTS

In this number, J. P. van Noppen, professor at the Bruxelles University, writes about the alternative Credos. In an essay, Béla Fila analyses the relation between believer and belief. Ernő Joós, professor at the University of Montreal, examines the effectiveness of poetic justice. János Aszalós writes about the message character of prayers. In connection with the approaching Diocesan Council, Péter Vasadi discusses the need for frankness. László Surján dedicates his study to the tasks awaiting the reviving Boy Scouts movement. An article by Béla Somfai reviews the history of the reception of the encyclical letter *Humanae Vitae*, which gave rise to a large debate. Károly Kapronczay publishes a study about the Poles who fled to Hungary during the Second World War. The guests of Vigilia's round-table conference are György Konrád and Miklós Mészöly, writers, who exchange their views on Central Europe. In our literary column, this time, we publish a short story by F. Werfel and poems by Rilke. In our meditation column, Gábor Czakó meditates on the prevalence of justice nowadays.

